

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ БАНКІВСЬКОЇ ЛІКВІДНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ.....	10
1.1. Економічна сутність фінансової стійкості банку, особливості забезпечення та місце банківської ліквідності у її складі.....	10
1.2. Зміст та значення ліквідності в управлінні банківською установою	21
1.3. Принципи та стратегія управління ліквідністю банку	30
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	42
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ.....	44
2.1. Аналіз фінансового стану вітчизняних банківських установ.....	44
2.2. Оцінка фінансового механізму управління ліквідністю банку	58
2.3. Вітчизняний досвід державного регулювання ліквідності банківських установ.....	68
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	81
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ ЯК СКЛАДОВОЇ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКУ	83
3.1. Антикризове управління ліквідністю банку як основа забезпечення його фінансової стійкості.....	83
3.2. Організаційне забезпечення управління банківською ліквідністю ..	94
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	103
ВИСНОВКИ	105
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	111
ДОДАТКИ.....	124

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сьогоднішній день однією з найгостріших проблем банківської системи України є формування та збереження ліквідності комерційних банків України. Ліквідність банківської та стабільність грошово-кредитної системи в цілому забезпечується значною мірою ліквідністю окремих комерційних банків. З іншого боку ліквідність банку слід розглядати як здатність банку виконувати свої зобов'язання не тільки своєчасно, але й без суттєвих втрат. Враховуючи тісні зв'язки між комерційними банками країни криза одного комерційного банку може негативно вплинути на інші «здорові» банки та, у випадку відсутності адекватної реакції на ситуацію, що склалася з боку центрального банку країни, який є регулятором та гарантом стабільності банківської системи, може поступово призвести до падіння довіри клієнтів і краху банківської системи в цілому. Ліквідність банку з точки зору клієнта – це можливість отримати свої кошти одразу після закінчення строку вкладу або у будь-який інший потрібний їм момент. З огляду на складні умови та кризові ситуації в банківській сфері одним із пріоритетних завдань банків постає удосконалення управління ліквідністю. Це пов'язано з тим негативним впливом, який здійснює як недостатня, так і надлишкова ліквідність як на рівні окремого банку, так і на рівні усієї банківської системи. Тому підтримання оптимального рівня банківської ліквідності є важливою передумовою розвитку та стійкості банківських установ. Об'єктивна необхідність подальшого поглиблення теоретичних досліджень і практичних розробок з проблем управління ліквідністю як основи фінансової стійкості банку з метою забезпечення стабільного функціонування банківських установ обумовила вибір об'єкта, теми дослідження та її актуальність.

Огляд літератури з теми дослідження. Дослідженню питань, пов'язаних з управлінням ліквідністю банків, присвячена низка наукових праць сучасних зарубіжних науковців, зокрема: С. Братановича, Л. Батракової, Х. Грюнінга,

Е. Долана, Дж. Кейнса, Г.Г. Коробової, Т. Коха, О. Лаврушина, В. Усоскіна, А. Чугунова, А. Шапкіна, Ф. Мишкіна, П.С. Роуза, Д.Д. Сінкі та інших. Серед вітчизняних науковців значна увага приділена у працях І.В. Алексеева, О.І. Барановського, О.В. Васюренка, А.С. Гальчинського, О.В. Дзюблюка, Г.Т. Карчевої, С.М. Козьменка, В.Л. Кротюка, А.М. Мороза, М.І. Савлука, В.С. Стельмаха та інших.

Мета і завдання дослідження. Метою даної магістерської роботи є обґрунтування теоретичних підходів до управління ліквідністю банку та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізму управління ліквідністю як складової фінансової стійкості банку.

Для досягнення поставленої мети передбачено постановку, формулювання і розв'язання наступних наукових і практичних завдань:

- дослідити економічну сутність фінансової стійкості банку, визначити особливості забезпечення та місце банківської ліквідності у її складі;
- розглянути суть та значення ліквідності в процесі управління банківською установою;
- систематизувати та охарактеризувати фактори впливу на управління ліквідністю банку;
- проаналізувати фінансовий стан вітчизняних банківських установ;
- здійснити оцінку фінансового механізму управління ліквідністю банку;
- дослідити систему державного регулювання ліквідності банків в Україні;
- обґрунтувати напрями удосконалення механізму управління ліквідністю як складової фінансової стійкості банку.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є система управління ліквідністю банків.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання управління банківською ліквідністю як складової фінансової стійкості.

Методи дослідження. На основі діалектичного методу пізнання проведено вивчення та визначення напрямів вдосконалення підходів до

управління ліквідністю банку. Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань у роботі використовувалися загальнонаукові методи: аналіз і синтез – при дослідженні теоретичних засад ліквідності банків; порівняння – при пошуку шляхів удосконалення управління ліквідністю банків; абстрагування – при визначенні суті окремих понять і термінів; узагальнення – при виділенні низки причин і тенденцій змін ліквідності банківських установ; методи статистичного аналізу – для оцінки ліквідності і грошових потоків банку; ретроспективний аналіз – для оцінки стану розвитку банківської ліквідності в Україні; факторного аналізу – для оцінки ефективності банківської діяльності.

Інформаційна база роботи. Статистичну і фактологічну основу дослідження складають закони України, постанови та декрети Кабінету Міністрів України, укази Президента України, нормативні документи Національного банку України, банківських установ, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, ресурси Інтернету.

Наукова новизна роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні комплексу питань, пов'язаних з удосконаленням механізму управління ліквідністю як складової фінансової стійкості банку. Безпосередньо в процесі дослідження одержано наступні наукові результати:

- дістало подальшого розвитку визначення суті ліквідності банку як економічної категорії. Запропоновано ліквідність банку трактувати як спроможність банку вчасно та з мінімальними витратами розраховуватися за зобов'язаннями, що виникають у процесі його діяльності як фінансового посередника та як суб'єкта господарювання, а також задовольняти наявні й потенційні потреби клієнтів у кредитних ресурсах відповідно до стандартів кредитної політики та вимог законодавства;

- розглянуто фінансовий механізм управління ліквідністю банку, визначено мету, завдання і принципи його функціонування, обґрунтовано склад його елементів, скоординована взаємодія яких створить необхідні умови для підвищення ефективності управління ліквідністю банку;

- з метою забезпечення фінансової стійкості обґрунтовано напрями антикризового управління ліквідністю банку, що дозволяє вчасно виявляти негативну динаміку у ліквідності банку; оперативно ідентифікувати імовірність виникнення кризи ліквідності; реагувати на виникнення кризи шляхом застосування плану заходів з подолання кризи ліквідності банку.

Практичне значення роботи полягає у тому, що отримані результати можуть використовуватись у процесі вдосконалення управління ліквідністю банків як в умовах стабільності, так і в умовах розгортання кризових явищ на фінансових ринках.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг магістерської роботи – 104 сторінки. Магістерська робота містить 5 таблиць, 21 рисунок, 5 додатків, список використаних джерел зі 117 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ БАНКІВСЬКОЇ ЛІКВІДНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ

1.1. Економічна сутність фінансової стійкості банку, особливості забезпечення та місце банківської ліквідності у її складі

Банківська система є одним з найважливіших елементів фінансово-кредитного механізму. Вона не лише забезпечує взаємозв'язок комерційних банків між собою, Національним банком, клієнтами, а й також являється фундаментом для економічного розвитку та побудови стратегії соціально-економічного розвитку країни. В ринкових умовах банківська система відіграє роль наповнювача інвестиційної складової економічного піднесення, є основою соціального розвитку та утвердження якісно нових стандартів життя. Сьогодні вітчизняні банки проходять важливу перевірку часом в умовах постійних економічних трансформацій: швидка зміна умов функціонування, відкритість зовнішньому середовищу, схильність до внутрішніх перетворень, запровадження міжнародних стандартів ведення бізнесу, спонукають банки до постійного удосконалення та розвитку, адаптації до динамічного конкурентного середовища.

Основою банківської системи є комерційні банки, які забезпечують її функціонування та взаємозв'язок з усіма складовими фінансової системи і економікою країни в цілому. В сучасних умовах ефективність та сталість функціонування комерційних банків впливає не лише на дієздатність фінансової системи, а й формує вектор розвитку економіки України. В практиці банківського менеджменту та економічній науці, зокрема, питання ефективного, стабільного, надійного функціонування банків втілюються у характеристиці “фінансова стійкість” банків [8, 28, 36].

Питанням забезпечення фінансової стійкості банків приділяється значна увага як з боку регуляторних органів державної влади, так і самих суб'єктів економічної діяльності. Адже стійке функціонування банків має важливе значення для всіх учасників економічних відносин: банків-контрагентів,

позичальників, вкладників, інвесторів, учасників розрахункових операцій та регулятора, зокрема.

Сутність поняття “стійкість комерційного банку” розкривається через призму поняття “стійкість”, яке в літературі трактується як: сталість, постійність, непідвладність ризику втрат і збитків [12]. У словнику В. Даля, стійкість визначається як – здатність вистояти супроти чогось, встояти, успішнопротистояти силі, витримати, не поступитися [25, с. 770]; у словнику української мови зазначено, що стійкість – це здатність довго зберігати і проявляти свої властивості, не піддаватись руйнуванню та псуванню.

Стосовно поняття “стійкість банку”, то в більшості наукових праць воно вживається як – “фінансова стійкість банку”, чим підкреслюється належність банків до фінансової системи та визначальна роль фінансової складової в інтегральній оцінці їх стійкості [31, 45, 47].

Сучасні наукові погляди на сутність фінансової стійкості банків можна розділити на два напрями – перший з них розглядає фінансову стійкість комерційних банків у площині кількісних характеристик і передбачає аналіз економічних нормативів ліквідності, платоспроможності, прибутковості [36, 80, 103], другий – передбачає визначення рівня стійкості на основі залучення до інтегрального оцінювання якісних показників, у тому числі і тих, що безпосередньо не залежать від фінансово-інвестиційної діяльності банків [113].

Зокрема, О. Пантелєєв і С. Халява фінансову стійкість банку визначають як: “ ... своєрідне перевищення доходів над витратами” [80, с. 32-33]; Н. Антонов та М. Пессель фінансову стійкість розуміють як ліквідність і платоспроможність [3, с. 81].

Колектив авторів – А. Дробязко, В. Куделя, Є. Матвійчук та Б. Нескоражений зазначають, що фінансова стійкість залежить від збалансованості активів і пасивів банку, якості кредитно-інвестиційного портфеля і кількості клієнтів [32, с. 21-26]. Колектив авторів під керівництвом А. Головача фінансово стійким вважають банк, який за рахунок власних

коштів покриває кошти, вкладені в активи, не припускає невиправданої дебіторської та кредиторської заборгованості й розплачується в строк за своїми зобов'язаннями [21, с. 55].

З точки зору О. Ширінської, фінансова стійкість – це стан фінансів суб'єкта фінансово-господарської діяльності, що характеризується певним набором показників, котрі залежать від галузі, структури джерел коштів і т.д. [114, с. 104-105].

Л.М. Алексеєнко трактує фінансову стійкість як відсутність макрофінансових диспропорцій, шоків станів і панік у кредитно-фінансовій сфері економіки; тісно пов'язана з економічною і політичною стабільністю як у країні, так і у світі [1, с. 211].

В площині якісних характеристик лежать погляди на фінансову стійкість Н. Шелудько. За її визначенням, фінансова стійкість – це динамічна інтегральна характеристика спроможності банку як системи трансформування ресурсів та ризиків повноцінно (з максимальною ефективністю та мінімальним ризиком) виконувати свої функції, витримуючи вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища [113, с. 43]. Розглядаючи банк як систему трансформування ресурсів та ризиків, вчена, акцентує увагу на функціях банків щодо акумулювання тимчасово вільних коштів та формування кредитних ресурсів, оскільки задає цільові функції для стійкої системи – максимізація прибутку та мінімізація ризиків. Однак на практиці їх одночасне досягнення, як правило, неможливе, оскільки перед банками завжди постає альтернатива – максимізація прибутку за прийняттого рівня ризиків, чи мінімізація ризиків за достатнього рівня прибутку. До того ж, жодна із зазначених стратегій не передбачає досягнення стійкого фінансового стану банків, адже орієнтація лише на ефективне використання ресурсів спричиняє нехтування особливим статусом та роллю комерційних банків в сучасному житті держави.

Через призму виконуваних банком функцій дає визначення їх стійкості В. Живалов: “ це здатність банку в динамічних умовах ринкового середовища

чітко й оперативно виконувати свої функції, забезпечувати надійність внесків юридичних і фізичних осіб і своїх зобов'язань щодо обслуговування клієнтів”. До того ж тотожними поняттю “стійкість” автор вважає такі характеристики як “стабільність”, “рівновага” [36, с. 69]. Схожість цих понять визнає О. Крухмаль, яка зазначає, що стабільність і стійкість як характеристики якості банківської системи є досить близькими, але на відміну від стійкості, яка передбачає здатність системи протистояти силі, стабільність передбачає постійне відтворення. Банківська система і кожен банк, зокрема, стійкими стають завдяки своїй стабільності. Стабільність, вона вважає, – це постійна якісна характеристика, а стійкість – це те, що здобувається, змінюється в процесі функціонування [55, с. 45-46].

Схожої думки притримується Г. Фетисов, котрий вбачає у стійкості комерційного банку здатність виконувати на заданому суспільством рівні властиві йому функції і роль в економіці, незалежно від впливу зовнішніх і внутрішніх сил, що перешкоджають їх здійсненню. При цьому наголошуючи, що стійкість банку з економічної точки зору слід розглядати в значенні його стійкої рівноваги, або стабільності [103, с. 134].

Так, Є.В. Мних вважає, що існує внутрішня та загальна фінансова стійкість. При цьому внутрішня стійкість досягається при такому стані, який забезпечує досить високий фінансовий результат діяльності установи. Фінансова стійкість досягається за умови стабільного перевищення доходів над витратами, вільного маневрування грошовими коштами та стійкого економічного зростання [67, с. 164-165]. Думки про те, що фінансова стійкість характеризується своєрідним перевищенням доходів над витратами, дотримуються також такі вчені як В.П. Пантелєєв і С. П. Халява [79, с. 64-69]. Звичайно, перевищення доходів над витратами є необхідною умовою фінансової стійкості, проте не достатньою, а отже, визначення фінансової стійкості лише через ці показники суттєво звужує її трактування.

На думку В. Коваленко, з позиції клієнтів, вкладників, інвесторів і дотримання партнерських відносин, більш справедливо використовувати

поняття “надійність банку”. Надійний банк – це банк, діяльність якого, призводить до реалізації інтересів конкретного суб’єкта. Для клієнтів, надійність банку визначається на основі виконання ним зобов’язань по поверненню коштів розміщених у банку і збереженні їх вартості. Поряд з тим, під фінансовою стійкістю банку, дослідник розуміє здатність установи в динамічних умовах ринкового середовища протистояти дії негативних зовнішніх і внутрішніх чинників, забезпечувати надійність повернення та збереження внесків фізичних та юридичних осіб, захищати інтереси акціонерів і вчасно виконувати власні зобов’язання з метою забезпечення стабільності приросту прибутків від діяльності [47, с. 15-17].

Л. Батракова стійкість розглядає як складову інтегральної характеристики надійності банку поряд з ліквідністю і платоспроможністю: “... стійкість діяльності банку – це стан фінансових ресурсів, при якому банк, вільно маневруючи грошовими засобами, здатний шляхом ефективного їх використання забезпечити постійне перевищення доходів над витратами” [9].

М.І. Савлук трактує фінансову стійкість банку як здатність виконувати більшість обов’язкових економічних нормативів. Тобто, фінансова стійкість зводиться ним до здатності банку виконувати низку коефіцієнтів, основними серед яких він вважає нормативи капіталу (мінімальний розмір, платоспроможності, достатності); нормативи ліквідності (миттєвої, загальної, співвідношення високоліквідних до робочих активів); нормативи ризику; показники прибутковості, зокрема прибутковість активів, прибутковість акціонерного капіталу, процентна маржа та інші [23, с. 367].

Найбільш об’єктивне, на нашу думку, визначення суті та змісту категорії “фінансова стійкість” комерційних банків повинно лежати у площині оцінки та аналізу наступних характеристик: по-перше, це такий стан фінансової установи, за якого банк здатний своєчасно, в повному обсязі відповідати за своїми зобов’язаннями; по-друге, як комерційна організація, банк має забезпечувати достатній рівень економічної ефективності – генерувати додану вартість у обсязі, достатньому для отримання прибутку всіма учасниками

кредитних відносин (власниками, інвесторами, кредиторами); по-третє, здатність банку повноцінно й ефективно виконувати властиві йому функції, забезпечувати надійну основу економічного зростання і поступу; по-четверте, здатність банку об'єктивно оцінювати вплив внутрішніх та зовнішніх факторів з метою нівелювання їх негативного впливу.

Отже, під фінансовою стійкістю комерційних банків слід розуміти – комплексну, динамічну, багатовимірну характеристику здатності банків підтримувати стан, який уможливорює ефективне виконання належних їм функцій та забезпечує достатній рівень економічної ефективності в умовах впливу внутрішніх і зовнішніх негативних факторів.

Складність та багатогранність банківської діяльності зумовлює існування широкого спектру методологічних підходів до визначення факторів, які є визначальними у формуванні стійкого фінансового стану банків.

Так, Л. Батракова зазначає, що надійність банківської діяльності формується під впливом факторів, які визначають як внутрішню так і зовнішню стійкість банків. Внутрішня стійкість визначається таким рівнем функціонування, при якому забезпечується високий фінансовий результат, а зовнішня – залежить від рівня розвитку економіки країни. Автор також вказує на тому, що наявність різноманітних факторів впливу на стійкість комерційних банків, породжує необхідність проведення їх класифікації за різними ознаками, зокрема: за масштабом впливу (фактори мікро- та макросередовища); за належністю до досліджуваного об'єкту (зовнішні та внутрішні); за пріоритетністю (основні та другорядні); за рівнем керованості (регульовані та нерегульовані); за змістом (науково-технічні, техніко-економічні, соціальні, правові) та ін. [9].

Поділ факторів на внутрішні та зовнішні, використовується і в інших працях. Внутрішні чинники змістовно формують дві групи – організаційно-технологічні та економічні (фінансові). Першу групу наповнюють такі характеристики як: рівень та якість банківського менеджменту; внутрішня організаційна структура; кадрова політика та система оплати праці; стан

внутрішнього контролю та ефективність системи ризик-менеджменту; інноваційна орієнтованість банку; асортимент існуючих послуг; рівень технічної та технологічної оснащеності банку та його операційної діяльності, зокрема; система банківської (інформаційної) безпеки; впровадження фінансових інновацій; методи конкурентної боротьби та ін.

До економічних факторів відносять – обсяг та структуру активів, капіталу, зобов'язань банку; достатність капіталу; узгодженість активно-пасивних операцій; рентабельність, ліквідність, платоспроможність (рис. 1.1).

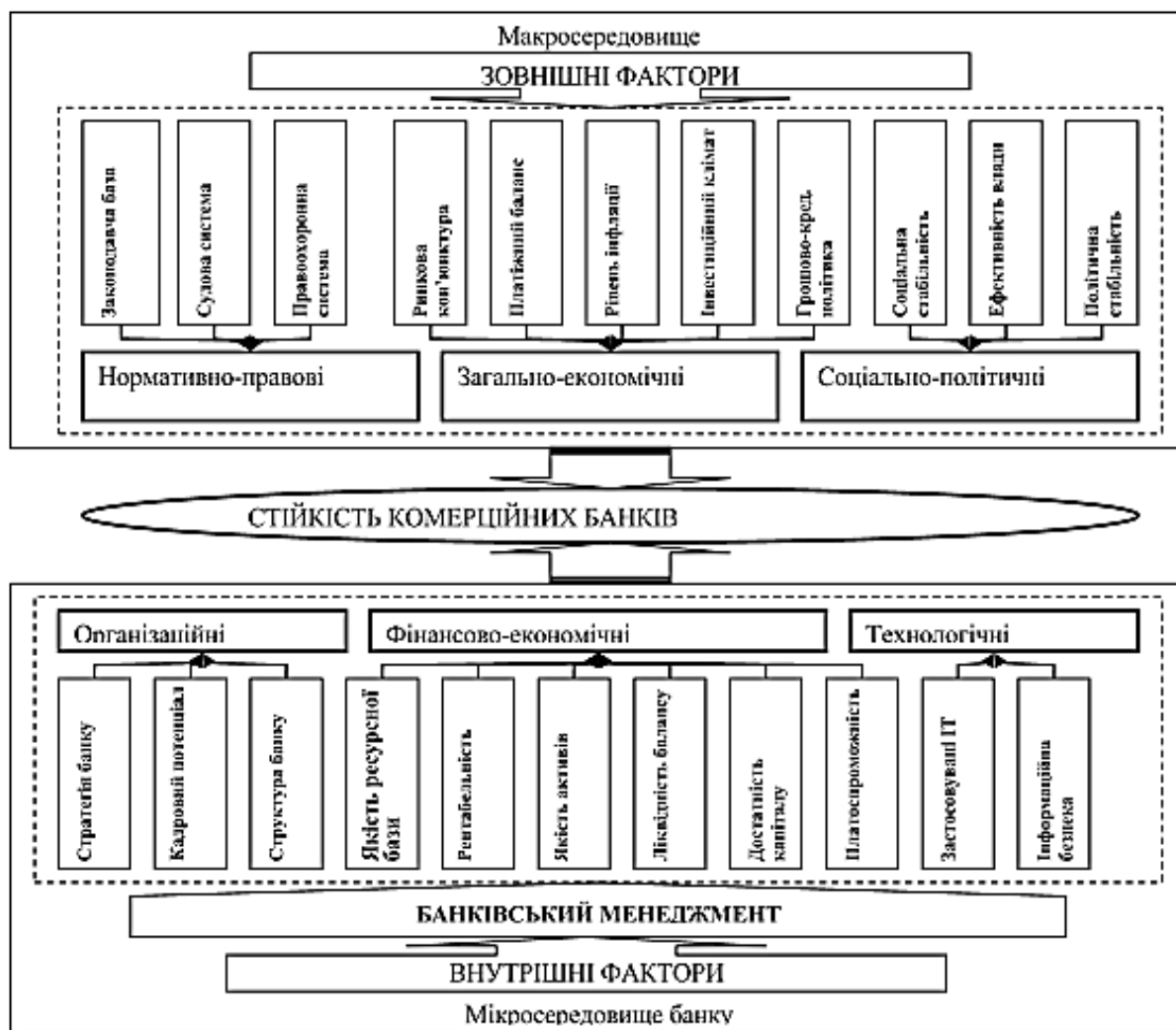

Рис. 1.1. Система факторів стійкості комерційних банків

Групу зовнішніх чинників формують – існуюче нормативно-правове поле діяльності банків; регуляторна політика центрального банку; темпи інфляції в країні; фаза економічного циклу, у якій перебуває економіка країни; стабільність політичної ситуації та узгодженість дій всіх гілок влади; ступінь

довіри суб'єктів економічної діяльності до банків; структура банківської системи та рівень розвитку її інфраструктури та ін. [38, с. 15].

Серед зовнішніх факторів особливої уваги заслуговують загальноекономічні фактори, які характеризують економічну ситуацію в країні. Загальноекономічні фактори впливають на ефективність функціонування та рівень стійкості банків як прямо, так і опосередковано, адже основною метою банків, як суб'єктів господарювання – є отримання максимального прибутку, що ставить їх у залежність від існуючої економічної кон'юнктури та рівня розвитку економічних відносин. Будучи однією з головних складових ринкової інфраструктури, банки мають постійно балансувати на межі ризику та прибутковості і виступати індикатором фінансово-економічної стабільності економіки країни.

Зокрема, сучасний стан економіки країни можна охарактеризувати наступними тенденціями:

- спад ділової активності внаслідок погіршення економічної кон'юнктури та зниження сукупного попиту;
- посилення інфляційного тиску, що призводить до зниження реальних доходів всіх суб'єктів економічної діяльності;
- девальвація національної грошової одиниці та зниження золотовалютних резервів країни;
- дефіцит зведеного бюджету, виникнення негативного сальдо платіжного балансу країни,
- погіршення інвестиційного клімату України, що призводить до відпливу значних сум коштів іноземних інвесторів та ін. [74].

Виважена та обґрунтована грошово-кредитна політика Національного банку, в умовах погіршення економічної кон'юнктури, а, особливо, в умовах кризи, може стати потужним стимулом до активізації діяльності банків, відновлення кредитування економіки та посилення національної валюти.

В сучасних умовах надзвичайної актуальності набувають соціально-політичні фактори, які породжують відповідні ризики як для економіки в

цілому, так і для стійкості банківського сектору зокрема [15]. Політична розбалансованість в країні призводить до виникнення спалахів соціальної напруженості та небезпечних панічних дій як з боку клієнтів банків, так і регулюючих органів. Такі нищівні для банківської системи явища можуть звести нанівець багаторічну роботу по побудові позитивного іміджу банків у суспільстві та мати наслідком втрату довіри до них з боку населення та бізнесу [101]. Це призводить до неможливості виконання банками окремих своїх функцій та унікальної ролі, котра відводиться їм в контексті економічного зростання.

На відміну від зовнішніх факторів стійкості, які визначаються макроекономічним середовищем банків, і на які вони впливати не можуть, комплекс внутрішніх факторів належить до мікросередовища банків та є об'єктом безпосереднього впливу їх менеджменту. Враховуючи існуючі наукові підходи та проаналізувавши діяльність банків з часів створення вітчизняної банківської системи, вважаємо за доцільне виокремити наступні внутрішні фактори фінансової стійкості комерційних банків: організаційні, фінансово-економічні та технологічні. Зазначимо, що ефективне управління внутрішніми факторами стійкості банків, в сучасних умовах, є необхідною умовою їх “виживання”. Враховуючи зростаючу нестабільність зовнішнього середовища та посилення дії негативних факторів, неврахування впливу будь-якого з внутрішніх факторів може призвести не лише до втрати прибутків, а й банкрутства банків.

Фундаментальне місце серед організаційних факторів посідає стратегія банку, яка є концептуальною основою його діяльності та розвитку. Стратегія банку – це система довгострокових цілей та способів їх досягнення, які визначають загальний напрям розвитку комерційного банку [102]. Розробка стратегії забезпечує баланс між ресурсами банку з одного боку, напрямками їх використання та зовнішнім середовищем з іншого. Баланс може бути встановлений лише в результаті адекватної оцінки банком свого місця в банківській системі країни, можливостей та ролі в системі фінансово-

економічних відносин. Якісна, науково обґрунтована стратегія банку та її виконання підвищує ефективність діяльності банку, посилює рівень фінансової стійкості та сприяє досягненню цільової функції банку як фінансово-кредитного посередника. В контексті зміцнення фінансової стійкості, складовими стратегії сучасного комерційного банку мають бути:

- стратегія управління активами та пасивами;
- стратегія управління ресурсами – власними коштами та зобов'язаннями;
- стратегія управління ризиками;
- стратегія управління прибутковістю;
- стратегія управління кадровим потенціалом.

Важливою умовою забезпечення стійкості комерційних банків є якість та своєчасність оцінки фінансового стану, виявлення існуючих та потенційних ризиків у їх діяльності, постійний моніторинг та аналіз індикаторів фінансової стійкості. Моніторинг стану банків має на меті здійснення ранньої діагностики виникнення фінансових ускладнень, що дає можливість мінімізувати негативні соціально-економічні наслідки порушення фінансової стійкості банків та є надійним підґрунтям для прийняття виважених управлінських рішень. Базою для прийняття якісних управлінських рішень як керівництвом банків, так і регулятором має бути ефективна система інформаційно-аналітичного забезпечення управління банками, основні завдання якої мають полягати у:

- оцінці поточного стану окремих банків та системи в цілому, аналізі існуючих тенденцій;
- ідентифікації та кількісній оцінці факторів, що призводять до зниження рівня стійкості;
- виявленні та вимірюванні взаємозв'язків між факторами, що є визначальними у формуванні рівня стійкості банків;
- розробці прогнозів та моделюванні управлінських стратегій, з метою максимізації результату діяльності [107].

Основними параметрами стабільного функціонування банківських установ, які визначають фінансову стійкість є: ліквідність, прибутковість, достатність капіталу, платоспроможність (рис. 1.2).

Зазначені характеристики стану банків формують рівень їхньої стійкості і мають причинно-наслідкові зв'язки, які вимірюються статистичними методами. Їх можна розглядати як передумови фінансової стійкості, які в сукупності з середовищем діяльності банків (як внутрішнім, так і зовнішнім) формують фактори, що визначають рівень їх фінансової стійкості.

Рис. 1.2. Параметри формування стійкості банків

Кожна складова фінансової стійкості банку передбачає підтримання його фінансів на такому рівні, який забезпечує банку належний рівень ліквідності, платоспроможності та рентабельності, що дає можливість забезпечувати власний розвиток та зберігати конкурентоспроможність на кредитному ринку. Дотримуючись певних співвідношень між складовими компонентами на основі дотримання як пруденційних вимог, фінансових нормативів, так і об'єктивних ринкових критеріїв, банк, і система в цілому,

мінімізує вплив внутрішніх та зовнішніх деструктивних сил, та ефективно виконує притаманні їй функції.

1.2. Зміст та значення ліквідності в управлінні банківською установою

Посилення конкуренції між банками, зростання дефіциту банківських ресурсів, невизначеність економічного середовища, викликані загостренням світової фінансової кризи, обумовлюють підвищену увагу банків до управління ліквідністю. Ліквідність є важливою системною характеристикою банку, яка свідчить про фінансову стабільність, спроможність банку розширювати обсяги активних операцій та протистояти негативним наслідкам кризових ситуацій.

Термін “ліквідність” походить від латинського слова «liquidus», що в перекладі означає – рідкий, текучий [61, с. 8]. У буквальному розумінні слова поняття “ліквідність” означає легкість реалізації, продажу, перетворення матеріальних та інших цінностей у грошові кошти [108, с. 76-77; 56, с.9], це відносна легкість і швидкість, з якою актив перетворюється у готівку (засіб обміну) [49, с. 6]. В економічній літературі та на практиці даний термін має широке застосування [69, с. 247]. Він використовується як для характеристики різних об’єктів, наприклад, товарів, цінних паперів [56, с. 9], так і для означення суб’єктів економіки – підприємства, ринку, банку. Ліквідність виступає і як характеристика діяльності, а саме – використовується для оцінки балансу тощо.

Поштовхом до розробки теорій ліквідності та широкого використання в практиці банківської діяльності терміну “ліквідність банку” в другій половині 30-х рр. ХХ ст. стала праця Дж. Кейнса “Загальна теорія зайнятості, проценту і грошей” (1936 р.), у якій вчений “надання переваги ліквідності” охарактеризував як прагнення господарюючих суб’єктів зберігати отримані доходи в грошовій формі.

Відомий вчений Дж. Сінкі пов'язує ліквідність банку безпосередньо з тими активами, які банк має в своєму розпорядженні, при цьому право на володіння фінансовими активами має передаватися за номіналом іншому економічному суб'єкту у прийнятній для нього формі [99, с. 297]. Він стверджує, що банк здатен забезпечувати ліквідність при наявності високоліквідних фінансових активів, які повинні бути доступні для власників у короткий термін (упродовж дня або й того менше) за номіналом [7, с. 460].

Відомий американський економіст Е. Рід вважає, що банк повинен мати достатній ліквідний резерв для задоволення практично будь-яких непередбачених фінансових потреб [50]. При цьому банк є ліквідним, якщо суми його готівкових коштів та інших ліквідних активів, а також коштів з інших джерел, які можна швидко мобілізувати, достатні для своєчасного погашення боргових і фінансових зобов'язань. На підтвердження цього П. Роуз зазначає, що банк вважається ліквідним, якщо він має доступ до коштів, які можуть бути залучені за розумною ціною і саме в той момент, коли вони необхідні [90].

Енциклопедія банківської справи України надає наступне трактування поняття “ліквідність” – економічний термін, який означає: 1) здатність до реалізації, продажу, мобільного перетворення матеріальних та інших цінностей на реальні гроші (у цьому значенні розрізняють поняття ліквідні кошти та ліквідні активи); 2) спроможність підприємств, банків своєчасно виконувати свої кредитно-фінансові зобов'язання, можливість конвертувати відповідні активи в грошові кошти в готівковій чи безготівковій формі для оплати своїх платіжних зобов'язань (у цьому значення розрізняють ліквідність підприємства, ліквідність банку, ліквідність держави тощо) [34, с. 331].

У вітчизняному законодавстві зазначається, що “ліквідність банку – це здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, яка визначається збалансованістю між строками і сумами погашення розміщених активів та строками і сумами виконання зобов'язань банку, а також строками та сумами інших джерел і напрямів використання коштів

(надання кредитів, інші витрати)” [41]. Таке трактування відповідає вимогам регулятора, основне завдання якого полягає у контролі за діяльністю банків та за виконанням ними обов’язкових, законодавчо встановлених вимог. Його перевагою є визначення умов забезпечення ліквідності банку.

О. Дзюблюк у своїй роботі [27, с. 8] вважає, що ліквідність відображає рівновагу у балансі між сумами і строками активів і пасивів та є вихідною умовою для забезпечення банківської платоспроможності, яка у більш широкому контексті відображає здатність банку як виконувати платіжні зобов’язання, так і надавати кредити. На цій основі визначено механізм впливу нормативного регулювання діяльності комерційних банків на рівень їх ліквідності, а відтак і ефективність організації грошово-кредитних відносин.

М. Перешибкін визначає, що одним із високо-пріоритетних напрямків банківського менеджменту є дослідження ліквідності комерційного банку, поряд з цим в роботі обґрунтовано, що ліквідність та платоспроможність комерційного банку можуть розглядатися як найважливіші компоненти єдиної системи оцінки фінансової стійкості й надійності банку [81, с. 6]. Одночасно в роботі акцентовано увагу на тому, що ліквідність комерційного банку базується на постійній підтримці об’єктивно необхідного співвідношення між трьома її складовими шляхом оперативного управління їх структурними елементами:

- власним капіталом банку;
- залученими коштами;
- розміщеними коштами.

М. Перешибкін визначає, що ставлення до питань оцінки та аналізу ліквідності є спрощеним: або як до запасу ліквідності, або як до потоку ліквідності, тому більшість робіт з даного питання зводиться до обґрунтування застосовності або першого, або другого підходу [81, с. 7].

О. Оконська вважає, що ліквідність є умовою самозбереження банку, оскільки, підтримання належного рівня ліквідності дає змогу банку постійно залишатися платоспроможним, створюючи тим самим достатні умови для

досягнення основних цілей банківської діяльності та стійкого розвитку економіки, оптимального рівня ліквідності, відсутністю обґрунтованих методів оцінки та діагностики. З урахуванням цього в Україні є потреба розробити сучасні підходи до оцінки та регулювання банківської ліквідності, а також запровадити нові методи управління в банківській практиці [72].

О. Оконська зазначає, що структура банківської ліквідності – це багаторівнева система термінологічних понять, основними з яких є:

- ліквідність банківської системи;
- ліквідність банку;
- ліквідність балансу банку;
- ліквідність активів;
- ліквідність пасивів [72, с. 7].

В роботі Д. Олійника ліквідність комерційного банку трактується як здатність банку своєчасно і в повному обсязі виконувати взяті на себе балансові та позабалансові зобов'язання та своєчасно і в повному обсязі забезпечити можливі потреби платоспроможних клієнтів в кредитних коштах, за умови збереження постійної позитивної маржі між середньою вартістю наданих та залучених коштів, з урахуванням затрат, пов'язаних з кредитним ризиком, та затрат, пов'язаних з обов'язковим резервуванням [73, с. 7].

На думку В.Я. Рудана “ліквідність комерційного банку” слід розглядати у широкому та вузькому розумінні. Так, ліквідність комерційного банку у широкому розумінні – це його спроможність без втрат або з мінімальними втратами виконувати зобов'язання за пасивними операціями відповідно до їх строковості, а також забалансові зобов'язання щодо деяких видів активів, зокрема надання кредитів. Основною характеристикою ліквідності банку тут виступає час, за який банк спроможний виконувати зобов'язання, тобто відображає ліквідність як потік. У вузькому розумінні, ліквідність комерційного банку – це такий стан активу і пасиву балансу банку, який дозволяє оперативно і в повному обсязі відповідати за своїми зобов'язаннями. Основною характеристикою ліквідності банку, в даному випадку виступає

ліквідність балансу, а сам термін ліквідність банку – як запас. Визначення ліквідності банку у широкому та вузькому сенсі, дасть змогу розробити оптимальні підходи до управління нею на практиці [92, с. 45].

В дослідженні Н. Колесніченко банківська ліквідність визначається як система взаємопов'язаних процесів, що відображають здатність банків здійснювати свою діяльність з урахуванням ефективного управління, яке пов'язане зі своєчасним виконанням своїх як поточних, так і довгострокових зобов'язань [43, с. 7] .

При аналізі ліквідності необхідно приділяти увагу взаємозв'язку між поняттями “ліквідність балансу” і “ліквідність банку”, який полягає в такому:

- ліквідність балансу має на увазі миттєву оцінку становища банку на визначену дату, отже, ліквідність балансу є складовою частиною ліквідності банку;

- баланс комерційного банку повинен забезпечувати представлення даних аналітичного і синтетичного обліку у формі, прийнятної для розрахунку сукупної ліквідності банку. При недотриманні другої умови може виникнути ситуація, коли, володіючи досить ліквідним балансом на визначену дату, банк, проте, цілком або частково неліквідний. У даній ситуації виникає потреба визначити ризик незбалансованої ліквідності.

Важливим фактором впливу на ліквідність банків є проблема несвоєчасного повернення кредитів, збільшення бюджетної та кредитної заборгованості. Без введення кардинальних змін, що стосується виправлення даної ситуації з поверненням кредитів, збільшується погроза втрати ліквідності банку.

Г. Загорій в своїй роботі дослідив сутність поняття “банківська ліквідність”, обґрунтував необхідність комплексного підходу до управління ліквідністю комерційного банку, що дозволило сформулювати систему рівнів, які визначають банківську ліквідність і створюють умови управління нею (рис. 1.3). Автор визначає, що ліквідність – це результат внутрішньої діяльності банку, що визначає якість управління активами та пасивами, методи

управління ризиками, ефективність ценової політики і є внутрішньою властивістю банку [37, с. 6].

Рис. 1.3. Система рівнів, що визначають банківську ліквідність [37, с. 8]

Комплексний характер ліквідності сучасного комерційного банку, що пропонує Г. Загорій, має враховувати наступні напрями:

- визначення ліквідності як “запасу” характеризує стан ліквідності банку на певний конкретний момент часу і не враховує динаміку, “мінливість”, що притаманна ліквідності. Даний підхід не чутливий до поточних змін у структурі зобов’язань і активів банку й тому не завжди реально відображає стан ліквідності банку;

- підхід до визначення ліквідності як “поточку” заснований на збалансованості активно-пасивних операцій банку. Ліквідність аналізується з погляду руху коштів, що припускає здатність банку протягом певного періоду часу змінити несприятливі склад і структуру активів та пасивів за рахунок залучення нових пасивів, продажу (реалізації) окремих активів, їх сек’юритизації;

- найбільш оптимальним у сучасних умовах є підхід, який розглядає ліквідність як “прогноз”. Рівень ліквідності прогнозується на основі статистичних досліджень грошових потоків банку за попередні періоди з використанням сучасних методів аналізу [37, с. 8].

Л. Висоцька пропонує розглядати банківську ліквідність як трирівневу систему категорій, яка включає такі елементи: ліквідність активів та ліквідність пасивів (1 рівень), ліквідність балансу банку та ліквідність банку (2 рівень), ліквідність банківської системи (3 рівень) [18, с. 39].

Найпоширенішим є трактування ліквідності банку як його спроможності своєчасно і в повному обсязі виконувати свої зобов’язання, що відповідає потоковому підходу до вивчення ліквідності.

Зустрічається також визначення ліквідності як спроможності банку задовольнити потреби в готівкових коштах для своєчасного і повного виконання своїх зобов’язань [87, с. 8].

Погляди науковців щодо трактування поняття “ліквідність банку” згруповані у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Трактування поняття "ліквідність банку"

№ з/п	Автор	Поняття
1	І. Івасів	Спроможністю банку розраховуватись за своїми зобов’язаннями та одночасним розширенням кредитної діяльності
2	О. Лаврушин	Банк має бути спроможним виконувати свої зобов’язання перед вкладниками і перед кредиторами у визначені строки, виплачуючи по них грошові кошти.
3	В. Міщенко	Легкість перетворення активів банку в грошові засоби
4	Г. Панова	Здатність банку своєчасно виконувати вимоги за зобов’язаннями
5	Е. Рід	Достатність готівкових коштів та інших ліквідних активів для своєчасного погашення боргових і фінансових зобов’язань
6	Ю. Серпенінов	Якісна характеристика банку, а саме здатність погашати свої зобов’язання в строк
7	Дж. Сінкі	Готовність банку до вилучення депозитів і задоволення попиту на кредити. Непередбачені зміни потоків створюють для банків проблеми ліквідності

Деякі вітчизняні та зарубіжні автори дають визначення ліквідності, в якому наголошується на умові мінімізації витрат на виконання своїх зобов’язань.

Так, у дослідженні О. Лаврушина ліквідність банку визначається як спроможність своєчасно і без втрат виконувати свої зобов'язання перед вкладниками і кредиторами [7, с. 249].

В дослідженні В. Міщенко “ліквідність банку” визначається як його спроможність своєчасно й у повному обсязі виконувати всі свої грошові зобов'язання та забезпечити розвиток банку на основі проведення та нарощення обсягів його операцій відповідно до стратегії розвитку банку [56, с. 112].

М. Марушак стверджує, що поняття ліквідності залишається досить дискусійним. В роботі виділяються такі основні підходи до трактування ліквідності банку:

- підхід “виконання зобов'язань”;
- підхід “співвідношення активів та пасивів”;
- підхід “перетворення активів” [64, с. 126].

Як свідчить аналіз наукової економічної літератури, на мікрорівні ліквідність банку формується під впливом таких основних чинників: відповідність складу та обсягів активів та пасивів за строками розміщення і залучення; структури і стабільності депозитної бази; якості активів і достатності капіталу банку; ефективності стратегії управління ліквідністю; репутації банку [24, с. 3-35], спроможності банку адаптуватися до скорочення депозитної бази, забезпечення фінансування зростання активів за мінімальною вартістю чи своєчасно ліквідувати активи за ринковою ціною тощо [56, с. 13].

Ми також схиляємося до твердження, що ліквідність банківських установ – це здатність високоліквідних активів банку, оперативно розподілятися між суб'єктами господарювання [24]. Отже, у вітчизняній літературі та банківській практиці банківська ліквідність пов'язується насамперед з виконанням зобов'язань за пасивами. Такий підхід ще характеризує банківську ліквідність як потік [41, 65].

Можемо стверджувати, що ліквідність як “потік” аналізується з огляду на динаміку та відображає розвиток у майбутньому, тобто дає змогу визначити

прогнозі значення і динамічні зміни ліквідності банку з урахуванням впливу вхідних і вихідних грошових потоків, що утворюються внаслідок появи у банку нових зобов'язань і вимог, а, звідси, змінюють структуру пасивів та активів [61, с. 20]. Зберігання об'єктивно необхідного рівня ліквідності можливе за рахунок ефективного управління відповідними статтями активів і пасивів.

Банківська ліквідність трактується ще як запас та визначається наявністю у нього в достатній кількості активів, які в разі необхідності можуть бути швидко і з мінімальними втратами реалізованими [39, с. 110]. При цьому ліквідність як «запас» означає можливість банку виконувати свої зобов'язання перед клієнтами у визначений конкретний момент часу шляхом зміни структури активів на користь їхніх високоліквідних статей. Таким чином, ліквідність як запас характеризує ліквідність банку на певний момент і відображає наявність ресурсів для задоволення зобов'язань на цей момент. З метою підтримання відповідного рівня ліквідності, банк повинен мати певний резерв для виконання непередбачених зобов'язань, які можуть бути зумовлені як змінами стану грошового ринку, так і фінансовим станом клієнтів або банків-партнерів [56, с. 10].

За результатами дослідження нами визначено, що сутність ліквідності банку доцільно розглядати з наступних позицій: 1) синтез запасу та потоку ліквідності, що у повній мірі визначають об'єкт управління ліквідністю; 2) розмежування понять “ліквідність банку” як поняття макро- та мікрорівня відповідно. Банківська ліквідність характеризує всю сукупність ліквідних коштів, що обслуговують розрахунково-платіжні відносини у банківській системі. Ліквідність банку передбачає спроможність окремого банку розраховуватися за зобов'язаннями вчасно і з мінімальними витратами; 3) ліквідність банку як спроможність розраховуватися за усіма зобов'язаннями банку, у тому числі, що виникають внаслідок його господарської діяльності; 4) врахування спроможності банку видавати нові кредити.

Таким чином, “ліквідність банку” – це спроможність банку вчасно та з мінімальними витратами розраховуватися за зобов’язаннями, що виникають у процесі його діяльності як фінансового посередника та як суб’єкта господарювання, а також задовольняти наявні й потенційні потреби клієнтів у кредитних ресурсах відповідно до стандартів кредитної політики та вимог законодавства.

1.3. Принципи та стратегія управління ліквідністю банку

Ефективне управління ліквідністю банку повинно базуватись на оптимальному балансуванні ліквідності та рентабельності. Чим більш ліквідним є банк, тим менше прибутку припадає на акціонерний капітал і активи, адже, загально визнано, що саме високоризикові операції дають найбільшу дохідність. Відповідно до цього, наявність значної частки ліквідних активів у їх загальній структурі зумовлює зменшення доходів [110, с. 166]. Отже, перед банком стоїть завдання максимізації прибутковості своїх операцій за умови забезпечення необхідного рівня ліквідності, і навпаки – забезпечити необхідний рівень ліквідності при максимізації своєї рентабельності.

У процесі управління перед менеджментом кожного конкретного банку постають завдання глибокого розуміння сутності проблем ліквідності, пошуку оптимальних методів управління, організації адекватних систем контролю та оцінювання потреб у ліквідних засобах, забезпечення доступних джерел їх поповнення, створення власних систем управління ліквідністю. Вибір найприйнятніших підходів до управління ліквідністю залишається прерогативою керівництва банку та залежить від низки внутрішніх і зовнішніх чинників. Вирішуючи зазначені завдання, необхідно враховувати не лише можливості банку та потреби клієнтури, а й такі чинники, як політична та економічна ситуація в країні, стан грошового ринку, наявність і досконалість законодавства, надійність клієнтів і партнерів, рівень ризиковості банківських

операцій, розвиток ринку цінних паперів, компетентність фахівців тощо [111, с. 102].

Управління ліквідністю характеризується певним рівнем невизначеності. Тому дуже складно прогнозувати, коли та в якому масштабі виникне проблема ліквідності. А коли вона виникне, можна тільки вживати заходи на основі заздалегідь створених резервів, особливої структури активів і пасивів або напрацьованих операцій. Тому в теорії та практиці управління ліквідністю об'єкт управління часто з власне ліквідності заміняється на ризик ліквідності. Це є цілком зрозумілим, оскільки, розглядаючи управління як процес вирішення багатокритеріальних оптимізаційних задач, ліквідність не розглядається як цільова функція, а є лише обмеженням [112, с. 99]. У більшості випадків мета управління банківською ліквідністю полягає у підтримуванні її на мінімальному рівні, не допускаючи при цьому ні надлишків, ні дефіциту, оскільки нестача ліквідних коштів призводить до порушення нормативів і втрати депозитів, а їх надлишок знижує прибутковість банку.

Ліквідність банку залежить не лише від внутрібанківської роботи, а й від таких зовнішніх чинників, як рівень розвитку ринкових відносин у різних сегментах економіки, якості роботи Національного банку. Разом з цим, слід враховувати такі чинники, які негативно позначаються на всіх галузях економіки, в т. ч. банківській сфері, як бюджетний дефіцит, інфляція, розбалансованість платоспроможного попиту на товари та їх пропозиція. У результаті впливу цих чинників навіть за відсутності недоліків у діяльності банку можуть виникнути проблеми з ліквідністю. Хоча безпосередня вина банків у цьому невелика, зовнішньо це виглядає як порушення їх ліквідності. При цьому важливо, що подібний стан виникає не в окремого банку, а охоплює ряд банків. Для усунення деяких негативних явищ застосовуються заходи, які виходять за межі компетенції окремих банків. За такої ситуації можна ставити питання забезпечення ліквідності всієї банківської системи країни.

Найбільш поширеною є точка зору, відповідно до якої фактори поділяють на дві групи: внутрішні та зовнішні.

У працях О.І. Лаврушина розглядаються зовнішні та внутрішні чинники, що впливають на ліквідність банку. До внутрішніх чинників відносяться: стійка капітальна база банку, якість активів, якість депозитів, помірна залежність від зовнішніх джерел, співставність активів і пасивів за строками, менеджмент, першокласний імідж банку. До групи зовнішніх чинників належать: загальна політична та економічна ситуація в країні, розвиток ринку цінних паперів і міжбанківського ринку, організація системи рефінансування, ефективність регулюючих функцій центрального банку [7, с. 127]. Схожа класифікація запропонована Г.С. Пановою, яка виділяє дві групи чинників, що впливають на ліквідність: мікроекономічні та макроекономічні чинники [78, с. 38].

Д. Олійник також дотримується підходу щодо поділу факторів на зовнішні та внутрішні. Проте, ним доповнено класифікацію шляхом визначення типових та індивідуальних факторів. Так, до зовнішніх чинників ліквідності банку автор відносить наступні: “загальний стан економіки держави; стан міжнародних валютних та фінансових ринків; направленість грошово-кредитної політики, що проводиться в державі; рівень регулювання діяльності банків з боку держави” [73, с. 6].

Сукупність факторів, що впливають на діяльність банку, а, отже, й на його ліквідність, С. Буєвич та О. Корольов пропонують класифікувати за наступними ознаками: за місцем виникнення (зовнішні та внутрішні), за важливістю впливу (основні і другорядні), за часом дії (постійні і змінні). На їхню думку, найбільш важливим є розподіл за класифікаційною ознакою “за місцем виникнення”. До соціально-зовнішніх факторів вони відносять політичну ситуацію, загальноекономічну ситуацію, стан фінансового ринку, рівень розвитку банківської системи. Відповідно, кожен із зазначених факторів залежить від індивідуальних чинників, що на них впливають. Зокрема, на загальноекономічну ситуацію в країні впливають промисловий

потенціал економіки, конкурентоспроможність товарів та послуг, сальдо платіжного балансу за рахунками руху капіталу тощо [13, с. 13].

До внутрішніх факторів С. Буєвич та О. Корольов відносять характер і масштаб діяльності банку, рівень незалежності, спеціалізацію, достатність капіталу, організацію менеджменту, стратегію банку, процентний, кредитний ризику, склад і структуру активів, якість активів, склад і структуру пасивів тощо [13, с. 14].

Узагальнивши різні погляди щодо факторів, які впливають на ліквідність банку, пропонуємо наступну їх класифікацію (рис. 1.4).

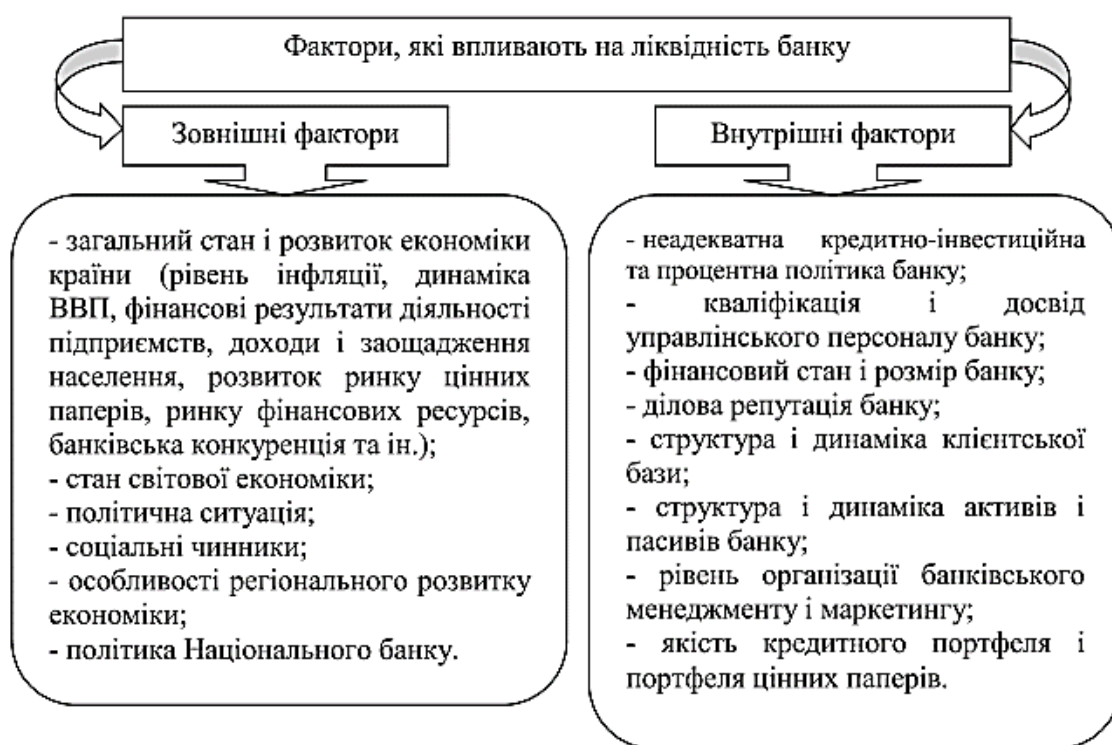

Рис. 1.4. Фактори, які впливають на ліквідність банку [6, 7, 94, 95]

Таким чином, до внутрішніх чинників, які визначають ліквідність банківських установ, належать:

- співвідношення активних і пасивних операцій по термінам погашення;
- якість активів;
- достатність власних і стабільність залучених коштів;
- фінансові результати діяльності банку [7, с. 261].

До зовнішніх чинників, які впливають на ліквідність банку, належать:

- розвиток фінансового та грошового ринку;

- виконання Національним банком України своїх функцій з управління ліквідністю банківської системи країни [17, с. 60].

Найбільший попит на ліквідні кошти виникає у банків з двох основних причин:

- через зняття клієнтами коштів зі своїх рахунків;
- у зв'язку з надходженням кредитних заявок, які банк вирішує задовольнити.

Потреба у грошових коштах підвищується також у разі настання строків погашення заборгованості за отриманими банком позиками, термінів платежів до бюджету або виплати дивідендів акціонерам.

Отже, проблеми ліквідності можуть виникнути як у разі здійснення пасивних операцій банку, так і внаслідок проведення активних операцій, якщо рішення про розміщення коштів приймається раніше, ніж знайдено відповідні джерела фінансування.

Попит на ліквідні кошти може підвищитися не лише у зв'язку з необхідністю виконання зобов'язань банку, але й в результаті надходження кредитних заявок. У сучасній міжнародній практиці панує погляд, згідно з яким банк має надавати всі кредити з допустимим рівнем ризику навіть у разі дефіциту грошових коштів, розраховуючи на можливість запозичення ресурсів. Такий підхід називають концепцією партнерства у взаємовідносинах із клієнтом. Він орієнтований на встановлення різнобічних стосунків із клієнтурою, максимізацію сукупних кредитів і підвищення дохідності банку [19]. Це означає, що в розрахунках потреби в ліквідних коштах необхідно враховувати і потенційний попит на кредити та ймовірну суму невчасно повернутих (реструктуризованих, непогашених) кредитів.

Ще однією причиною виникнення попиту на ліквідні кошти є погашення заборгованості з позик банку, яку він міг одержати від інших банків або центрального банку. Сплата податків, операційні витрати та виплата грошових дивідендів власникам акцій банку також збільшує попит на кошти, які швидко реалізуються [20].

Отже, зміст процесу управління банківською ліквідністю полягає в гнучкому поєднанні протилежних вимог – максимізації прибутковості за обов’язкового дотримання норм ліквідності. При цьому чітко виражений фактор невизначеності, оскільки керівництво банку не може з певністю передбачити, коли і в якому масштабі постане проблема ліквідності. А коли вона виникає, можна лише вдатися до тих чи інших управлінських дій на основі раніше створених резервів ліквідних коштів, особливої структури активів і пасивів або напрацьованих операцій.

Підвищення ефективності управління ліквідністю передбачає не лише врахування впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, але і вибір напрямів управління ліквідністю банку (рис. 1.5).

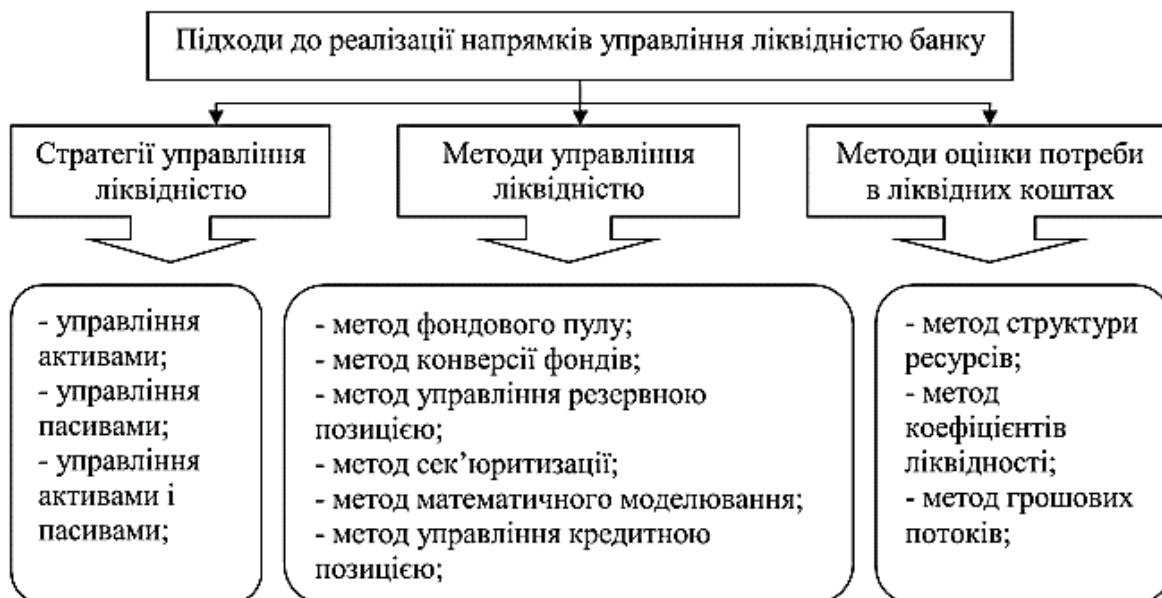

Рис. 1.5. Підходи до реалізації напрямків управління ліквідністю банку [94, 98]

Ефективна система управління має постійно забезпечувати достатній рівень ліквідності за мінімальних витрат, тому важливе значення має застосований банком інструментарій управління ліквідністю, зокрема методи оцінювання потреби в ліквідних коштах, доступність джерел їх поповнення для кожного банку, стратегії управління ліквідною позицією [30].

Система управління банківською ліквідністю складається із підсистеми стратегічного управління і планування та підсистеми оперативного управління і моніторингу ліквідності.

Формування підсистеми стратегічного управління ліквідністю має відбуватися в контексті загальної стратегії банку і базуватися на обраних ним принципах та підходах до управління активами і пасивами [58, с. 74]. Оскільки вибір загальних стратегій управління банком незначний – їх лише дві, то це стосується і ліквідності. Першу стратегію спрямовано на максимізацію прибутків, а отже свідоме прийняття підвищеного ризику незбалансованої ліквідності, друга має на меті мінімізацію ризику незбалансованої ліквідності та стабілізацію прибутків. Як відомо, банки повинні мати в стратегії ділового розвитку стратегічний план управління ліквідністю, який містить плани підтримання операційної ліквідності, плани на випадок виникнення кризи ліквідності.

Підсистему оперативного управління ліквідністю спрямовано на визначення щоденної потреби в ліквідних коштах та вибір раціональних джерел їх поповнення для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Основні етапи оперативного управління ліквідністю:

- контроль за дотриманням обов'язкових нормативів ліквідності;
- визначення планового періоду для оцінювання потреб ліквідності;
- розподіл планового періоду на інтервали згідно зі строками виконання активів та зобов'язань;
- групування активів і пасивів банку за строками;
- прогнозування обсягів та строків проведення активних і пасивних операцій банку у межах обраного періоду;
- обчислення розриву ліквідності (фактичного та прогнозованого) у кожному із зафіксованих інтервалів;
- обчислення сукупного (кумулятивного) розриву ліквідності протягом планового періоду;
- складання плану дій у разі виникнення дефіциту або позитивного сальдо ліквідності;
- моніторинг ліквідної позиції банку [68, с. 49].

У процесі формування систем управління банківською ліквідністю ефективність процесу слід оцінювати за двома основними параметрами: швидкістю перетворення активів у грошову ферму і задоволення потреби в готівкових коштах (часовий компонент) та вартістю підтримування певного рівня ліквідності (вартісний компонент). Адже найстабільніші джерела коштів потребують найвищих витрат, а найбільш ліквідні активи – непрацюючі та низькодохідні.

Для вітчизняних банків створення ефективних систем управління ліквідністю ускладнюється внаслідок нерозвиненості внутрішніх фінансових ринків, обмеження доступу до міжнародних фінансових ринків, недостатнього рівня кваліфікації та досвіду банківських кадрів. Тому перед менеджментом банку постає завдання пошуку оптимального співвідношення між активами і зобов'язаннями як з погляду забезпечення достатнього прибутку, так і з погляду ліквідності з урахуванням реальних можливостей доступу до джерел поповнення ліквідних коштів. У загальному вигляді стратегії управління ліквідністю наведені на рис. 1.6.

Рис. 1.6. Стратегії управління ліквідністю банку [16, с. 77]

У практичній діяльності банки застосовують три основні стратегії управління ліквідністю, які, по суті, є проявом загальних підходів до управління активами і пасивами банку:

- стратегія трансформації активів (управління ліквідністю через активи);
- стратегія запозичення ліквідних засобів (управління ліквідністю через пасиви);
- стратегія збалансованого управління ліквідністю (через активи і пасиви) [96, с. 159].

Кожна зі стратегій має свої переваги і недоліки, а економічна доцільність їх застосування визначається характеристиками банківських портфелів, станом фінансових ринків, особливостями зовнішнього середовища.

Стратегія трансформації активів. Сутність цього підходу полягає в нагромадженні високоліквідних активів, які повністю забезпечують потреби ліквідності банку [96, с. 159]. У разі виникнення попиту на ліквідні кошти активи банку продаються доти, доки не буде задоволено потреби у грошових коштах. Отже, відбувається перетворення (трансформація) активів у грошову форму.

За такого підходу ліквідність характеризується як запас. При цьому активи повинні мати таку властивість як стабільність цін (тобто можливість продажу значної їх кількості без суттєвого зниження ціни), а також обертатися на ліквідному вторинному ринку для швидкого перетворення на гроші.

Для використання стратегії трансформації активів банку необхідно:

- визначити оптимальне співвідношення високоліквідних та загальних активів з урахуванням стабільності ресурсної бази;
- здійснити порівняльний аналіз цінової динаміки на ринках, придатних для реалізації активів (якщо такий вибір існує) [61, с. 29].

Управління ліквідністю через управління активами є традиційним і найпростішим підходом. Здебільшого така стратегія використовується невеликими банками, які не мають широких можливостей запозичення коштів та доступу на грошові ринки.

Стратегія запозичення ліквідності. Зміст підходу полягає в запозиченні грошових коштів у кількості, достатній для повного покриття потреб ліквідності [61, с. 30]. Запозичення здійснюються лише після виникнення попиту на грошові кошти, щоб уникнути нагромадження високоліквідних активів, які приносять низькі доходи. Якщо попит підвищується, то банк запозичує кошти за вищою ставкою, доки повністю не задовольнить потребу в ліквідних засобах. За такого підходу до управління ліквідністю характеризується як потік, а не як запас.

Необхідною умовою застосування стратегії запозичення ліквідності є досить високий ступінь розвитку фінансових ринків, які дають змогу в будь-який час і в будь-яких кількостях позичати ліквідні кошти.

Основними джерелами запозичення ліквідних коштів для банків є міжбанківські позики, угоди РЕПО, депозитні сертифікати, позики в євровалюті та механізм рефінансування операцій комерційного банку центральним банком [3]. На вибір джерела впливають такі характеристики, як доступність, вартість, терміновість, тривалість потреби в ліквідних коштах, правила регулювання.

Стратегія запозичення ліквідності потребує адекватної аналітичної підтримки, яка включає:

- прогнознний аналіз потреби банку у ліквідних коштах через порівняння вхідних та вихідних грошових потоків;
- прогнозування стану фінансових ринків та прогнознний аналіз вартості підтримування ліквідної позиції;
- інваріантний аналіз різних джерел запозичення ліквідних коштів за такими параметрами, як доступність, відносна вартість, відповідність строків залучення та тривалості потреби в ліквідних коштах, правила регулювання, обмеження на використання;
- вибір оптимального варіанту підтримки ліквідної позиції та обґрунтування управлінських рішень [61, с. 53].

Стратегія збалансованого управління ліквідністю. Згідно зі збалансованим підходом до управління ліквідністю частина попиту на ліквідні кошти задовольняється за рахунок нагромадження високоліквідних активів, а решта – за допомогою проведення операцій запозичення коштів [20].

Для зниження ризикованості банки часто укладають попередні угоди про відкриття кредитних ліній з імовірними кредиторами, що допомагає вчасно забезпечити непередбачені потреби в грошових коштах. Через високу вартість стратегії трансформації активів і високу ризикованість стратегії запозичення більшість банків зупиняють свій вибір на компромісному варіанті управління ліквідністю – стратегії інтегрованого управління активами і пасивами.

Аналітична підтримка цієї стратегії управління ліквідністю є найскладнішою і включає цілий комплекс задач:

- аналіз стабільності ресурсної бази банку з урахуванням диференціації джерел фінансування;
- визначення оптимального для банку ступеня відповідності джерел фінансування та напрямів розміщення активів;
- обґрунтування оптимального співвідношення між накопиченням високоліквідних активів та можливостями їх запозичення на ринках;
- прогнозний аналіз потреби у ліквідних коштах та прогнозування стану грошових ринків як з погляду динаміки відсоткових ставок, так і з погляду доступності джерел поповнення ліквідності;
- інваріантний аналіз напрямів підтримування ліквідної позиції банку;
- обґрунтування доцільності укладання попередніх угод про відкриття кредитних ліній з імовірними кредиторами для зниження ризику незбалансованої ліквідності [30].

Перевагою даної стратегії є гнучкість, яка дозволяє менеджменту вибирати найвигідніше поєднання різних джерел поповнення ліквідних коштів залежно від економічних умов та змін в ринкових цінах.

З метою визначення переваг та недоліків зазначених стратегій управління ліквідністю, розглянемо їх порівняльну характеристику (табл. 1.2).

З вище розглянутого можна зробити висновок, що управління банківською ліквідністю визначається як процес створення необхідних засобів та умов для того, щоб оплатити договірні або традиційні зобов'язання за доступними цінами і в будь-який період.

Таблиця 1.2

Порівняльна характеристика стратегій управління ліквідністю банку

Стратегія	Основні положення	Переваги	Недоліки
Управління активами	Накопичення банком високоліквідних активів.	Забезпечення ліквідності при підтримці мінімального рівня ризиків.	- Недоотримання доходів (високоліквідні активи мають низьку дохідність); - додаткові витрати у вигляді платежів у зв'язку з реалізацією активів; - погіршення загального стану балансу при продажу активів; - можливість знецінення накопичених активів в умовах нестабільного ринку; - не враховуються потреби економіки в
Управління пасивами	Залучення коштів у необхідній кількості для задоволення попиту на ліквідні ресурси.	Забезпечення ліквідності при зростанні дохідності.	- Високий рівень ризику; - обмеженість доступу невеликих новостворених банків до залучення кредитів; - можливість неотримання коштів в необхідному обсязі і в обумовлені строки; - складність визначення доходу; - значне зростання вартості залучених ресурсів через великий рівень конкуренції; - значна залежність від контрагентів.
Збалансоване управління активами і пасивами	Накопичення ліквідних активів для забезпечення очікуваного попиту на них. Придбання активів на ринку при виникненні неочікуваної потреби в ліквідності.	Гнучкість, мінімізація ризиків при одночасному зростанні дохідності.	Досить складний комплексний підхід, що вимагає наявності висококваліфікованих кадрів; проведення значної аналітичної роботи; додаткових витрат часу.

Проте сам процес управління ліквідністю, використання стратегічних підходів та застосування конкретних інструментів багато в чому залежать не тільки від понятійного апарату ліквідності, та її різновидів, а й значною мірою від реального середовища фінансового ринку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

З огляду на загострення світової фінансової кризи, на сучасному етапі вітчизняним банкам доводиться працювати в умовах зростаючих ризиків, що супроводжують банківську діяльність. В такій ситуації особливої уваги набуває стабільність фінансового стану банку, основними якісними характеристиками якого виступають платоспроможність і ліквідність. Стійкість системи банків є інтегрованим поняттям, яке характеризує якісний стан цієї системи. Вона відображає здатність банків виконувати свою функціональну роль в економіці, забезпечувати власне розширене відтворення банківського капіталу і долати дестабілізаційні чинники економічної кон'юнктури.

Конкретизованою категорією стійкості банків є категорія ліквідності. З цієї категорії банк починає і завершує свій робочий день, прогнозує сценарії своїх дій для різних планових горизонтів. Зниження ліквідності або великі труднощі в даній сфері свідчать про зниження стійкості та надійності комерційного банку або групи банків, банківської системи в цілому.

Для визначення рівня ліквідності банку слід враховувати внутрішні чинники: співвідношення активних і пасивних операцій за термінами погашення; якість активів; достатність власних і стабільність залучених коштів; фінансові результати діяльності банку, та зовнішні: розвиток фінансового та грошового ринку; виконання Національним банком функцій з управління ліквідністю банківської системи країни та чинники впливу з метою управління ліквідністю.

Мета процесу управління ліквідністю полягає в повсякденному забезпеченні достатнього рівня ліквідності банку за мінімальних витрат. Тому, система управління банківською ліквідністю складається із підсистеми стратегічного управління і планування та підсистеми оперативного управління і моніторингу ліквідності.

Стратегічне, поточне та операційне управління ліквідністю здійснюється у межах спеціальної політики управління ліквідністю, спрямованої на реалізацію двох функціональних стратегій (продуктової та ресурсної) та підстратегій банку на окремих сегментах фінансового ринку.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз фінансового стану вітчизняних банківських установ

Підвищення ефективності банківської діяльності вимагає забезпечення оптимального рівня ліквідності банківської системи, який можна, на нашу думку, досягнути на основі загальної консолідації існуючих банків. Більш ефективні банки, визнані такими за результатами їх діяльності, повинні мати можливість розширювати свою ринкову частку порівняно з менш ефективними. Тільки за таких умов можна зменшити середню маржу та посилити проникнення банків в економіку. Довести необхідність консолідації ми спробуємо, проаналізувавши особливості динаміки ліквідності банківської системи України та чинників, що її визначають.

Проаналізуємо фінансовий стан як банківської системи загалом, так і окремо взятого комерційного банку через визначення ліквідності їх активів, що оцінюється на основі їх балансів. Своєчасне виявлення та попередження розвитку негативних тенденцій у фінансовому становищі банку є основним завданням його менеджменту.

Криза 2008 р. наочно продемонструвала неефективність наявних методів державного регулювання фінансового сектору України, а також вказала на помилковий напрям розвитку системи державного регулювання і нагляду. Сьогодні в Україні, як і у світі загалом, склалась сприятлива ситуація щодо вироблення нової стратегії творення національної банківської системи та відновлення довіри суспільства до неї [115].

Основними аспектами, в яких проявляються наслідки світової фінансової кризи для української банківської системи, є:

1. Зниження довіри населення до банків.
2. Серйозні труднощі українських банків пов'язані з поверненням значних зовнішніх запозичень, які активно залучалися у попередні роки. А також складнощі із залученням нових інвестицій, зумовлені кризовими

явищами на європейських фінансових ринках та зниження кредитних рейтингів значної частини українських банків.

3. Наслідком фінансової кризи стала нестабільність на валютному ринку. Хоча вона має більше внутрішній спекулятивний характер, проте призводить до нестабільності міжбанківського валютного ринку, зменшення резервів Національного банку України, який змушений продавати валюту для задоволення ажіотажного попиту.

4. Криза істотно вплинула і на підвищення відсоткових ставок за кредитами.

5. Наслідком кризи є той факт, що у всьому світі порятунок фінансових установ став завданням держави – вона вливала бюджетні кошти, а також брала комерційні банки під свій контроль.

6. Криза може призвести до укрупнення банків в Україні, оскільки дрібні банки не впораються з проблемами. Цей процес може відбуватися шляхом злиття і поглинання більшими фінансовими установами менших [100].

Починаючи з другої половини 2008 року спостерігаються негативні тенденції як у розвитку вітчизняної економіки в цілому, так і банківського сектору зокрема, що пов'язано з впливом світової фінансової кризи. За даний період спостерігається погіршення основних макроекономічних показників. Так, у кінці 2008 року темпи зростання реального ВВП уповільнились до 102,1% (проти 107,3% у 2007 році) порівняно з попереднім роком. На початок 2009 року обсяги промислового виробництва скоротились на 34,1%, обсяги будівництва скоротились на 57,6%, тоді як у 2007 році спостерігалось зростання даних показників на 10,2% і 15,6% відповідно. У 2010 року ВВП у постійних цінах зріс порівняно з 2009 року на 4,8 % і становив на 01.01.2011 р. 1268,9 млрд. грн. [75].

За підсумками 2016 року падіння ВВП України (внутрішнього валового продукту) склало 9,9% [77].

ВВП України в 2015 році порівняно до попереднього року впав на 6,8%. Номінальний ВВП в цілому за 2015 рік склав 1,567 трильйона гривень, у цінах попереднього року - 1,365 трильйона гривень.

Згідно до наведених даних, в першому кварталі 2016 року ВВП знизився на 3,5% до попереднього кварталу з урахуванням сезонного чинника і на 17% - до аналогічного кварталу попереднього року, у другому кварталі – на 1,4% та 14,7%, відповідно. У третьому кварталі тенденція змінилася, і ВВП до попереднього кварталу зріс на 1,1%, але до аналогічного кварталу попереднього року – знизився на 7,2%. В четвертому кварталі попереднього кварталу ВВП знову зріс - на 1,4%, а падіння до аналогічного кварталу попереднього року сповільнилося до 1,4%. Раніше Національний банк України оцінив падіння ВВП України в 2016 році - 10,5%, Міністерство економічного розвитку і торгівлі – в 10,4%.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) України у 2016 року виріс на 0,1% порівняно з 2015 роком, тоді як роком раніше падіння становило 17% [77].

Така загальноекономічна ситуація впливає на розвиток банківського сектору. Протягом 2004 – 2008 років діяльність банків характеризувалася розширенням обсягів активних операцій, поліпшенням якості активів, динамічним зростанням обсягів депозитів фізичних і юридичних осіб, нарощуванням капітальної бази. Починаючи з другої половини 2008 року спостерігається уповільнення темпів зростання показників діяльності вітчизняних банків. В цілому до початку фінансової кризи банківська система України розвивалась досить динамічно.

Досліджуючи активи банків з погляду ліквідності, варто зауважити, що чим вища частка першокласних ліквідних активів, тим вища ліквідність банку, але тим меншою буде дохідність. Це означає, що банку постійно доводиться обирати між максимізацією дохідності і підтриманням достатнього рівня ліквідності.

Так, загальні активи вітчизняних банків за 2016 р. зменшились і на 1 січня 2017 року склали 1254,3 млрд. грн., при цьому значно зросли

диспропорції у структурі активів вітчизняних банків. Станом на 01.01. 2016 р. активи банків становили 1316,8 млрд. грн., загальні активи – 1520,8 млрд. грн., на 01.01.2017 р. – 1254,8 млрд. грн. та 1571,4 млрд. грн. відповідно [75]. Структура активів зображена на рис. 2.1.

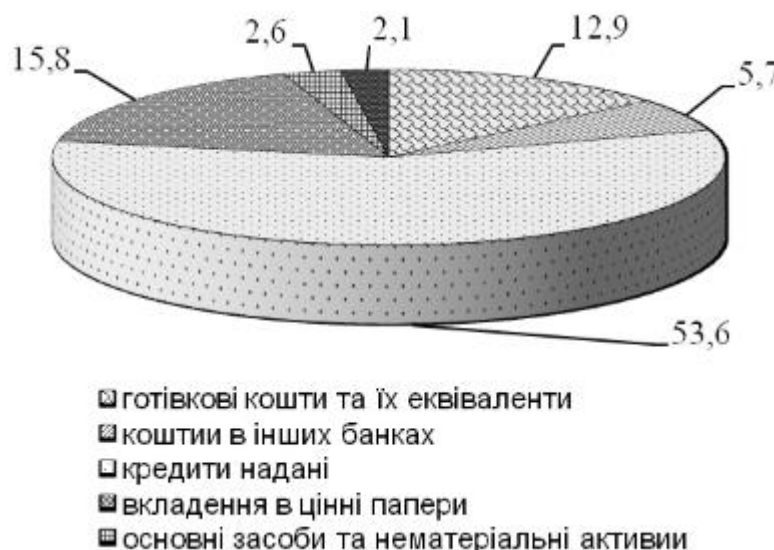

Рис. 2.1. Структура активів банків України станом на 01.01.2017 р.

Частка високоліквідних активів становить 2,73% (у попередньому році 2,2%). Такі незначні обсяги високоліквідних активів банків України свідчать про загострення кризи ліквідності вітчизняної банківської системи. Банкам доводиться тримати значну частину активів у вигляді ліквідних коштів, щоб розраховуватись за своїми зобов'язаннями, недостатність ліквідних коштів може призвести до серйозних фінансових проблем і навіть до банкрутства.

Вкладення в цінні папери банками України на початок 2017 року становлять 15,8 % (проти 12,8% в попередньому році) від загального обсягу активів. Пов'язано це з недостатнім розвитком ринку цінних паперів, значними ризиками та зростаючою конкуренцією у секторі банківського кредитування.

Найбільшу частину у структурі активів складає кредитний портфель, частка якого становить 76,9%. Кредити є найбільш дохідними активами, обсяги їх залучення у загальній структурі активів призводить до зростання банківських ризиків.

Збільшення кредитного портфеля до 2010 року було обумовлено зростанням попиту на іпотечне кредитування. З одного боку це є позитивним моментом, адже вирішуються житлові проблеми населення України. З іншої сторони це призводить до зростання банківських ризиків. Як свідчить світовий досвід, навіть країни з розвинутою економікою не застраховані від іпотечної кризи, яка призводить до кризи ліквідності. Крім того, за умов обмеженості ресурсів, спрямовуючи кошти на довгострокове кредитування фізичних осіб, знижуються темпи кредитування суб'єктів господарювання, що знижує інвестиційну направленість кредитування.

В структурі кредитного портфеля комерційних банків України на 01.01.2017 рік найбільшу питому вагу займають кредити надані суб'єктам господарювання. Вони становлять 81,4% від загального обсягу. Кредити, надані фізичним особам – 15,7%. Структура кредитного портфеля за об'єктами кредитування станом на 01.01.2017 р. була такою: кредити юридичним особам — склали 965,1 млрд. грн.; кредити фізичним особам – 152,3 млрд. грн. [75]. Провівши аналіз показників можна спостерігати суттєві коливання показників кредитного портфеля (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Динаміка кредитів наданих суб'єктам господарювання та фізичним особам [75]

Основною причиною зниження кредитування, було зменшення ресурсної бази банків внаслідок продовження відпливу коштів з банківської системи та обмеженого доступу до зовнішнього фінансування. Варто зауважити, що якість кредитного портфеля значно впливає на ліквідність банку. Чим більшою є частка проблемних кредитів, тим менше надходження у вигляді сплати відсотків за кредитами та повернення кредитів, тим більше банки здійснюють відрахування до резерву під кредитні ризики. Відповідно, це зменшує наявні ліквідні кошти банку, погіршуючи стан ліквідності банку.

Так, обсяги резерву на відшкодування можливих втрат від кредитних операцій збільшились у 2016 році порівняно з попереднім роком. Станом на 01.01.2015 р. обсяги резервів під активні операції становили 204,9 млрд. грн., на 01.01.2016 – 321,3 млрд. грн., 01.01.2017 – 330,3 млрд. грн. [75].

Створення резервів є одним із найбільш поширених методів зниження ризику кредитних операцій на рівні банку, захищає інтереси як вкладників, так і акціонерів, що підвищує стабільність і надійність банківської системи в цілому. Резерв під кредитні ризики становить більше 76% у загальному обсязі резервів за активними операціями, що підкреслює його важливість і першочергове значення в процесі формування банківських резервів.

З метою розрахунку обсягу резерву під кредитні ризики банк повинен проаналізувати кредитний портфель, аналіз якого здійснюється за такими критеріями:

- 1) оцінка фінансового стану позичальника;
- 2) стан обслуговування позичальником кредитної заборгованості за основним боргом і відсотків (комісій та інших платежів із обслуговування боргу) за ним;
- 3) рівень забезпечення кредитної операції [10, с. 406].

Критерії оцінки фінансового стану позичальника встановлюються кожним банком самостійно його внутрішніми положеннями щодо проведення кредитних операцій та методикою проведення оцінки фінансового стану позичальника. Оцінка фінансового стану позичальника здійснюється не рідше

ніж один раз на місяць з урахуванням кредитної історії (погашення кредитної заборгованості в минулому, наявність діючих кредитів), аналізу якості активів і пасивів, аналізу прибутків і збитків, рівня менеджменту, тощо. Додатково можуть використовуватися й інші показники, які визначаються банками самостійно, з урахуванням особливостей виробничих процесів різних галузей діяльності [8].

На нашу думку, сучасна система оцінки кредитних ризиків, яка заснована на оцінці фінансового стану позичальників має багато недоліків: невідповідність даних фінансової звітності позичальників реальним показникам діяльності; можливість використання додаткових показників (рівень менеджменту, кредитна історія тощо) з метою завищення оцінки фінансового стану позичальника; недостатність інформації при здійсненні оцінки платоспроможності фізичних осіб та приватних підприємців тощо.

Варто наголосити на тому, що банки зацікавлені в тому, щоб штучно завищувати якість своїх кредитних портфелів і, таким чином, створювати менші резерви під них. Причина зрозуміла – резервування обмежує обсяги вільних коштів банку, зменшуючи наявні ліквідні кошти і обсяги кредитних операцій.

При цьому ліквідність банку залежить також від рівня ризикованості активних операцій. Чим більша частка високоризикових активів, тим меншою буде ліквідність банку. Значна концентрація довгострокових та проблемних кредитів негативним чином впливає на ліквідність банків.

Варто зазначити, що врахування структури і якості активів банку недостатньо для підтримання необхідного рівня ліквідності. Основою діяльності банку є створення відповідної ресурсної бази. Тому питання збереження, нарощування і використання ресурсної бази є досить важливим для банків.

Для визначення впливу структури пасивів на ліквідність розглянемо основні складові частини пасивів банків України (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Структура пасивів банків України станом на 01.01.2017 р. [75]

Особливості структури пасивів банків України в 2016 року визначені впливом кризової ситуації вітчизняної банківської системи. Протягом 2015 р. кошти суб'єктів господарювання збільшилися, що говорить про поступове відновлення довіри населення до банків, однак відбувся відплив коштів з рахунків фізичних осіб. Однак досить високою залишається частка депозитів на вимогу та депозитів на термін до одного року. Переважання короткострокових депозитів, разом з можливістю довгострокового зняття вкладником коштів, робить ресурсну базу, яка сформована за рахунок залучених коштів, нестабільною та стримує видачу банками довгострокових кредитів для розвитку економіки.

За результатами 2016 року загальні пасиви банківського сектору у порівнянні з попереднім роком зменшилися на 62467 млн. грн. і на 01.01.2017 р. становили 1254,3 млрд. грн. [75].

Загальний обсяг зобов'язань банків за звітний рік зменшився на 18157 млн. грн.) і на 01.01.2017 становив 1150,6 млрд. грн. (за 2013 рік зростання становило 13,3%).

Основною складовою зобов'язань банків залишалися залучені депозити: на 01.01.2017 р. кошти фізичних осіб становили 33,8% від загальної суми господарювання – зобов'язань, кошти суб'єктів 27,6%. Загальна кількість

відкритих клієнтами рахунків станом на 01.01.2017 становила 117,5 млн. шт., 86,0% яких були поточними рахунками [75].

Основний вплив депозитів протягом 2016 року спостерігався на рахунках фізичних осіб – кошти фізичних осіб скоротилися на 27311 млн. грн. – до 389,06 млрд. грн.. Натомість кошти суб'єктів господарювання протягом року зросли на 56254 млн. грн., – до 317,62 млрд. грн. Більшу частину коштів суб'єктів господарювання (59,8%) становили кошти в національній валюті.

Слід відмітити, що банківська система України розвивається під значним впливом іноземного капіталу. Пов'язано це із світовими процесами інтеграції і глобалізації, розширенням міжнародної співпраці, зростанням обсягів міжнародної торгівлі.

В останні роки роль іноземного капіталу в банківському секторі України стрімко зростає. Станом на 01.01.2017 року кількість діючих банків з іноземним капіталом ставило 39, з них 17 банків – зі 100 % іноземним капіталом (рис. 2.4).

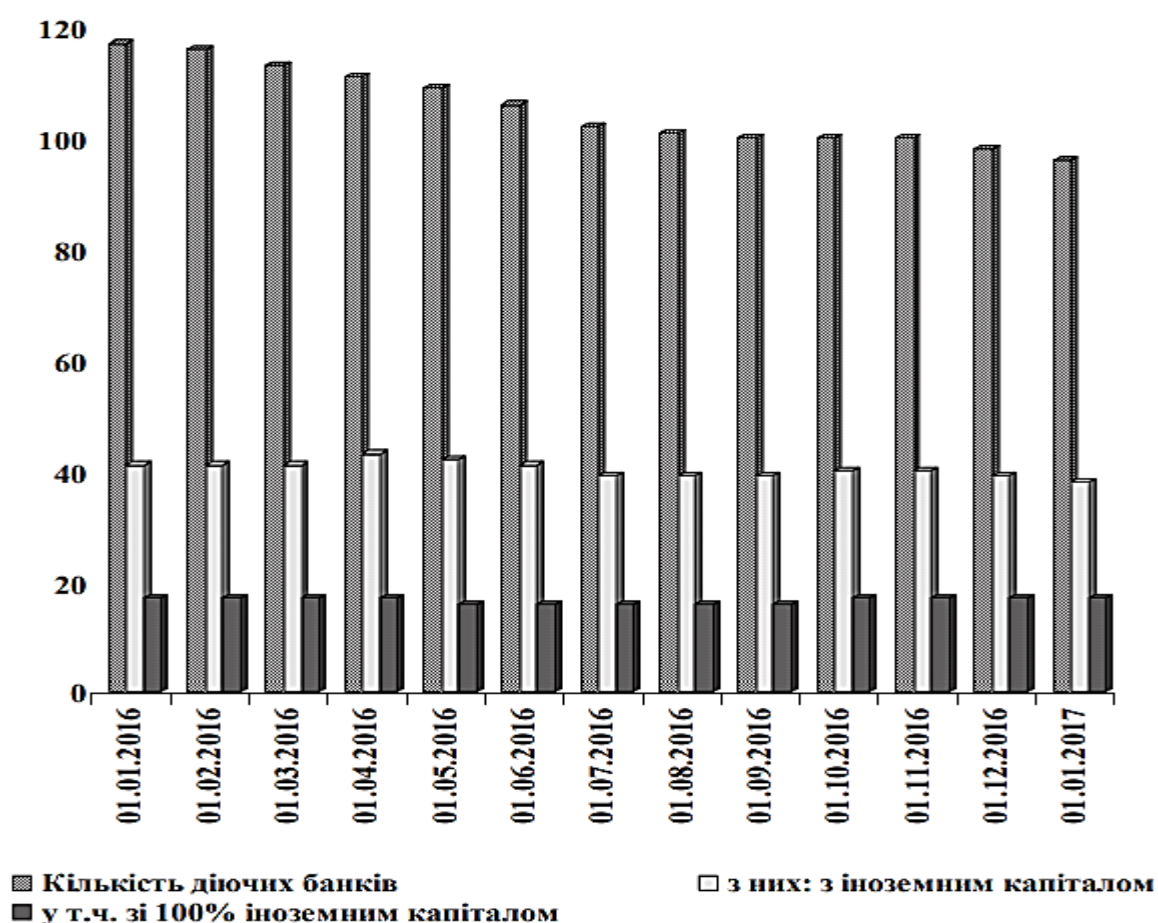

Рис. 2.4. Динаміка зміни банків з іноземним капіталом протягом 2016 року

Позитивними моментами присутності іноземного капіталу є: створення якісно нового фінансово-економічного середовища; покращення фінансового та організаційного менеджменту банку; розвиток фондового ринку (за рахунок виходу банків на вітчизняний і зарубіжні фондові ринки); впровадження міжнародного досвіду ведення банківської справи; розширення асортименту банківських послуг та підвищення їх якості; використання новітніх банківських технологій; покращення якості обслуговування клієнтів [62].

У результаті світової фінансової кризи банківська система України зіткнулася ще з однією загрозою функціонування іноземних банківських груп на вітчизняному ринку – ризик банкрутства материнського банку. Так, якщо материнська компанія зазнає втрат і знаходиться на межі банкрутства, то це обов'язково вплине на фінансове становище дочірнього банку. Цей ризик є неконтрольованим з боку Національного банку та уряду, а тому є найбільш небезпечним для банківської системи України.

Таким чином, присутність іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі при відсутності чітких регламентованих інструкцій із здійснення їх діяльності на території України та контролю з боку Національного банку України призвела до високих темпів розвитку вітчизняної банківської системи в останні роки та залежності банківської системи України від світової фінансової системи, що й стало однією з причин поширення впливу світової фінансової кризи на банківську систему України.

Отже, для обмеження негативного впливу участі іноземних банківських установ на розвиток вітчизняної банківської системи виникає необхідність впровадження регулюючих заходів з боку Національного банку України, основною метою яких буде оцінка ефективності політик, що проводяться іноземними банками, рівня забезпечення потреб у фінансових ресурсах підприємств реального сектору та населення та застосування обмежень.

Варто зазначити, що з огляду на введення тимчасової адміністрації у декількох банках і можливого зростання кількості банкрутств, для банківської системи України суттєво підвищується значення діяльності Фонду

гарантування вкладів фізичних осіб. Окрім репутації банківської установи та стабільних показників діяльності варто враховувати можливість отримання коштів клієнтів у випадку банкрутства банку. Крім того, останніми роками спостерігається тенденція до збільшення суми відшкодування коштів за вкладками, що безумовно є позитивною тенденцією.

Станом на 2016 рік кожному вкладнику банку-учасника фонду гарантовано відшкодування коштів за його вкладками, включаючи відсотки, але не більше 200 000 гривень. На 01.01.2017 р. загальна сума вкладів фізичних осіб збільшилась порівняно з 2015 р. і становила 377,7 млрд. грн., кількість вкладників – 41,9 млн. осіб [26].

Традиційно депозити фізичних осіб вважаються стабільним і важливим джерелом банківських ресурсів. Але в умовах виникнення політичної та економічної нестабільності відбувається неконтрольований відтік не лише коштів до запитання але і строкових депозитів.

Щодо коштів до запитання, то вони є нестійкими і важкопрогнозованими для банків, тому такі кошти вважаються нестабільним джерелом банківських ресурсів. Однак обсяги поточних пасивів є суттєвими і складають значну частину у структурі пасивів. Депозити до запитання в сукупності за всіма зобов'язаннями банку створюють поточні пасиви, які мають якісно нові можливості для розміщення даних коштів у строкові активи. З огляду на випадковий характер зміни залишків на кожному з рахунків за нормальної роботи банку поточні пасиви в сукупності складають постійну, незнижувану частину коштів, яка використовується як стабільна складова ресурсів [51, с. 33]. Отже, поточні пасиви складаються з умовно-постійної та змінної частини. Якщо умовно-постійна частина виступає джерелом банківських ресурсів для подальшого розміщення у дохідні активи, то змінна частина може використовуватись для управління ліквідністю банку. Оскільки депозити до запитання є одним із дешевших джерел банківських ресурсів, то розробка ефективних способів їх використання повинна займати пріоритетне значення.

Протягом 2015-2016 років вітчизняна банківська система накопичила значний обсяг проблемної заборгованості, обсяги якої складає 22,1 %. Станом на 01.01.2017 р. негативний фінансовий результат за системою банків склав 66,6 млрд. грн. При цьому доходи банків скоротилися і склали 199,1 млрд. грн., витрати збільшилися і склали 265,7 млрд. грн. [75].

Як і раніше, основною статтею доходів були процентні доходи, хоча їхня частка в загальному обсязі доходів зменшилася за рік на 4,9 процентного пункту – до 67,8%. Переважну частку серед процентних доходів становили доходи від кредитування суб'єктів господарської діяльності (48,0%).

Комісійні доходи банків збільшилися порівняно з попереднім роком, а їхня частка збільшилась до 14,3%. Результат від торговельних операцій порівняно з 2015 роком збільшився та становив 21,4 млрд. грн. (10,8 % доходів банків).

Зростання витрат протягом звітного періоду насамперед було зумовлено збільшенням обсягів відрахувань у резерви на можливі втрати від активних операцій через погіршення якості кредитного портфеля банків. Обсяги відрахувань на формування резервів порівняно з відповідним періодом попереднього року зросли і на 01.01.2017 становили 114,5 млрд. грн., або 43,1% від усіх витрат банків (порівняно з 39,3% у 2015 році). Динаміка відрахувань у резерви протягом року коливалася відповідно до загальної суспільно-політичної та воєнної ситуації в країні. Процентні витрати порівняно з 2015 роком зменшились – до 96,07 млрд. грн., а їхня частка знизилася з 36,9 до 36,1%.

Загальні адміністративні витрати зменшились на 7872 млн. грн. – до 36,7 млрд. грн., що становило 13,8 % витрат [75].

Таким чином, результати проведеного дослідження діяльності банків України дозволяють зробити висновок, що на сьогодні структура активів і пасивів банків не є оптимальною, що спричиняє виникнення додаткових ризиків і, зокрема, ризику ліквідності. Можна виділити наступні проблеми в структурі активів і пасивів вітчизняних банків з точки зору ліквідності банків:

- невідповідність між строками та сумами залучених і розміщених коштів.

Більше 75% кредитного портфеля банків складають довгострокові кредити, тоді як переважна частина залучених коштів є короткостроковими. Різке зростання неплатежів за кредитами, зменшення обсягів залучення депозитів, скорочення залишків коштів на поточних рахунках юридичних і фізичних осіб, дострокове вилучення депозитів – все це може викликати кризу ліквідності як окремого банку, так і банківської системи в цілому;

- одним з найважливіших джерел формування та збільшення ресурсів банку виступають депозити фізичних осіб, саме вони визначають розмір кредитних вкладень. Для підтримання необхідного рівня ліквідності банки зацікавлені в залученні строкових депозитів. Але залучення таких банківських ресурсів значно залежить від загальноекономічної ситуації в країні і в світі, що призводить до зростання банківських ризиків, особливо під час кризи [71];

- щодо структури активів банків України, то варто відмітити значні диспропорції у структурі кредитного портфеля банків України: переважає частина довгострокових і валютних кредитів, зростає частка проблемних кредитів;

- спостерігаються негативні тенденції у зміні обсягів банківських інвестицій, обсяги вкладень в цінні папери залишаються недостатніми і поступово скорочуються, що пов'язано із загостренням світової фінансової кризи;

- варто також відмітити зростання обсягів активно-пасивних операцій в іноземній валюті, що призводить до зростання валютного ризику [100];

- негативним чином на ліквідність банків впливає недостатня капіталізація вітчизняних банків.

Згідно сучасних підходів, аналіз банківських активів та пасивів є основою прогнозування ліквідності та управління фінансово-господарською діяльністю банків, використання системного підходу для різних видів аналізу та виявлення резервів розвитку суб'єкта господарювання з метою ефективного

використання наявних ресурсів та подальшого забезпечення економічної безпеки банків.

Кожний банк використовує свої самостійно розроблені методики, що включають різні показники, які часто суттєво різняться.

Проте більшість методик поєднує основні складові фінансового аналізу, що дають можливість оцінити фінансовий стан банку виходячи із:

- структури та динаміки активів та пасивів;
- оцінки ліквідності;
- оцінки платоспроможності та фінансової стійкості;
- оцінки прибутковості та рентабельності.

Ефективне управління активно-пасивними операціями забезпечує досягнення мети діяльності банку, а саме: отримання максимального прибутку та спроможності своєчасно виконувати свої поточні фінансові зобов'язання. Ризик ліквідності визначається як наявний або потенційний ризик для стану надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання у визначені строки, нездатність банку швидко закрити розриви своїх позицій, не зазнавши неприйнятних втрат. Наглядові органи з метою визначення рівня ліквідності банку здійснюють аналіз руху ліквідних активів і зобов'язань, визначають достатність ліквідних активів у разі відпливу ресурсів, визначають відповідність активів/зобов'язань за строками погашення, наявність розривів, вивчають структуру зобов'язань, її динаміку, визначають наявність ризику позабалансових операцій та їх вплив на стан ліквідності, визначають дотримання нормативів ліквідності та нормативу обов'язкового резервування коштів на кореспондентському рахунку в НБУ [93, с. 152].

У зв'язку з цим банки повинні постійно управляти ліквідністю, підтримуючи її на достатньому рівні для своєчасного виконання всіх прийнятих на себе зобов'язань з урахуванням їх обсягів, строковості й валюти платежів, забезпечувати потрібне співвідношення між власними та залученими коштами, формувати оптимальну структуру активів із

збільшенням частки високоякісних активів з прийнятним рівнем кредитного ризику.

2.2. Оцінка фінансового механізму управління ліквідністю банку

Ліквідність необхідна банкам для виконання зобов'язань за депозитами та іншими пасивними операціями, розширення обсягів активних операцій, забезпечення безперервної роботи та оптимального розподілу і використання банківських ресурсів. Отже, можна визначити стратегічну мету управління ліквідністю банку, яка полягає у забезпеченні достатнього рівня ліквідності при максимізації доходності.

Для досягнення поставленої мети у процесі управління ліквідністю банку доводиться розв'язувати наступні завдання:

- аналіз дотримання банком і його відділеннями нормативів ліквідності (Н4, Н5, Н6), що встановлені НБУ;
- оцінка стану і дотримання графіка та сум відрахувань до обов'язкових мінімальних резервів від залучених коштів на депозити;
- вивчення динаміки трансформації ресурсів, оборотності активів та зміни ділової активності банку;
- оцінка ліквідної позиції банку на довільну дату [116, с. 86];
- аналіз структури активів і пасивів балансу з урахуванням фактору часу та обсягів за кожною статтею;
- аналіз впливу окремих факторів на динаміку ліквідності балансу;
- визначення закономірностей і тенденцій та виявлення на їх основі резервів підвищення ліквідності [35, с. 66];
- вибір фінансових методів та підходів до управління ліквідністю, що передбачає дослідження існуючих стратегій, теорій, методів управління ліквідністю банку;
- визначення факторів оцінки ризику ліквідності з метою його мінімізації;

- постійне удосконалення інформаційного, нормативно-правового, програмно-технічного та організаційного забезпечення управління ліквідністю банку;

- розробка альтернативних варіантів управління ліквідністю, що також передбачає наявність антикризового плану управління ліквідністю банку.

Такий широкий спектр завдань потребує розробки відповідного фінансового механізму управління ліквідністю банку.

У вузькому розумінні фінансовий механізм управління – це статична єдність певних елементів, що слугують інструментом організації та регулювання економічних процесів та відносин. В широкому розумінні – це динаміка, реальне функціонування всієї статичної єдності елементів [53, с. 55].

Управління із застосуванням фінансового механізму може досягти необхідного результату лише за поєднання доцільно спрямованого взаємовпливу всіх його елементів. Для цього він повинен відповідати таким вимогам:

- налаштованість кожного елементу фінансового механізму на виконання властивого йому навантаження;

- спрямування дії усіх елементів фінансового механізму, для забезпечення інтересів усіх суб'єктів фінансових відносин;

- взаємозв'язок усіх елементів фінансового механізму різних вертикальних і горизонтальних рівнів;

- своєчасність реакції елементів фінансового механізму вищого рівня на зміни, що відбуваються під впливом елементів нижчого рівня [4, с. 57].

А. М. Поддєрьогін розглядає фінансовий механізм управління як цілісну систему управління фінансами, на якій ґрунтується фінансовий менеджмент і яка призначена для організації взаємодії об'єктів і суб'єктів у сфері фінансових відносин [106, с. 11].

У працях В.П. Москаленко, О.В. Шипунової, О.А. Криклій і Н.Г. Маслак фінансовий механізм управління розглядається як сукупність наступних підсистем: організаційно-структурної, функціональної, підсистеми

забезпечення та цільової підсистеми [53, 70]. На нашу думку, організаційно-структурна підсистема включає лише суб'єкти управління, не враховуючи широкого спектру об'єктів фінансового механізму, тому її доцільно замінити на сукупність суб'єктів і об'єктів фінансового механізму управління.

Ґрунтуючись на дослідженнях науковців [53, 70, 106], фінансовий механізм управління ліквідністю банку доцільно розглядати як єдність відповідних підсистем (рис. 2.5).

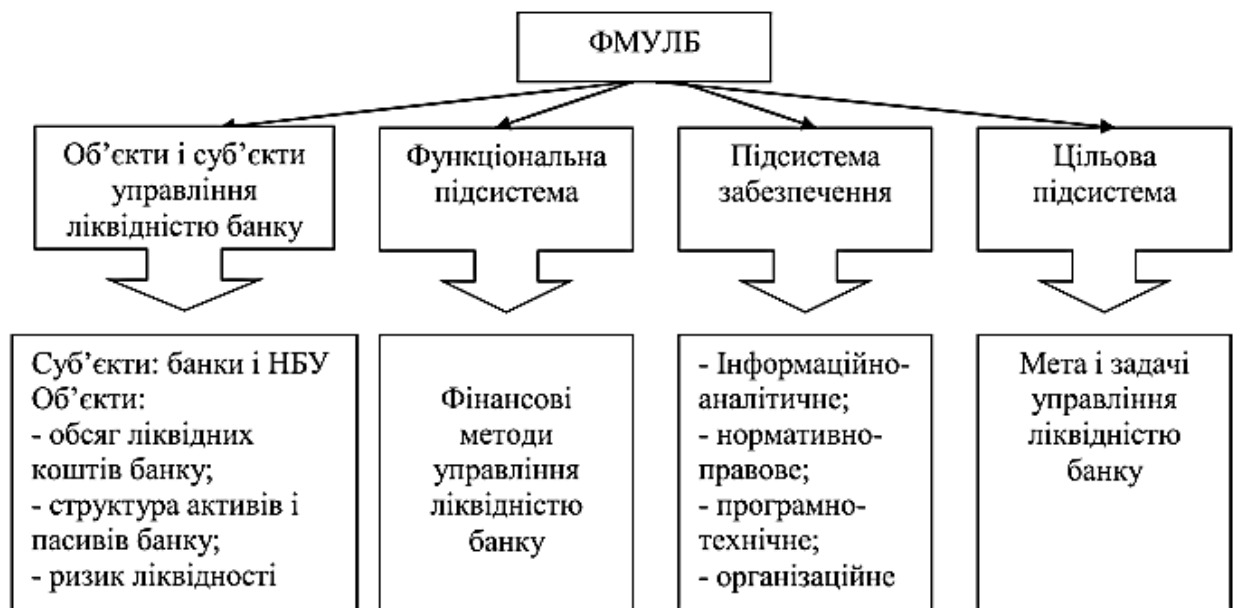

Рис. 2.5. Схема побудови фінансового механізму управління ліквідністю банку [53, 70, 106]

Суб'єктом управління виступає менеджмент банку (керівництво, апарат управління, персонал банку), який за допомогою різноманітних форм управлінського впливу здійснює цілеспрямоване функціонування об'єкта [104, с. 522].

Функціональні підсистеми реалізують фінансові методи управління, застосування яких сприяє досягненню поставлених цілей [53, 70]. Фінансові методи є способом впливу фінансових відносин на господарський процес [105, с. 86].

Ґрунтуючись на дослідженнях переліку фінансових методів, що розглядаються різними науковцями, до складу фінансового механізму

управління ліквідністю банку слід включити наступні фінансові методи: прогнозування, планування, аналіз, контроль і моніторинг ліквідності банку.

Основою функціональної підсистеми фінансового механізму управління ліквідністю банку є фінансове планування, адже саме за допомогою даного фінансового методу визначаються пріоритетні напрямки подальшого розвитку банку. Планування не можливе без прогнозування і аналізу ліквідності банку. Прогнозування здійснюється з урахуванням зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на ліквідність банку. Щодо аналізу ліквідності банку, то, на нашу думку, його доцільно проводити в двох напрямках: аналіз політики банку і аналіз структури активів і пасивів, адже саме політика банку визначає структуру балансу, яка впливає на ліквідність.

На рівні банківської системи ліквідність комерційних банків (L_B) визначається на основі коштів, що знаходяться на кореспондентських рахунках в Національному банку та включають сформовані банками обов'язкові резерви та вільну ліквідність [66, с. 8]:

$$L_B = R + LF \quad (2.1)$$

де R – обов'язкові резерви банків;

LF – вільна ліквідність (резерви) комерційних банків.

Низький рівень ліквідності комерційних банків призводить до недостатньої їх платоспроможності, що, своєю чергою, знижує довіру вкладників та інвесторів, обмежує доступ до нових кредитних ресурсів та підвищує їх вартість. Надлишок ліквідності банків також не є показником їх фінансової стійкості і свідчить про неспроможність банків ефективно розпоряджатися наявними ресурсами і призводить до отримання збитків (недоотримання прибутків). На макрорівні надлишкова ліквідність призводить до зниження ефективності (дієвості) заходів грошово-кредитної політики та до посилення інфляційного тиску.

Як зазначає В. Міщенко, не слід ототожнювати категорії “вільна” та “надлишкова” ліквідність. Вільна ліквідність є одним із базових показників стану банків та використовується ними для проведення операцій, а також

нарощування їх обсягів. А тому, перевищення вільної ліквідності банків щодо рівня обов'язкових резервів, що зберігаються на кореспондентському рахунку в НБУ, є необхідною умовою ефективного виконання банками своїх функцій (рис. 2.6).

Вільна (недостатня) ліквідність (LF) визначається як різниця між обсягами коштів на кореспондентських рахунках у Національному банку і сумою обов'язкових резервів банків (2.2). Dodatne значення цього показника свідчить про наявність вільної ліквідності, від'ємне – про дефіцит ліквідності у банківській системі [56]:

$$LF = L_B - R \quad (2.2)$$

де R – обов'язкові резерви банків;

L_B – кошти на кореспондентських рахунках у центральному банку.

Рис. 2.6. Структура ліквідності комерційних банків

Надлишкова ліквідність (LS) визначається як різниця між обсягом вільної ліквідності та рівнем оптимальної ліквідності [56]:

$$LS = LF - LF_{opt} \quad (2.3)$$

де LF – вільна ліквідність (резерви) комерційних банків;

LF_{opt} – оптимальна вільна ліквідність комерційних банків.

Оптимальна ліквідність банків (L_{opt}) (2.4) є не лише необхідною умовою виконання банками резервних вимог та взятих зобов'язань, а й джерелом ресурсів для проведення банківських операцій та розширення їх обсягів відповідно до потреб економіки [56]:

$$L_{opt} = R + LF_{opt} \quad (2.4)$$

де R – обов'язкові резерви банків;

LF_{opt} – оптимальна вільна ліквідність комерційних банків.

Наявність оптимальної вільної ліквідності дає можливість банкам забезпечувати ресурсами потреби клієнтів у кредитах без виникнення загроз фінансовій стійкості банків та розвитку інфляційних процесів у економіці країни. На рівні окремо взятого банку, ліквідність, як характеристика його стійкості визначає ступінь покриття зобов'язань банку його активами. Підтримання ліквідності балансу банку передбачає управління його активами та пасивами з метою забезпечення відповідності статей балансу як за сумами так і за термінами. Стан ліквідності балансу банку залежить від структури (ліквідності) його активів. Ліквідність активів характеризує їх здатність швидко та без суттєвої втрати вартості перетворюватися в грошову форму. Всі активи банків за рівнем ліквідності поділяються на три групи: високоліквідні активи – знаходяться в готівковій формі або можуть бути швидко реалізованими на ринку (готівкові кошти, банківські метали, кошти на рахунках в інших банках, державні цінні папери); ліквідні активи – ті, що можуть бути перетворені в грошову форму протягом певного періоду часу, як правило – до 30 днів (кредити, дебіторська заборгованість, ринкові цінні папери та ін.); низько ліквідні активи – прострочені, пролонговані та безнадійні кредити, ненадійна дебіторська заборгованість, будівлі, споруди та інші основні фонди [2, с. 450].

Причиною, яка породжує проблему ліквідності банків є невідповідність попиту та пропозиції на ліквідні кошти, яка виникає в банківському секторі в певний момент часу. В результаті чого, перед банками постає проблема дефіциту ліквідних коштів, або їх надлишку. Виникнення дефіциту ліквідних

коштів призводить до порушення економічних нормативів ліквідності, що встановлюються НБУ та застосування до таких банків заходів регуляторного впливу. Надлишок ліквідності для банків теж не є бажаним, адже високоліквідні активи не приносять банку прибуток.

Така ситуація породжує виникнення ризику незбалансованої ліквідності, а неефективна система управління ним може призвести не лише до зниження стійкості банку, а й до виникнення серйозних фінансових проблем [74]. Враховуючи складність взаємозв'язків та динамізм системи комерційних банків, виникнення проблем з ліквідністю в одного банку неминуче впливає на інші банки, що може призвести до дестабілізації всієї банківської системи та виникнення проблем в економіці країни.

Досить перспективним методом управління ліквідністю банку є математичне моделювання, адже дозволяє більш комплексно та зважено підійти до процесу управління ліквідністю, комбінуючи управління активами і пасивами банку.

Управління ліквідністю банку базується на постійному балансуванні між такими складовими елементами балансу банку, як капітал, залучені та розміщені кошти. Тому основним завданням комплексної оптимізаційної моделі управління ліквідністю є оптимізація структури активів і пасивів банку, які визначають ліквідність банку.

Оптимізація структури активів і пасивів передбачає:

- максимізацію доходів від розміщення ресурсів в певний вид активу;
- зменшення вартості залучених ресурсів;
- нарощування капіталу [97, с. 59].

Для вирішення даних завдань використовують наступну цільову функцію:

$$F = \max_j (\max_i (\sum_{i=1}^n A_i \times D_i - \sum_{i=1}^m L_i \times S_i)) \quad (2.5)$$

де A_i – сума розміщених ресурсів в окремий вид активу;

D_i – дохідність окремого виду активу;

L_i – сума залучених ресурсів окремого виду;

S_i – вартість залучених ресурсів окремого виду;

$j = 1 \div 3$

Для практичного використання даної моделі потрібно ідентифікувати змінні (A_i , L_i), в якості яких виступають агреговані статті балансу банку. Оскільки модель використовується з метою управління ліквідністю банку, то в основу групування статей активів покладено зменшення їх ліквідності, а в основу групування статей пасивів – зростання їх терміновості (рис. 2.7).

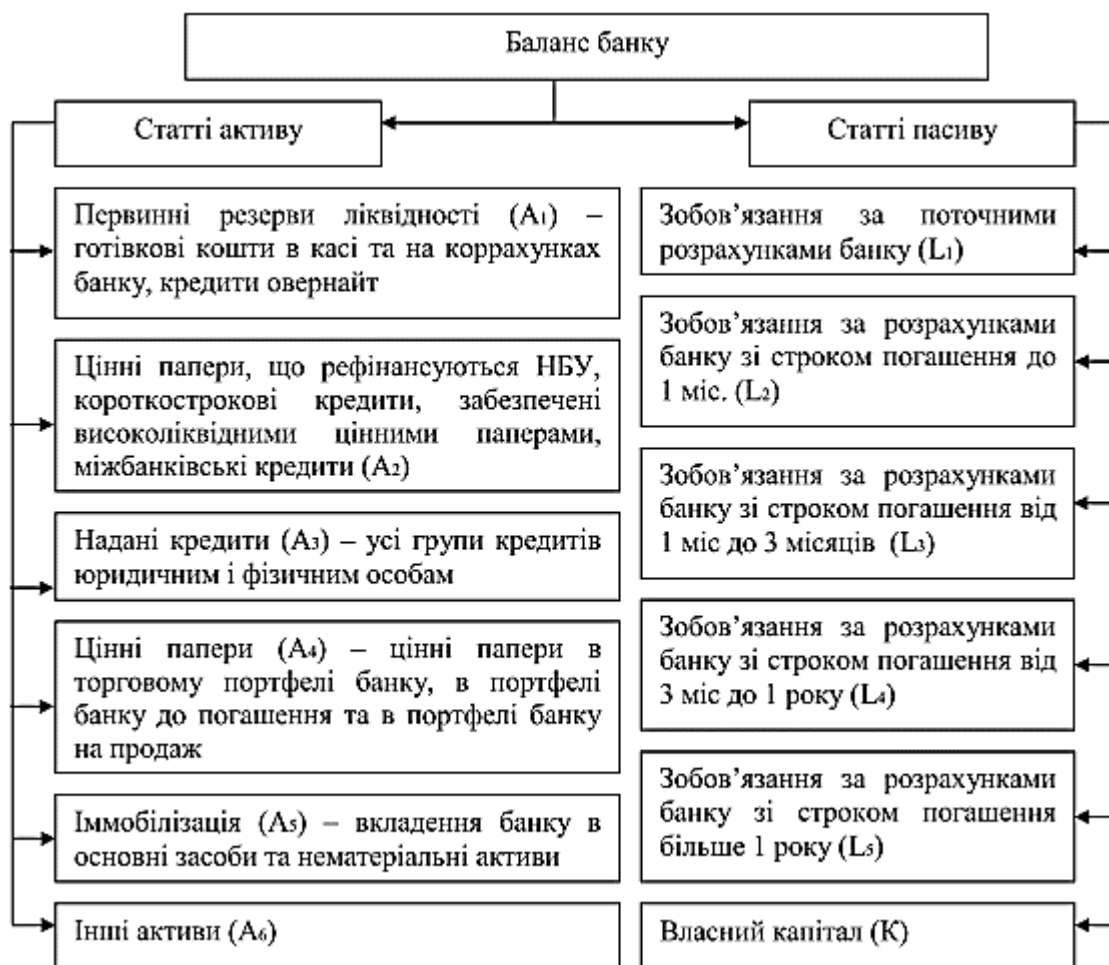

Рис. 2.7. Агрегування статей балансу банку [35, 52, 78]

Варто зазначити, що не має загально прийнятої оптимальної структури активів і пасивів, яка б була прийнятною для всіх банків. Встановлення внутрішніх лімітів на групи активів і пасивів залежить від специфіки діяльності банку, від розміру банку і від його загальної стратегії.

Комплексна оптимізаційна модель управління ліквідністю банку дозволяє вирішити наступні завдання:

- визначення оптимальної структури активів і пасивів банку, що сприятиме максимізації дохідності і одночасно враховує ризиковість активів;
- вирішення питання щодо залучення нового виду пасивів чи розміщення наявних ресурсів в певний вид активу;
- оперативне планування банківської діяльності та оцінка якості управління активами і пасивами [102].

Оптимізаційна модель управління ліквідністю надає додаткові можливості для розширення аналізу, планування і контролю процесу управління ліквідністю банку.

Невід'ємними фінансовими методами фінансового механізму є контроль і моніторинг ліквідності банку. Система контролю і моніторингу ліквідності банку є засобом мінімізації ризику ліквідності, що набуває особливої актуальності з огляду на загострення фінансової кризи.

Слід зауважити, що використання зазначених методів неможливе без відповідної підсистеми забезпечення. З точки зору багатьох вчених [5, 11, 22, 53] до складу елементів забезпечення включаються: правове, нормативне та інформаційне забезпечення.

Інформаційно-аналітичне забезпечення складається із внутрішніх і зовнішніх джерел інформації, що включає фінансову звітність, статистичні дані, економічну та комерційну інформацію тощо. Зауважимо, що даний елемент розглядається як інформаційно-аналітичне забезпечення, адже інформація з первинних джерел в подальшому обробляється і використовуються для розрахунку і аналізу економічних показників.

Нормативно-правове забезпечення складається із законів, указів, постанов, інструкцій, положень, методичних вказівок, нормативів які затверджуються як на рівні держави, так і на рівні банку.

Не менш важливими елементами підсистеми забезпечення фінансового механізму управління ліквідністю банку є програмно-технічне і організаційне забезпечення. Динамічний розвиток банківської системи потребує оперативно

реагувати на постійні зміни, що передбачає своєчасне оновлення матеріально-технічного оснащення і впровадження нового програмного забезпечення.

Організаційне забезпечення полягає у створенні відповідної системи органів і інституцій, визначенні їх функцій і повноважень з метою досягнення координації дій усіх суб'єктів [105, с. 96]. Організаційне забезпечення передбачає розробку організаційної структури управління ліквідністю, визначення функцій підрозділів, зайнятих в процесі управління ліквідністю банку, встановлення ієрархічних взаємозв'язків між даним структурними підрозділами.

Зрозуміло, що розглянуті підходи до побудови фінансового механізму управління та його складових елементів є досить різноманітними, але, виходячи з цих положень, виділяють наступну структуру фінансового механізму управління ліквідністю банку (рис. 2.8).

Рис. 2.8. Структура фінансового механізму управління ліквідністю банку

З урахуванням вищезазначених підходів фінансовий механізм управління ліквідністю банку визначається, як сукупність фінансових відносин між об'єктами і суб'єктами управління ліквідністю банку через застосування фінансових методів та відповідного забезпечення, що сприяють підтримці достатнього рівня ліквідності при максимізації доходності банку.

2.3. Вітчизняний досвід державного регулювання ліквідності банківських установ

Забезпечення стійкості банківської системи України здійснюється через систему банківського нагляду і регулювання банківської діяльності Національним банком України. Одним з пріоритетних напрямків політики НБУ є нагляд і регулювання ліквідності вітчизняних банків.

Відповідно до принципів ефективного банківського нагляду, розроблених Базельським комітетом, органи нагляду повинні бути переконані в наявності у банків стратегії управління ліквідністю, яка враховує профіль ризиків установи, на ряду з пруденційними принципами і процесами для визначення, вимірювання, моніторингу і контролю ризику ліквідності, а також для управління ліквідністю на щоденній основі [76].

Отже, політика Національного банку є одним з найбільш вагомих чинників, що впливають на ліквідність банків. Саме тому, політика державного регулювання ліквідності банків потребує детального дослідження, формування мети і завдань, визначення й аналіз інструментів та розробку рекомендацій з усунення існуючих недоліків.

Залежно від рівня реалізації державного регулювання ліквідності банків, можна сформулювати кінцеву мету впровадження політики Національного банку. Отже, на рівні окремого банку державне регулювання ліквідності здійснюється з метою захисту інтересів кредиторів і вкладників банку. На макрорівні регулювання Національним банком ліквідності банків покликане забезпечити достатній обсяг ліквідності для ефективного та стабільного функціонування банківської системи в цілому (рис. 2.9).

Державне регулювання ліквідності банків на мікро- і макрорівні варто розглядати в комплексі, адже, впливаючи на ліквідність кожного окремого банку, Національний банк визначає ліквідність банківської системи в цілому. І навпаки, впровадження грошово-кредитної політики, направленої на регулювання стану грошового ринку, впливає на управління ліквідністю кожного конкретного банку. При цьому варто зауважити, що на макрорівні

нами розглядається банківська система як сукупність всіх вітчизняних банків (не враховуючи ліквідність інших фінансових установ і Національного банку України).

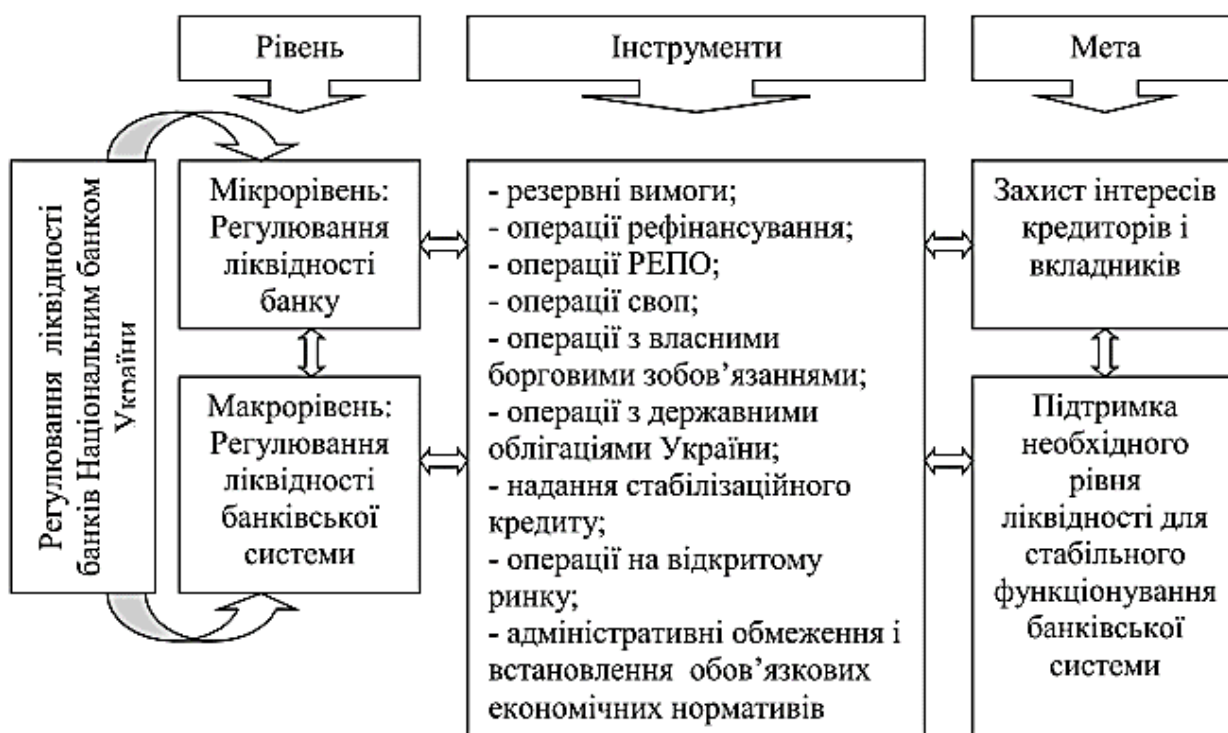

Рис. 2.9. Державне регулювання ліквідності банків [84, 85]

Виділяють наступні завдання, які повинні вирішувати органи банківського нагляду з метою підтримки ліквідності банків:

- здійснювати контроль правильності визначення та здійснення адекватної політики щодо підтримки ліквідності (визначення оптимального рівня ліквідності, забезпечення своєчасного подання звітності, розробка належної стратегії і т. д.);
- виявляти оперативні негативні зміни у ліквідній позиції банку та завчасно вживати заходів щодо їх усунення;
- встановлювати ліміти та параметри коефіцієнтів, що аналізують ліквідність;
- ставитись неупереджено до всіх банків та визначати їхню ліквідність відповідно до загальновизнаних міжнародних принципів [77];
- розробляти методичні рекомендації та нормативно-правові акти щодо організації процесу управління ліквідністю банків;

- визначити чіткі критерії, яким повинні відповідати банки, що мають на меті отримання кредитів рефінансування для підтримки їхньої ліквідності;
- впроваджувати якісні і кількісні оцінки системи управління ліквідністю банків;
- підтримувати ліквідність грошового ринку [109].

Для досягнення поставлених завдань органами державного регулювання діяльності банків використовуються прямі (адміністративні) та непрямі (ринкові) методи.

Незважаючи на те, що економічні (непрямі) інструменти державного регулювання ліквідності мають безліч переваг, їх використання здійснюється не повною мірою. Дані напрямки державного регулювання ліквідності є перспективними і потребують детального аналізу і дослідження.

Незначна розвиненість ринкових відносин, нестабільна політична ситуація в країні обумовлює переважно використання Національним банком прямих методів державного регулювання банківської діяльності в цілому, і ліквідності банків зокрема. Поряд з цим відбувається і поступове впровадження непрямих (економічних) методів державного регулювання, які вважаються загальноприйнятими у країнах з розвинутою ринковою економікою [14].

На відміну від прямих методів, які передбачають встановлення норм, обмежень, заборон та лімітів, дія непрямих методів обумовлена мотивацією та економічною зацікавленістю. Використовуючи непрямі методи державного регулювання банківської діяльності, створюється таке економічне середовище, яке стимулює відповідну поведінку банків.

Основним індикатором грошово-кредитної політики є облікова ставка Національного банку, одночасно виступаючи певним орієнтиром для встановлення ціни на грошові ресурси. При встановленні рівня облікової ставки враховується рівень інфляції, загальноекономічна і світова ситуація, динаміка процентних ставок за депозитами і кредитами та інші фактори, що можуть вплинути на вартість грошей. Динаміка облікової ставки Національно

банку України за останні чотири роки свідчить про впровадження політики дорогих грошей (рис. 2.10).

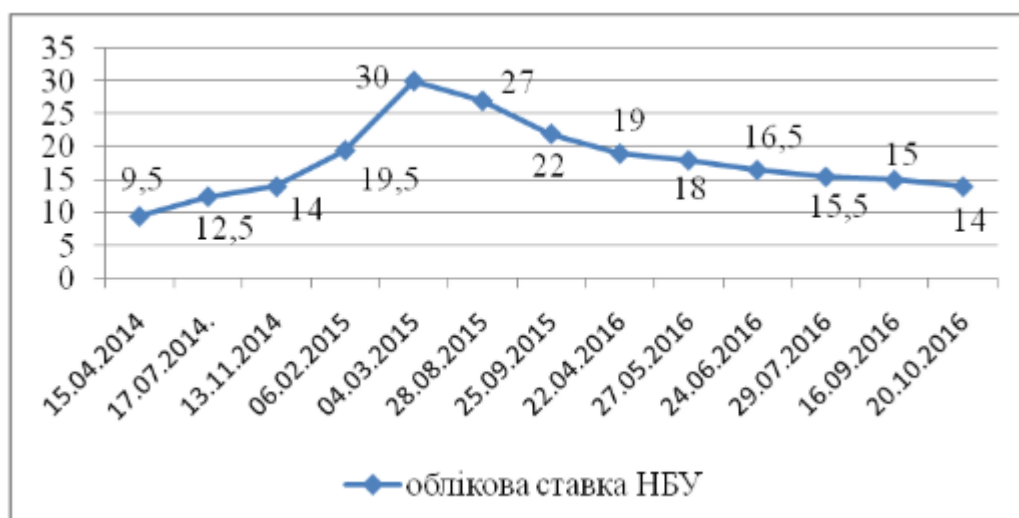

Рис. 2.10. Динаміка облікової ставки Національного банку України [77]

Облікова ставка є мінімальною ставкою, за якою Національний банк може підтримувати ліквідність банків. Від розміру облікової ставки залежать ставки рефінансування, кредитів овернайт, ставки за операціями РЕПО та іншими інструментами державного регулювання ліквідності банків (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка процентних ставок за основними інструментами державного регулювання ліквідності банків, % [77]

Процентна ставка за операціями рефінансування	Рік				
	2014	2015	01.01.2016	01.07.2016	01.01.2017
Середньозважена річна за всіма інструментами	15,57	25,22	17,36	21,0	17,0
За операціями репо	8,10	24,03	-	-	-
За кредитами овернайт	15,47	25,21	17,73	21,0	17,0
За кредитами, наданими шляхом проведення тендера	15,77	24,70	18,55	21,0	17,0
За кредитами, наданими для підтримання довгострокової ліквідності	-	-	-	-	-
Інші довгострокові кредити під програми фінансового оздоровлення	-	17,40	26,03	-	-

Використання операцій рефінансування обумовлене наявністю невідповідностей у структурі активів і пасивів. Залучені ресурси зазвичай є

короткостроковими, тоді як розміщені активи переважною частиною є довгостроковими. У випадку, коли банкам не вистачає власних запасів ліквідних коштів, для своєчасного погашення зобов'язань та розширення обсягів активних операцій виникає потреба залучати додаткові кошти через операції рефінансування. У такій ситуації Національний банк виступає «кредитором останньої інстанції», гарантуючи не лише підтримку ліквідності окремого банку, але і фінансову стабільність банківської системи в цілому.

Національний банк здійснює рефінансування банків за процентною ставкою, що не нижча, ніж облікова ставка НБУ і яка протягом дії кредитного договору не підлягає коригуванню [85]. Також законодавством встановлено загальні вимоги Національного банку України до банків, що потребують підтримки ліквідності, вимоги до забезпечення під кредити рефінансування та порядок проведення тендерів з підтримки ліквідності банків.

Підтримка Національним банком миттєвої та короткострокової ліквідності здійснюється шляхом надання кредитів строком на один робочий день (кредити “овернайт”), які надаються через постійно діючу лінію рефінансування. Варто зазначити, що даний інструмент державної підтримки ліквідності банків України набув на сучасному етапі найбільшого застосування.

Протягом 2015 р. обсяг наданого рефінансування становив 61,41 млрд. грн.. за середньою відсотковою ставкою 25,22 річних. За 2016 р. даний показник становив 72,1 млрд. грн. за середньою відсотковою ставкою 21,13% [77]. Забезпеченням за даними операціями виступають переважно державні облігації України.

Залежно від ситуації на грошовому ринку з метою регулювання ліквідності банків Національний банк також може використовувати операції прямого та зворотного РЕПО, що ґрунтуються на двосторонньому договорі між НБУ та банком про купівлю/продаж Національним банком державних облігацій України або банківських металів з подальшим зобов'язанням викупити їх за обумовленою ціною та на обумовлену дату [85].

Так, у разі виникнення потреби збільшити ліквідність окремого банку чи банківської системи в цілому, Національний банк використовує операції прямого РЕПО, виступаючи покупцем цінних паперів. Відповідно, операції зворотного РЕПО використовуються для поглинання надлишкової ліквідності або для впливу на кон'юнктурні коливання банківської системи.

Положенням “Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України” встановлено порядок проведення операцій своп, які проводяться за ініціативою банків і передбачають обмін іноземної валюти на національну. На відміну від операцій РЕПО, операції СВОП можуть використовуватись для управління ліквідністю лише у випадку дефіциту ліквідності [85]. Перевагою даного методу є незначні витрати порівняно з іншими інструментами.

Також з метою підтримання ліквідності Національний банк може проводити операції купівлі/продажу державних облігацій України та операції на відкритому ринку. Механізм дії даних інструментів схожий. Купуючи цінні папери, Національний банк збільшує наявні ліквідні кошти банків, і, навпаки, для поглинання надлишкової ліквідності банки купують цінні папери.

Операції на відкритому ринку є досить дієвим і перспективним інструментом впливу Національного банку на ліквідність банків. Даний інструмент є більш гнучким порівняно з іншими, адже передбачає можливість корегування часу й обсягів купівлі/продажу цінних паперів, є достатньо контрольованими і може бути своєчасно застосований. Але, не дивлячись на дані переваги, операції на відкритому ринку не набули на сьогодні широкого використання, що пов'язано із незначним розвитком в Україні фондового ринку та ринку цінних паперів.

Протягом 2015 року обсяг коштів, інвестованих в цінні папери, збільшився на 17,7% (29,9 млрд. грн.) до 168,9 млрд. грн. За підсумком I пів. 2016 р. портфель цінних паперів банківської системи збільшився ще на 5,7% і станом на 01.07.2016 р. відповідав 210,1 млрд. грн. Обсяг ОВДП (облігації внутрішньої державної позики) у власності банків протягом I пів. 2016 р.

збільшився на 63% до 133,1 млрд. грн. Важливо зауважити, що за цей же період обсяг ОВДП у портфелі НБУ зазнав скорочення до 377,3 млрд. грн. (-3,2%) [77].

Зазначимо, що великі державні банки є фактично єдиними покупцями на внутрішньому ринку, адже інші комерційні банки мають законодавчо обмежені можливості щодо придбання іноземної валюти. В той же час, станом на 01.07.2016 р. у власності НБУ знаходиться майже 70% ОВДП, що перебувають в обігу (77% станом на 01.01.2017 р.) і відповідають близько чверті сукупного державного боргу. Таким чином, реальна частка Нацбанку в структурі внутрішнього боргу держави становить приблизно 70%.

Викуп НБУ переважної кількості емітованих ОВДП може бути підставою для висновків щодо фінансування Нацбанком дефіциту держбюджету, що суперечить положенням Бюджетного Кодексу. Нарощення обсягу ОВДП в портфелі НБУ поряд із збільшенням загального обсягу ОВДП в обігу може бути підставою для висновку про те, що регулятор виступає чи не єдиним учасником покриття дефіциту державного бюджету на внутрішньому ринку, в той час як інші фінансові установи вважають за краще позбавлятися цих державних паперів. При цьому, привабливість ОВДП для комерційних банків як і раніше обумовлена переважно можливістю отримувати кредити рефінансування від НБУ та залучати кошти на міжбанківському ринку під їх заставу.

Одним з методів непрямого впливу держави на ліквідність банків є використання нормативів обов'язкового резервування. Обов'язкові резерви представляють собою частину банківських ресурсів, які відповідно до законодавства акумулюються на рахунках Національного банку. Резервні вимоги покликані забезпечити підтримку фінансової стабільності банківської системи, виступаючи своєрідним забезпеченням банківських зобов'язань [84].

Слід зазначити, що резервні вимоги виконують ряд функцій, головними з яких є: грошовий буфер, управління ліквідністю, регулювання грошової

пропозиції, оподаткування, другорядні регулюючі функції [46, с. 79], дисциплінарна та мотиваційна функції.

Особливого значення обов'язкове резервування набуває під час загострення фінансових криз та зростання темпів інфляції. Як один із чинників, що визначає попит і пропозицію ліквідних коштів, резервні вимоги використовуються для управління ліквідністю банків.

Підвищення Національним банком норми обов'язкового резервування призводить до зменшення обсягів надлишкових резервів, що скорочує наявні ліквідні кошти у розпорядженні банків, зменшуючи таким чином можливості банку до розміщення ресурсів у кредитування та інші активні операції. Зниження ж норми обов'язкового резервування спричиняє збільшення ліквідності банків.

Унаслідок значної девальвації гривні у 2014 році через курсову переоцінку зобов'язань в іноземній валюті нормативний обсяг обов'язкових резервів почав стало перевищувати фактичні залишки на коррахунках банків. Протягом року він збільшився з 27,3 млрд. грн. до 39,4 млрд. грн., а середньорічний обсяг залишків на коррахунках банків становив 29,1 млрд. грн. [77]. Незважаючи на це, зниження нормативів не відбувалось, а основні заходи у цій сфері стосувалися лібералізації умов зберігання та використання обов'язкових резервів. На початку 2015 року порядок формування та зберігання обов'язкових резервів було змінено: вимоги щодо резервування поширено на зобов'язання у національній валюті, натомість нормативи за коштами в іноземній валюті зменшились. Диференціацію нормативів було збережено лише за строковістю зобов'язань: за строковими депозитами – 3 %, за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу – 6,5%. Проте це кардинально не змінило ситуації, хоч і зменшило залежність від курсових коливань.

Для забезпечення стабільного функціонування банківських установ, своєчасного виконання зобов'язань, підтримання ліквідності Національний

банк України здійснював зміну вимог щодо формування обов'язкових резервів, зокрема:

- зменшував частку обов'язкових резервів, яка має формуватися банками на окремому рахунку в Національному банку України та поступово встановив порядок формування та зберігання всіма банками обов'язкових резервів на кореспондентському рахунку в Національному банку України;

- зменшував частку мінімального обсягу обов'язкових резервів, який має зберігатися щоденно на початок операційного дня на кореспондентському рахунку банків;

- уніфікував залежно від строку залучення коштів нормативи обов'язкового резервування та замість восьми нормативів обов'язкового резервування встановив два нормативи;

- дозволив банкам зараховувати в покриття обов'язкових резервів, що формуються та зберігаються на кореспондентському рахунку, частину залишків готівки в касі банку в національній валюті [77].

Відповідно до положення “Про порядок визначення та формування обов'язкових резервів для банків України” [84] залежно від стану грошово-кредитного ринку та прогнозу його подальшого розвитку, НБУ приймає окремі рішення щодо звітного періоду, нормативів, об'єктів обов'язкового резервування та обсягу обов'язкових резервів, який має щоденно зберігатися на кореспондентському рахунку банку в НБУ. Використовуючи нормативи обов'язкового резервування, Національний банк не лише впливає на обсяги працюючих активів, визначаючи ліквідність банків, але і впливає на попит і пропозицію грошових коштів, що дозволяє прогнозувати стан ліквідності банківської системи.

Нажаль, особливості сучасного стану вітчизняної економіки і банківського сектору унеможливають переважне використання економічних методів державного регулювання ліквідності банків. Тому Національний банк використовує адміністративні методи державного регулювання, а саме

адміністративні обмеження і встановлення обов'язкових економічних нормативів.

Отже, можна виділити два підходи до державного регулювання ліквідності. Відповідно до першого підходу законодавчо встановлюються нормативні значення певних коефіцієнтів ліквідності, які дають змогу державного контролю над станом ліквідності банків.

Згідно з іншою точкою зору, оцінка ліквідності банку повинна здійснюватись з урахуванням певних сигналів ринку: довіра клієнтів, премії за ризик по депозитним сертифікатам та іншим позикам, збитковий продаж активів, задоволення кредитних заявок клієнтів, доступ до коштів грошового ринку [39, 90, 94].

Із довірою клієнтів пов'язані такі показники як ринкова вартість акцій та вплив депозитів. Адже коли клієнти банку виражають свою стурбованість щодо спроможності банку розраховуватись за своїми зобов'язаннями, це призводить до відтоку депозитів та зниженню ринкової вартості акцій.

Іншим сигналом ринку є премії за ризик по депозитним сертифікатам та іншим позикам. Ринок забезпечує премії за ризик у вигляді підвищеної вартості позик, якщо вважає, що банк прямує в сторону погіршення стану ліквідності [109]. Отже, якщо банк сплачує за залучені ресурси більше, ніж аналогічні банки, то це є свідченням проблем з ліквідністю.

Збитковий продаж активів може бути пов'язаний із необхідністю терміново отримати готівкові кошти, що засвідчує існування потреби в ліквідних коштах. Також про недостатність ліквідних коштів свідчить відмова банку у наданні кредитів платоспроможним клієнтам.

Наявність серйозних проблем банку з ліквідністю засвідчує неможливість банку залучати кошти на грошовому ринку. Грошовий ринок є зовнішнім джерелом задоволення попиту на ліквідні кошти, тобто там залучаються ресурси при відсутності внутрішніх джерел пропозиції ліквідних коштів. Отже, неможливість банку залучати кошти на грошовому ринку може призвести до негативних наслідків.

Таким чином, вище перелічені сигнали ринку свідчать про адекватність та ефективність управління ліквідністю і підтверджують, що банківська система повинна розвиватись під впливом ринкових регуляторів, а не державного регулювання.

На сучасному етапі розвитку банківської системи України встановлення обов'язкових нормативних значень коефіцієнтів ліквідності сприяє підтримці стабільності банківської системи і є вкрай необхідним. Відсутність обов'язкових нормативних значень показників ліквідності банків може призвести не лише до банкрутства окремих банків, а до недовіри вкладників до всієї банківської системи України.

В Україні здійснюється регулювання ліквідності банків за допомогою нормативів миттєвої, поточної, короткострокової ліквідності (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Нормативи ліквідності, встановлені для банків України НБУ [29]

Назва нормативу	Призначення нормативу	Порядок розрахунку нормативу	Нормативне значення показника
Миттєва ліквідність (Н4)	Для контролю за спроможністю банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань за рахунок високоліквідних активів	Співвідношення суми коштів у касі та кореспондентських рахунках і зобов'язань банку, що обліковуються за поточними рахунками	Не менше 20%
Поточна ліквідність (Н5)	Для контролю збалансованості строків і сум ліквідних активів і зобов'язань банку	Співвідношення активів, розміщених строком до 31 дня до зобов'язань, залучених строком до 31 дня	Не менше 40%
Короткострокова ліквідність (Н6)	Для контролю за спроможністю банку виконувати прийняті короткострокові зобов'язання за рахунок ліквідних активів	Співвідношення активів, розміщених строком до 1 року до зобов'язань, залучених строком до 1 року	Не менше 60%

Протягом 2016 року значення нормативів ліквідності банків України були в межах нормативних значень (рис. 2.11).

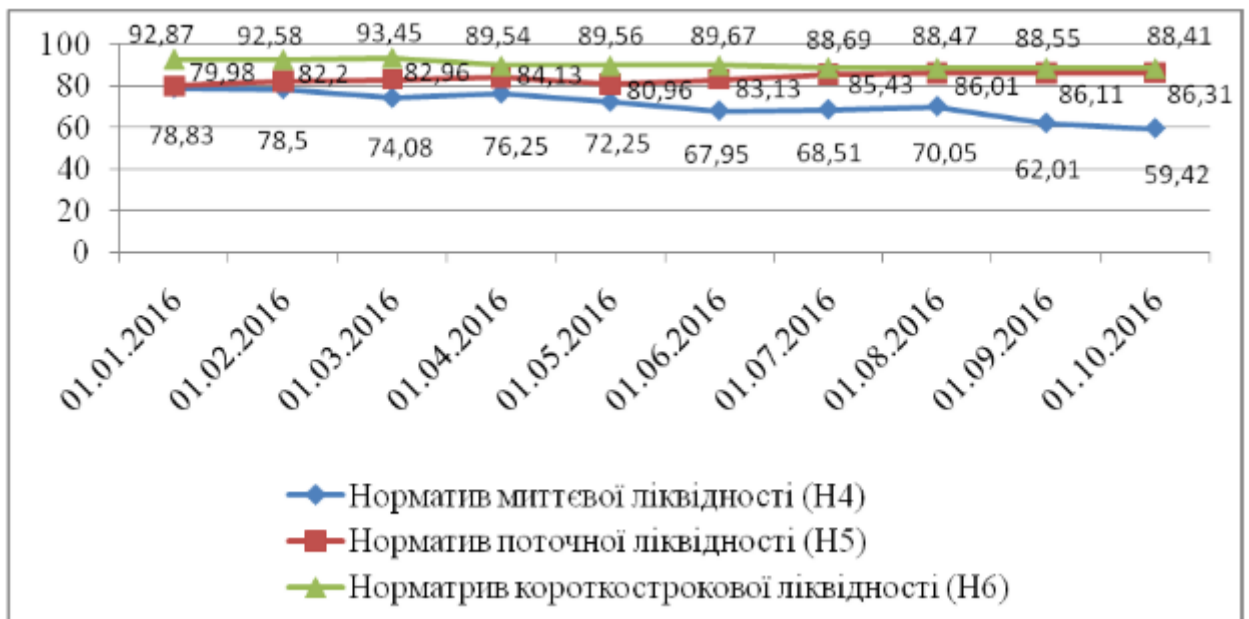

Рис. 2.11. Показники ліквідності банків України [29]

Надлишок ліквідності означає, що наявні ліквідні кошти за обсягом перевищують їх використання, існує додатній розрив ліквідності. Така ситуація може негативно впливати на стан банківської системи і економіки країни в цілому, оскільки банки за таких умов не можуть ефективно розпоряджатися ресурсами, а змушені їх накопичувати. Поглинаючи надлишкову банківську ліквідність, НБУ обмежує грошову пропозицію з боку комерційних банків у вигляді позичок і інших інвестицій, що запобігає зростанню грошової маси, як наслідок, обмежує попит на товари й послуги, стримує зростання цін [102].

Встановлення нормативних значень коефіцієнтів ліквідності з метою державного регулювання ліквідності має ряд переваг: універсальність, наочність, легкість, можливість аналізу та порівняння. Поряд з цим, у даного інструменту державного регулювання ліквідності є суттєві недоліки:

- статичність (розрахунок нормативів здійснюється з підсумками місяця на певну дату, не враховуючи коливань протягом даного періоду);
- зменшення дохідності банків через потребу підтримувати значні обсяги активів у ліквідній формі;
- не врахування особливостей кожного окремого банку;
- складність визначення діапазону допустимих значень показників;

- не пристосованість до оцінки ризику надлишкової ліквідності банку;
- відсутність можливості прогнозу ліквідності [95, с. 356].

Отже, з метою державного регулювання ліквідності банків Національним банком України переважно використовуються адміністративні методи. Для оцінки фінансового стану банків і, зокрема, ліквідності, в системі банківського нагляду застосовують встановлення нормативних значень показників ліквідності. Даний метод дає змогу визначати виникнення нестабільності в діяльності банків при відхиленні значення нормативу за встановлені межі. З метою розширення можливостей аналізу, врахування ризику надлишкової ліквідності, врахування сезонності запропоновано використовувати уточнені діапазони ліквідності, які сприяють підвищенню ефективності державного регулювання ліквідності.

На нашу думку, в основі ефективного регулювання ліквідності банків повинно бути скоординоване використання як прямих, так і непрямих методів державного регулювання діяльності банків. При цьому варто враховувати міжнародний досвід, враховувати недоліки існуючих методик, а також розвивати перспективні напрямки державного регулювання ліквідності банків.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Результати проведеного аналізу структури активів і пасивів вітчизняних банків дозволили виявити проблеми, пов'язані із забезпеченням необхідного рівня ліквідності: невідповідність між строками та сумами залучених і розміщених коштів; скорочення частки строкових депозитів фізичних осіб; недостатня капіталізація банків; наявність диспропорцій у структурі кредитного портфеля банків через зростання довгострокових і валютних кредитів, а також зростання частки проблемних кредитів; поступове скорочення обсягів банківських інвестицій; збільшення обсягів банківських операцій в іноземній валюті, що призводить до зростання валютного ризику.

Аналіз підходів науковців щодо визначення і структури “фінансового механізму управління” дозволив сформулювати визначення сутності “фінансовий механізм управління ліквідністю банку” – це сукупність фінансових відносин між об'єктами і суб'єктами управління ліквідністю банку через застосування фінансових методів та відповідного забезпечення, що сприяють підтримці достатнього рівня ліквідності при максимізації доходності банку.

В основі ефективного функціонування фінансового механізму управління ліквідністю полягає узгоджена взаємодія об'єктів і суб'єктів управління ліквідністю банку. До складу об'єктів управління ліквідністю належать обсяг ліквідних коштів, структура активів і пасивів, ризик ліквідності. Суб'єктами управління ліквідністю з однієї сторони є відповідні підрозділи банку, з іншої – Національний банк України. До складу фінансових методів включені наступні: прогнозування, планування, аналіз, контроль і моніторинг ліквідності. Елементи забезпечення включають інформаційно-аналітичне, нормативно-правове, програмно-технічне й організаційне забезпечення.

Дослідження розвитку державного регулювання ліквідності дозволили зробити висновок про переважне використання прямих методів державного

регулювання. Залежно від рівня реалізації державного регулювання ліквідності банків виділено мету, завдання і інструменти державного регулювання ліквідності банків. На рівні окремого банку метою регулювання ліквідності є захист інтересів кредиторів і вкладників, а на рівні банківської системи метою регулювання ліквідності є підтримка достатнього рівня ліквідності для стабільного функціонування банківської системи України.

Основним інструментом державного регулювання ліквідності є встановлення обов'язкових нормативів ліквідності.

Даний метод широко використовується у світовій практиці, є універсальним, надає можливості для аналізу. Поряд з цим, нормативний метод має суттєві недоліки: статичність, не врахування особливостей окремого банку, відсутність можливості для прогнозування тощо.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ ЯК СКЛАДОВОЇ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКУ

3.1. Антикризове управління ліквідністю банку як основа забезпечення його фінансової стійкості

Як показує досвід функціонування банків України, банківські кризи набули систематичного характеру, а в умовах прискореної глобалізації, відкритість економічної системи є причиною зростання рівня ризиковості діяльності у фінансовому та реальному секторі. Це підтверджується масштабністю впливу механізмів трансмісії світових кризових явищ в економіку країни. Вищезазначене дає можливість зробити висновки про необхідність розвитку досліджень у сфері антикризового управління, особливо стосовно ефективних механізмів антикризового управління ліквідністю банку.

За результатами дослідження поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених на сутність поняття “антикризове управління”, антикризове управління банком розглядається як сукупність превентивних та реактивних заходів для запобігання чи виведення банку з кризового стану [89, с. 204].

Таким чином, зважаючи на концептуальні підходи щодо управління та антикризового управління зокрема, та урахуваючи сутність ліквідності банку, антикризове управління ліквідністю банку варто трактувати з точки зору системного та процесного підходів [88, с. 71]. З позиції системного підходу, антикризове управління ліквідністю визначено як складну структурно-функціональну цілісність, складові якої упорядковані таким чином, що здійснюється управлінський вплив керуючої підсистеми (суб'єктів управління) на керовану підсистему (операційну ліквідність та урівноважуючий потенціал ліквідності банку) через механізм антикризового управління (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Антикризове управління ліквідністю банку з позиції системного підходу [89]

Обов'язковою умовою адекватного функціонування механізму антикризового управління ліквідністю банку є наявність підсистеми забезпечення, що складається з наступних елементів:

- 1) методичне – це сукупність методів та інструментів, за допомогою яких здійснюється вплив керуючої підсистеми на керовану;
- 2) інформаційне – це сукупність взаємопов'язаних елементів, що забезпечують збір, обробку інформації та формування висновків, і дають можливість оперативно приймати необхідні управлінські рішення;
- 3) матеріально-технічне – це наявність основних засобів та нематеріальних активів, необхідних для нормального функціонування системи АУЛБ;

4) кадрове – це наявність персоналу з відповідним рівнем кваліфікації, а також сукупність засобів, що сприяють підвищенню продуктивності їх праці та підвищенню рівня кваліфікації;

5) нормативно-правове – це сукупність внутрішньобанківських положень, інструкцій, технічних карт та законодавчих і нормативно-правових актів України, що регулюють діяльність у сфері антикризового управління ліквідністю.

Відповідно до процесного підходу структурно-логічну модель антикризового управління ліквідністю банку подано на рис. 3.2.

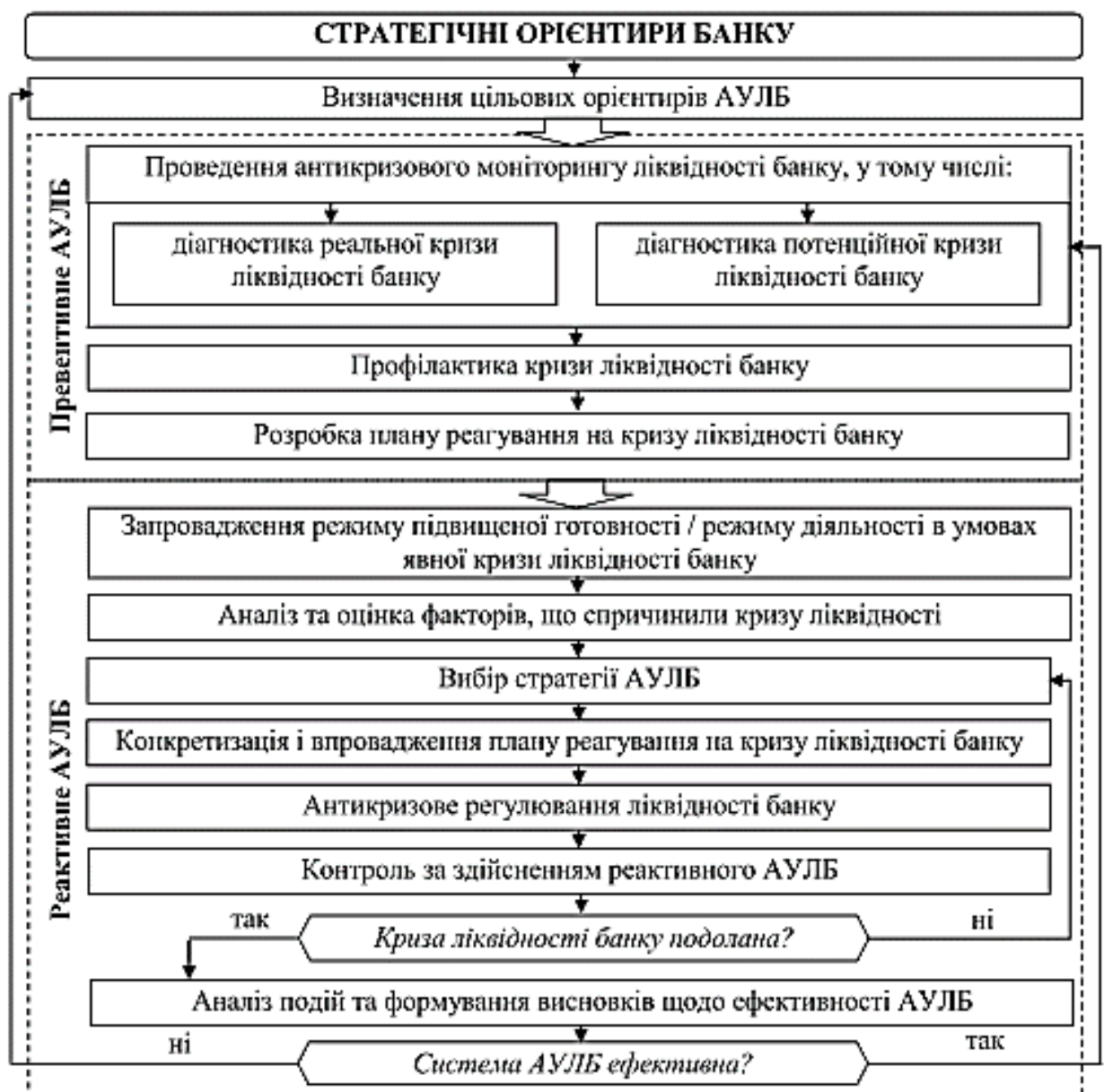

Рис. 3.2. Структурно-логічна модель антикризового управління ліквідністю банку [88]

Виділяють наступні функції антикризового управління ліквідністю банку:

- профілактична – вчасне реагування на вплив деструктивних факторів внутрішнього та зовнішнього середовищ з метою запобігання кризи ліквідності;

- діагностична – здійснення діагностики КЛБ та прогнозування її подальшого розвитку з метою забезпечення менеджменту банку оперативною та якісною інформацією;

- планова – підготовка плану реагування на кризу ліквідності банку;

- організаційна – організація антикризових процедур на основі чіткого розподілу повноважень та функціональних обов'язків існуючих підрозділів та формування тимчасових антикризових підрозділів (антикризового комітету);

- репутаційна – формування позитивного іміджу банку через попередження та припинення негативних чуток і паніки серед клієнтів та контрагентів банку;

- соціальна – формування психологічної мотивації персоналу з метою досягнення максимального ефекту від реалізації процедур з антикризового управління [54, с. 15].

Як було зазначено вище, антикризове управління ліквідністю банку доцільно розглядати з позиції сукупності взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих процедур превентивного та реактивного характеру.

Превентивне антикризове управління здійснюється на постійній основі з метою вчасного виявлення загрози кризи ліквідності та її попередження. Реактивне активізується у випадку ідентифікації кризи ліквідності банку та передбачає запровадження у банку режиму підвищеної готовності / режиму діяльності в умовах явної кризи.

З метою вирішення даної проблеми, наведемо порівняльну характеристику превентивного та реактивного антикризового управління ліквідністю банку (табл. 3.1).

Порівняльна характеристика превентивного і реактивного антикризового управління ліквідністю банку

Ознака	Превентивне АУЛБ	Реактивне АУЛБ
Об'єкт управління	Операційна ліквідність банку та урівноважуючий потенціал ліквідності банку.	Операційна ліквідність банку та урівноважуючий потенціал ліквідності банку.
Суб'єкти управління	Збори акціонерів, спостережна рада, правління, КУАП, казначейство, кредитний комітет, служба внутрішнього контролю, управління ризиками, управління по роботі з клієнтами, управління зв'язків з громадськістю, філії відділення.	Збори акціонерів, спостережна рада, правління, антикризовий комітет, казначейство, служба внутрішнього контролю, кредитний комітет, управління ризиками, управління по роботі з клієнтами, управління зв'язків з громадськістю, філії та відділення.
Мета управління	Попередження кризи ліквідності банку.	Подолання кризи ліквідності банку.
Задачі управління	Моніторинг ліквідності банку, профілактика кризи ліквідності банку, розробка плану реагування на кризу ліквідності.	Аналіз факторів кризи ліквідності, антикризове регулювання ліквідності банку, контроль за виконанням плану реагування на кризу ліквідності банку, оцінка ефективності АУЛБ.
Функції управління	Профілактична, діагностична, планова, репутаційна.	Організаційна, репутаційна, соціальна.

Як було зазначено, превентивне антикризове управління характеризується сукупністю заходів з попередження кризи ліквідності і передбачає проведення антикризового моніторингу ліквідності, профілактику кризи ліквідності банку і розробку плану реагування на неї, від результатів здійснення яких залежить подальший вибір інструментів антикризового управління [42].

На першому етапі превентивного антикризового управління необхідно здійснювати антикризовий моніторинг ліквідності банку.

Антикризовий моніторинг ліквідності банку розглядається як перманентний процес діагностики реальної кризи ліквідності для своєчасного виявлення та оцінки характеру її прояву і оперативного реагування на неї; діагностики потенційної кризи ліквідності з метою проведення оцінки можливих наслідків впливу деструктивних факторів за окремими сценаріями

стрес-тестування та вжиття профілактичних заходів щодо попередження виникнення реальної кризи ліквідності [48, с. 289].

На основі розуміння сутності антикризового моніторингу ліквідності банку виділяють його структурно-логічну модель, яка, на відміну від існуючих, будується за принципами комплексності, оперативності, превентивності застосування та дозволяє врахувати специфіку розгортання та протікання різних видів кризи ліквідності банку (рис. 3.3).

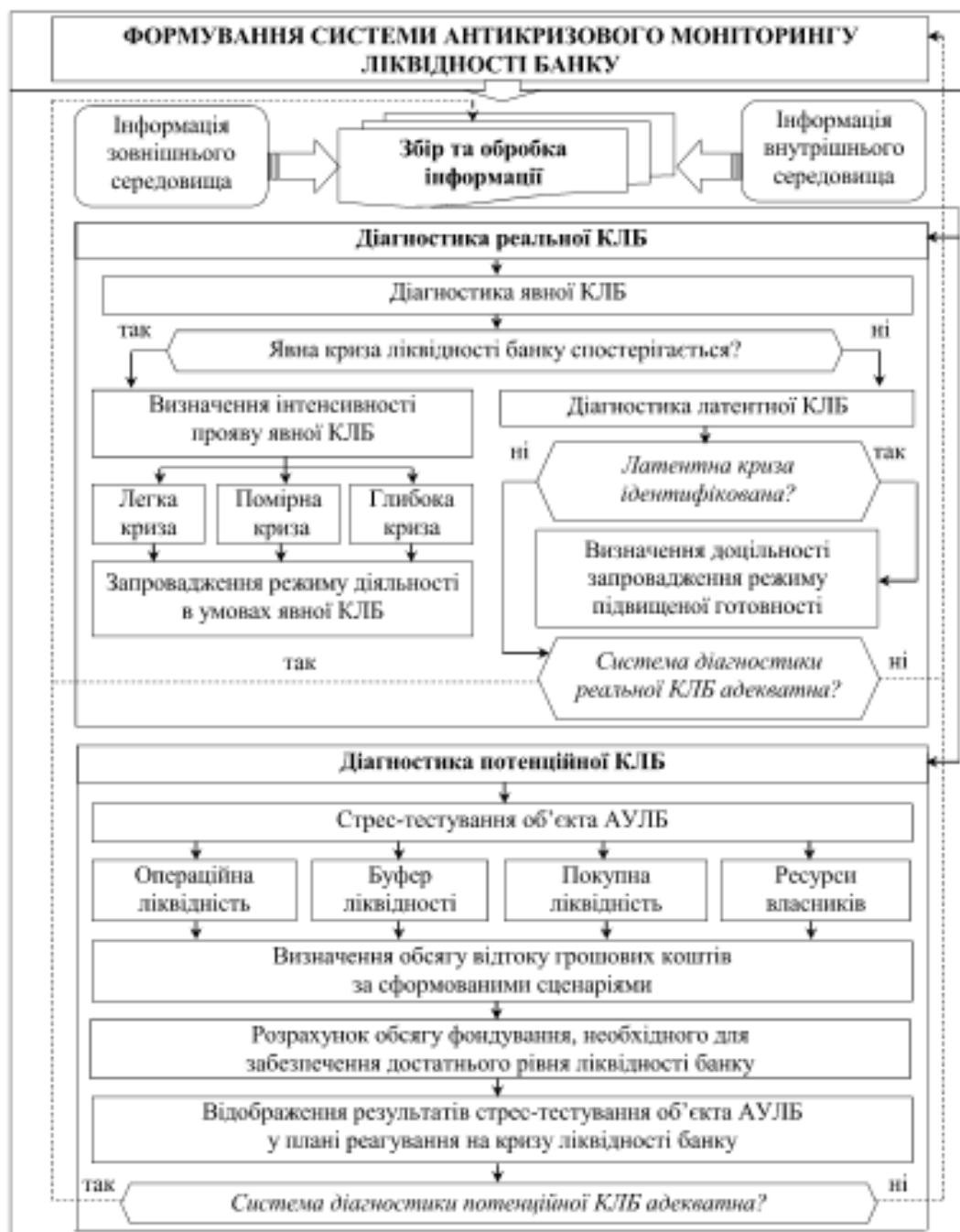

Рис. 3.3. Структурно-логічна модель антикризового моніторингу ліквідності банку [89]

Відповідно до рис. 3.3 першочерговим етапом є формування механізму антикризового моніторингу ліквідності банку, що передбачає: узгодження цілей, формування функціональної підсистеми, розробку методичного, інформаційного, нормативно-правового забезпечення, підбір матеріально-технічного та кадрового забезпечення, необхідного для ефективного функціонування механізму антикризового моніторингу, налагодження підсистеми зворотного зв'язку між керівниками та виконавцями, залученими до процесу антикризового моніторингу ліквідності банку.

Зважаючи на підхід широкого розуміння моніторингу, слід відзначити, що його основними цілями є завчасна ідентифікація загрози виникнення та розвитку кризи ліквідності, а також прогнозування наслідків реалізації виключних, але імовірних подій, що можуть зумовити розвиток явної кризи ліквідності.

З огляду на це, функціональну підсистему антикризового моніторингу представляють як сукупність процедур з діагностики реальної та потенційної кризи ліквідності.

Варто зазначити, що передові технології у міжнародній практиці превентивного діагностування реальної кризи, в останній час, базуються на використанні моделей попереджуючих індикаторів кризи.

За результатами антикризового моніторингу ліквідності банку визначається доцільність здійснення профілактичних заходів щодо попередження кризи ліквідності, до яких пропонуємо відносити заходи щодо:

- 1) формування буферу ліквідності з урахуванням результатів стрес-тестування;
- 2) оптимізації грошових потоків операційної ліквідності банку з метою досягнення збалансованості вимог та зобов'язань за обсягами, строками, валютами;
- 3) розширення доступу банку до покупної ліквідності на основі проведення переговорів з банками-контрагентами та НБУ щодо можливостей рефінансування банку;

4) здійснення постійної співпраці з власниками банку шляхом їх інформування щодо стану ліквідності банку та необхідності додаткового фінансування [57, с. 149].

Поряд із профілактикою кризи ліквідності банку, необхідним є розробка плану реагування на кризу ліквідності банку, робочий варіант якого обов'язково повинен ґрунтуватися на результатах антикризового моніторингу ліквідності.

Відповідно, план реагування на кризу ліквідності банку є внутрішнім документом, що повинен містити систематизовану сукупність заходів, на основі якої здійснюється регулювання діяльності банку у разі виникнення латентної чи явної кризи ліквідності, з метою подолання її прояву [89, с. 206]. Слід зазначити, що план реагування є сполучною ланкою між превентивним та реактивним антикризовим управлінням ліквідності банку. Крім того, він є результатом антикризового планування та інструментом регулювання і контролю, оскільки процедури з планом передбачають механізми його розробки, впровадження, реалізації та контролю за його виконанням.

Метою розробки плану реагування на кризу ліквідності є оперативна адаптація банку до різких негативних змін умов діяльності, обмеження впливу деструктивних факторів на його ліквідність, пом'якшення чи запобігання негативних наслідків від реалізації факторів та виведення банку на траєкторію стабільного розвитку.

Відповідно до визначеної мети, запровадження плану реагування дає можливість вирішувати наступні завдання:

- забезпечення оперативного реагування на негативну динаміку у зовнішньому та внутрішньому середовищах банку;
- координація управлінських рішень та чіткий розподіл повноважень і обов'язків структурних підрозділів, окремих органів управління;
- розробка плану заходів щодо стимулювання грошових надходжень та стримування їх відтоку;

- забезпечення керівництва оперативною та достовірною інформацією, що необхідна для прийняття управлінських рішень;
- підтримка довіри клієнтів до банку та підвищення позитивного сприйняття іміджу банку суспільством;
- підтримка зв'язків банку із НБУ з метою оперативного рефінансування банку в умовах дефіциту ліквідності;
- вивчення, аналіз та використання досвіду управління в умовах кризи ліквідності у подальшій діяльності банку [48, с. 290].

Таким чином, слід зазначити, що превентивне антикризове управління відіграє значну роль у процесі антикризового управління ліквідністю банку, оскільки забезпечує формування “захисного механізму” ліквідності на основі завчасної ідентифікації перших ознак загрози реальної кризи ліквідності, прогнозування стану ліквідності банку у випадку реалізації деструктивних подій, що мають виключний, але імовірний характер виникнення, здійснення профілактичних заходів щодо попередження кризи, а також розробки плану реагування на кризу ліквідності, що є сполучною ланкою між превентивним та реактивним антикризовим управлінням. У разі невиконання тих завдань, що ставляться перед превентивним антикризовим управлінням ліквідністю, зростає імовірність виникнення явної кризи, що обумовлює необхідність активізації процедур з її подолання.

Реактивне антикризове управління ліквідністю банку залежить від результатів, отриманих у процесі здійснення антикризового моніторингу ліквідності банку, що є невід’ємною складовою процесу превентивного антикризового управління.

Виходячи з результатів аналізу факторів, що зумовили розвиток кризи ліквідності та з урахуванням рекомендацій щодо подальшої діяльності обирається стратегія антикризового управління ліквідністю банку.

Стратегічною метою реактивного антикризового управління ліквідністю є подолання стійкого дефіциту ліквідності всіма можливими способами, у тому числі і шляхом встановлення тимчасового мораторію на зростання

активів та їх часткової реалізації на ринку, а також залучення зовнішнього фінансування з урахуванням принципу економічної доцільності [44, с. 82].

З огляду на це, виділяють наступні види стратегій антикризового управління ліквідністю, характеристика яких представлена у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Стратегії антикризового управління ліквідністю банку

Ознака	Назва стратегії		
	Обмеженого росту	Скорочення	Зростання
Сутність	Скорочення обсягів вибуття грошових коштів, у тому числі на основі обмеження зростання активів та стимулювання надходжень коштів за рахунок використання УПЛБ	Скорочення вибуття грошових коштів на основі встановлення мораторію на зростання активів, продаж активів, стимулювання надходжень коштів за рахунок всіх можливих джерел фінансування, у тому числі від власників, банків, НБУ.	Підтримка достатнього рівня ліквідності у тривалому періоді
Момент запровадження	Ідентифіковано латентну КЛБ	Ідентифіковано явну КЛБ	Подолання кризи ліквідності
Мета	Подолання тривалого дефіциту ліквідності	Подолання стійкого дефіциту ліквідності	Забезпечення стійкого зростання у довгостроковому періоді
Період запровадження	Короткостроковий	Короткостроковий	Середньостроковий
Режим функціонування	Режим підвищеної готовності	Режим діяльності в умовах явної КЛБ	Режим звичайної діяльності
Заходи, що застосовуються	Оперативні наступальні	Оперативні захисні	Стратегічні консервативні

Таким чином, у процесі здійснення реактивного антикризового управління ліквідністю, план реагування на кризу ліквідності потребує деталізації і постійної актуалізації залежно від результатів антикризової діяльності та мінливості зовнішнього і внутрішнього середовищ, що зумовлює необхідність проведення постійного контролю за здійсненням реактивного антикризового управління.

Необхідно зазначити, що контроль забезпечує зворотній зв'язок між об'єктом та системою, а його результати дають можливість оцінити ефективність управління. З огляду на це, основними завданнями контролю є:

- 1) дослідження стану об'єкта контролю та оперативне його коригування;

2) перевірка на відповідність процедур антикризового управління розробленому плану заходів щодо подолання кризи ліквідності;

3) оперативна ліквідація ідентифікованих відхилень від плану;

3) заходи з розповсюдження інформації:

- визначення переліку засобів масової інформації та інформування їх про повернення банку до звичайного режиму діяльності;

- інформування НБУ, акціонерів, рейтингових агентств, емітентів цінних паперів банку про вихід із кризи ліквідності;

- інформування персоналу банку та громадськості про позитивні надбання банку за період кризи ліквідності, демонстрація впевненості в успішному розвитку банку і забезпечення якісним обслуговуванням клієнтів банку;

4) інші заходи:

- відновлення необхідних виплат за адміністративними та іншими операційними витратами;

- збільшення штату працівників та придбання основних засобів відповідно до планового збільшення масштабів діяльності;

- модернізація інформаційних систем, оновлення програмного забезпечення [107].

Отже, результативність реактивного антикризового управління ліквідністю залежить від рівня організації даного процесу, який розпочинається із запровадження режиму підвищеної готовності або режиму діяльності в умовах явної кризи ліквідності та закінчується оцінкою ефективності антикризового управління ліквідністю банку (у тому числі реактивного та превентивного).

Таким чином, сучасний стан банківської системи та національної економіки зокрема виявив необхідність перегляду існуючої концепції банківського менеджменту та перенесення центру уваги на комплексне управління всіма компонентами ліквідності банку на постійній основі. Застосування інструментів моніторингу достатності та якості компонентів

ліквідності, планування та прогнозування її обсягів, регулювання рівня ліквідності банку шляхом застосування профілактичних заходів, контроль за станом всіх складових ліквідності – все це в комплексі надасть можливість банку залишатися фінансово стійким навіть в умовах системної фінансової кризи.

3.2. Організаційне забезпечення управління банківською ліквідністю

Сучасна ситуація, що склалася на світовому та вітчизняному грошовому ринках вимагає пошуку нових підходів до організації процесу управління банком. Введення тимчасових адміністрацій у вітчизняних банках, свідчить про те, що навіть великі банки, які мають значні обсяги ресурсів, позитивну репутацію, добре розвинену мережу відділень та значну кількість клієнтів, можуть мати проблеми з ліквідністю.

На нашу думку, основною причиною виникнення кризи ліквідності в банках є незадовільний стан організаційного забезпечення управління ліквідністю, який характеризується відсутністю чіткого розмежування функцій, повноважень, компетенції, доступу до інформації, підпорядкування на кожному рівні в ієрархічній структурі управління банком. Відповідно, це призводить до виникнення конфлікту інтересів, відсутності відповідальності, невідповідності стратегічних і тактичних завдань.

Якісно нові підходи до управління ліквідністю запропоновано Базельським комітетом у “Принципах ефективного управління ліквідністю у банківських установах” [76] та відображено у Методичних рекомендаціях щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [65]. Особливістю даних документів є перенесення уваги від кількісних методів управління ліквідністю до якісних, що також передбачає впровадження ефективної організаційної структури управління ліквідністю банку. Такий підхід на сьогодні є актуальним, що пов’язано із посиленням фінансової кризи та зростанням кількості банків що мають проблеми з

ліквідністю. Принципи ефективного управління ліквідністю банків, розроблені Базельським комітетом з банківського нагляду.

З огляду на постійне зростання банківських ризиків, необхідною умовою підтримки фінансової стабільності банку є ефективно організована, узгоджена система органів управління банку, здатність своєчасно приймати управлінські рішення, впровадження дієвої та адекватної системи ризик-менеджменту.

Домінуюча роль в процесі створення системи управління діяльністю банку відводиться організації комплексного процесу управління ліквідністю, який здійснюється через організаційну структуру управління ліквідністю банку.

Зазначимо, що процес управління ліквідністю банку доцільно проводити узгоджено із загальною фінансовою стратегією банку. Крім того, організаційна структура управління ліквідністю повинна відповідати певним вимогам:

- функціональність – чітке формування та закріплення переліку функцій та повноважень кожного підрозділу щодо управління ліквідністю;
- ієрархічне підпорядкування;
- збалансування інформаційних потоків – організація своєчасного доступу до інформацій, необхідної для прийняття управлінських рішень, розробка відповідних методик, положень, адекватних форм звітності;
- координованість дій – забезпечення взаємодії окремих підрозділів банку, яке б сприяло раціоналізації управління [42].

До процесу управління ліквідністю банку мають бути залучені такі функціональні та структурні підрозділи банку: вищий орган управління, спостережний, виконавчий та контрольний органи, функціональні підрозділи, бек- і фронт-офіси. Схематично загальну структуру управління ліквідністю банку пропонуємо відобразити наступним чином (рис. 3.4).

Дана схема організаційної структури управління ліквідністю банку включає всі підрозділи, відповідальні за процес управління ліквідністю. Склад компонентів даної структури може відрізнятись в різних банках, адже вона

залежить від розміру банку, форми власності, специфіки його діяльності, спеціалізації, культури організації.

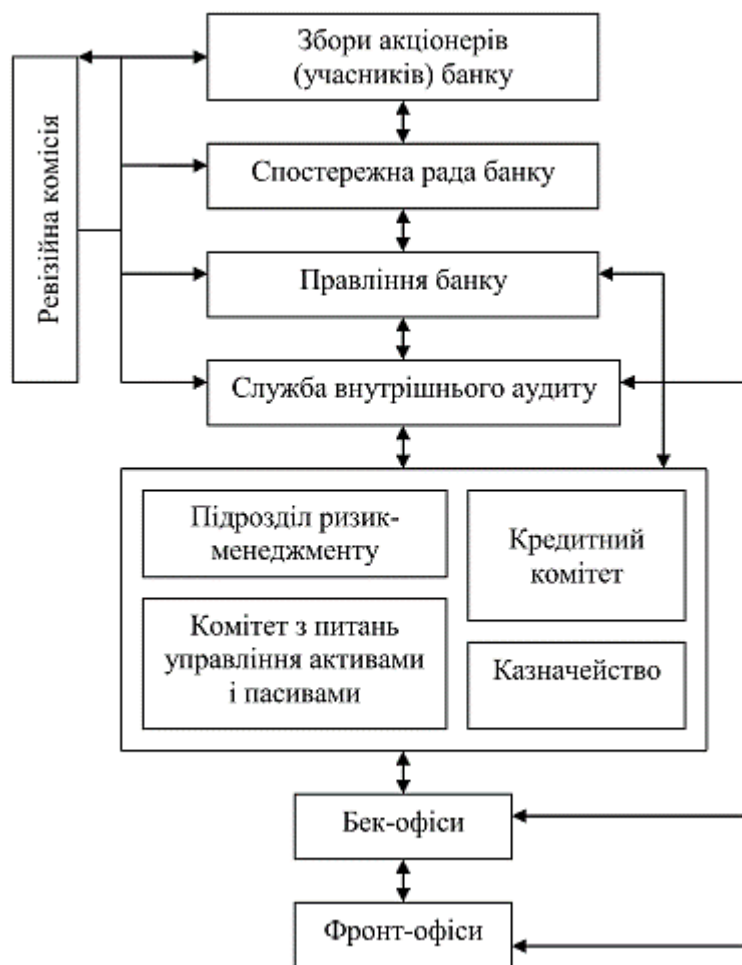

Рис. 3.4. Організаційна структура управління ліквідністю банку [35, 82, 90]

З метою оптимізації процесу управління ліквідністю та підвищення ефективності функціонування фінансового механізму управління ліквідністю банку необхідно чітко розмежувати функції відповідних підрозділів банку, які приймають участь в процесі управління ліквідністю.

Вищим органом управління банку в цілому і ліквідністю зокрема є загальні збори акціонерів (учасників) банку. Збори акціонерів відбуваються, як правило, раз на рік, та позачергово у разі виникнення додаткової потреби. Загальні збори акціонерів не приймають безпосередньої участі в процесі управління ліквідністю. Вищий орган управління реалізує свої функції через підзвітні йому виконавчі, спостережні та контрольні органи управління.

Спостережним органом управління банку є спостережна рада банку, яка створюється рішенням загальних зборів акціонерів. Метою діяльності

спостережної ради є керівництво банком, нагляд за роботою виконавчого і контрольного органів управління банку. В частині управління ліквідністю банку спостережна рада здійснює загальне керівництво процесом управління ліквідністю. Також до компетенції спостережної ради входить оптимізація організаційної структури управління ліквідністю, що передбачає визначення кількості та якості управлінського персоналу, ведення кадрового резерву, затвердження програм підготовки та перепідготовки кадрів; оцінка ефективності функціонування фінансового механізму управління ліквідністю банку.

Вищим виконавчим органом, задіяним в процесі управління ліквідністю банку є правління банку (рада директорів). До компетенції правління банку належить вирішення всіх поточних питань управління ліквідністю банку, а також розробка загальної стратегії управління ліквідністю. Правління банку підзвітне спостережній раді, та контролюється ревізійною комісією [82].

Ревізійна комісія підпорядковується безпосередньо зборам акціонерів банку, що передбачає звітування перед акціонерами та надання рекомендацій. Ревізійна комісія відповідає за достовірність і точність фінансової звітності банку. Щодо управління ліквідністю, то головним завданням ревізійної комісії є контроль дотримання банком обов'язкових нормативів ліквідності.

Служба внутрішнього аудиту підпорядкована спостережній раді та відповідає за достовірність звітності за операціями, що входять до її компетенції. Слід виділити два основних підходи до організації аудиту. Відповідно до першого підходу банки не створюють власної системи внутрішнього аудиту. За такого підходу функції з перевірки достовірності звітності покладено на зовнішніх експертів, які проводять перевірки, надаючи висновки і пропозиції до органів управління банку [82]. Перевагами такого підходу є висока компетентність незалежних експертів, відсутність конфлікту інтересів, об'єктивність висновків та пропозицій. До недоліків такого підходу можна віднести можливість утікання конфіденційної інформації, неврахування особливостей кожного окремого банку.

Відповідно до другого підходу створюється власна система внутрішнього аудиту банку. В Україні організація служби внутрішнього аудиту вимагається законодавством. Ефективно організована служба внутрішнього аудиту забезпечує суцільний і постійний процес управління операціями банку, дозволяє своєчасно виявити і попередити можливі негативні наслідки діяльності банку. До компетенції служби внутрішнього аудиту доцільно включити перевірку діяльності відповідних працівників і підрозділів, а також перевірку правильності складання звітності, що подається до спостережної ради та правління банку.

Наступним підрозділом організаційної структури управління ліквідністю банку є підрозділ ризик-менеджменту [65]. Доцільно зауважити, що у багатьох банках система ризик-менеджменту має чисто формальний характер, що пов'язано з прагненням керівництва збільшити прибутки і небажанням витратити додаткові кошти на підвищення ефективності управління ризиками.

До завдань системи ризик-менеджменту входить не лише своєчасне виявлення і попередження ризику ліквідності, а й управління ризиком надлишкової ліквідності. Надлишкова ліквідність свідчить про неефективне використання банківських ресурсів, що призводить до зменшення дохідності активних операцій банку. З метою усунення даних негативних моментів доцільно оптимізувати структуру активних операцій, вкладаючи вільні ліквідні кошти у більш дохідні активи.

Підрозділом ризик-менеджменту також повинна бути розроблена система раннього реагування і попередження кризи ліквідності, що передбачає розробку альтернативного варіанту управління ліквідністю, диверсифікацію ризиків і подання рекомендацій спостережній раді і правлінню банку щодо зміни розміру капіталу.

Альтернативний варіант вимагає наявності плану на випадок виникнення кризи ліквідності. Відповідно до принципів ефективного управління ліквідністю, запропонованих Базельським комітетом [76], банк

повинен мати антикризові плани, що розглядатимуть стратегію владнання криз ліквідності та містять процедури вирішення проблеми недостатності грошових потоків у непередбачених ситуаціях.

Таким чином, з метою забезпечення процесу виявлення, вимірювання, контролю і моніторингу ліквідності банкам доцільно створити комплексну систему ризик-менеджменту, яка б враховувала взаємний вплив різних видів ризиків, а також сприяла вирішенню конфлікту “дохідність – ризиковість”.

Для підвищення ефективності управління ризиком ліквідності потрібно налагодити взаємодію між підрозділом ризик-менеджменту та кредитним комітетом, комітетом з управління активами і пасивами та казначейством банку.

Відповідальність за управління коррахунками банку покладено на казначейство банку. Структура активів і пасивів формується під керівництвом комітету з управління активами і пасивами та кредитного комітету. Діяльність даних комітетів впливає на обсяги вхідних та вихідних грошових потоків банку, які визначають наявність розривів ліквідності.

Кінцевою ланкою в організаційній структурі управління ліквідністю є бек- і фронт-офіси. Саме від кваліфікації та професійних навичок спеціалістів даних підрозділів залежать обсяги та якість залучених та розміщених коштів.

Слід зауважити, що найбільшу модифікацію доцільно проводити з комітетом з управління активами і пасивами, оскільки за стабільних умов діяльності даний орган здійснює стратегічне управління ліквідністю та координує всі процеси, пов'язані з грошовими потоками банку [88, с. 77]. З огляду на це, у разі виникнення кризових ситуацій на базі комітету управління активами і пасивами створити антикризовий комітет, який би, крім членів комітету, включав голову правління та окремих його заступників, головного бухгалтера, керівників казначейства, управління ризиками, фінансовий департамент, управління по роботі з клієнтами, управління зв'язків з громадськістю та представників кредитного комітету.

З метою дотримання принципу перманентності, засідання антикризового комітету доцільно проводити на щоденній основі, що уможливорює оперативне антикризове управління ліквідністю в умовах часових та ресурсних обмежень.

На наступному етапі фінансовий департамент й управління ризиками проводить поглиблений аналіз причин виникнення кризи ліквідності банку, що пропонується науковцями здійснювати на основі дослідження деструктивних факторів ліквідності.

За результатами дослідження факторів, що обумовили розвиток кризи ліквідності, казначейству, як органу, що здійснює оперативне управління ліквідністю, необхідно підготувати рекомендації щодо шляхів подолання кризи.

На нашу думку, з метою ефективного реагування на кризу, рекомендації мають містити інформацію щодо:

- 1) нормативів ліквідності та внутрішніх лімітів ліквідності (у т.ч. ліміти залишків грошових коштів в касі банку), в межах яких повинна здійснювати діяльність банку;
- 2) змін процентних ставок за кредитами та депозитами з урахуванням динаміки середньоринкових процентних ставок;
- 3) збільшення обсягу фінансування та шляхи розширення доступу до зовнішніх джерел ресурсів;
- 4) згортання активних операцій з банками-контрагентами;
- 5) обмежень зростання обсягу активів, особливо довгострокових (введення тимчасового мораторію на збільшення активів, окрім буферу ліквідності);
- 6) шляхів оптимізації структури активів, зобов'язань;
- 7) шляхів оптимізації витрат банку [57, с. 151].

Виходячи з результатів аналізу факторів, що зумовили розвиток кризи ліквідності та з урахуванням рекомендацій щодо подальшої діяльності обирається стратегія антикризового управління ліквідністю банку.

У разі, якщо банк матиме недостатньо коштів на кореспондентських рахунках для виконання клієнтських та власних платежів у звичайному режимі, розробляється схема черговості виконання платежів. У першу чергу, необхідно проводити платежі до державного та місцевих бюджетів та розрахунки в системі самого банку. Наступними доцільно виконувати платежі найбільш значимих для банку клієнтів, а вже потім, за черговістю отримання заявок на здійснення розрахунків чи на власний розсуд банку.

Антикризовий комітет може запровадити антикризовий режим виконання платежів, за яким розрахунки здійснюються на наступний робочий день після отримання відповідних платіжних документів від клієнтів. Це дозволить оптимізувати грошові потоки вибуття та уникнути панічних настроїв серед клієнтів та громадськості.

Після затвердження деталізованого плану реагування на кризу ліквідності банку, він має негайно передаватися структурним підрозділам, філіям та відділенням банку для ознайомлення і подальшої діяльності у режимі підвищеної готовності чи режимі діяльності в умовах явної кризи ліквідності. Слід зауважити, що план реагування повинен передаватися на ознайомлення не лише підрозділам бек-офісу, а також і фронт-офісу, що обумовлено необхідністю застосування комплексного підходу до вирішення проблем з ліквідністю та неможливістю їх розв'язання на рівні окремих структурних одиниць.

Припинення повноважень антикризового комітету оголошується правлінням банку у момент переходу до звичайного режиму діяльності, що зумовлює необхідність відновлення діяльності комітету управління активами і пасивами. Відповідно до цього, розпочинається реалізація плану переходу до стабільного розвитку.

Таким чином, для ефективного управління ліквідністю в банках, поряд із традиційними підрозділами, слід мати відділи, які, паралельно з іншими функціями, забезпечують управління ліквідністю:

- відділ методології – для відстеження змін нормативних актів, вивчення передового досвіду ведення бізнес процесів в банку, вдосконалення внутрішньобанківських нормативних документів відповідно до генеральної стратегії банку. Централізація цієї інформації у спеціалізованому відділі менш витратна, ніж децентралізований спосіб її одержання;

- підрозділ, що займається питаннями стратегічного управління банківським портфелем. Розроблена ним стратегія закладає основи ефективного управління ліквідністю на перспективу;

- відділ оперативного управління ліквідними коштами, відповідальний за розробку короткострокового прогнозу ліквідності та вжиття заходів щодо відновлення втраченої або зняття надлишкової ліквідності.

Систематизація організаційного забезпечення банку є необхідною умовою впровадження зваженої політики банку на ринку банківських послуг. Основою організаційного забезпечення фінансового механізму управління ліквідністю банку є ефективна, адекватна, узгоджена організаційна структура управління ліквідністю банку.

Відповідно до принципів, запропонованих Базельським комітетом, кожен банк повинен мати структуру управління для ефективного виконання стратегії ліквідності. Розглянута організаційна структура управління ліквідністю включає всі підрозділи, задіяні в процесі управління ліквідністю банку від вищого керівництва до фронт-офісів. Чітке розмежування функцій кожного підрозділу забезпечує уникнення конфлікту інтересів, підвищує відповідальність кожного підрозділу, сприяє підвищенню організаційної культури установи банку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Узагальнюючи вищевикладене, можна зробити висновок, що в умовах діючої фінансової кризи виникла необхідність принципово нового підходу банків до управління ліквідністю, яка базується на узагальненні якомога більшої кількості факторів, які її формують. І банки можуть, виходячи із досвіду своєї діяльності, розробляти свої власні внутрішні нормативи ліквідності, які відповідають їх умовам. З метою подолання кризових явищ в банківському секторі необхідним є застосування в практичній діяльності антикризове управління ліквідністю банку.

З позиції системного підходу, антикризове управління ліквідністю банку визначається як структурно-функціональна цілісність, складові якої упорядковані таким чином, що здійснюється управлінський вплив керуючої підсистеми (суб'єктів управління) на керовану підсистему (операційну ліквідність та урівноважуючий потенціал ліквідності банку) через механізм превентивного і реактивного антикризового управління.

З врахуванням процесного підходу до антикризового управління ліквідністю, необхідним є використання структурно-логічної моделі його проведення, що передбачає поетапну реалізацію процедур превентивного та реактивного характеру. Це дозволить уникнути фрагментарності антикризового управління та неузгодженості окремих його елементів, що, у свою чергу, забезпечить адекватне реагування на вплив деструктивних факторів ліквідності банку.

З огляду на зростання масштабів кризи ліквідності банківських установ, необхідною умовою підтримки фінансової стабільності банків є пошук нових підходів до систематизації організаційного забезпечення управління ліквідністю. Особливого значення при цьому набуває побудова узгодженої, адекватної системи органів управління ліквідністю банку. Розглянута організаційна структура управління ліквідністю банку включає всі підрозділи,

здіянні в управлінні ліквідністю, від вищих органів управління до фронт-офісів, включаючи ієрархічне підпорядкування даних підрозділів.

У разі виникнення кризових ситуацій на основі комітету управління активами і пасивами створити антикризовий комітет, який би, крім членів комітету, включав голову правління та окремих його заступників, головного бухгалтера, керівників казначейства, управління ризиками, фінансовий департамент, управління по роботі з клієнтами, управління зв'язків з громадськістю та представників кредитного комітету.

ВИСНОВКИ

Дослідження сутності та особливостей управління ліквідністю як складової фінансової стійкості банку в умовах реформування вітчизняної економіки дозволило зробити ряд висновків науково-теоретичного та прикладного характеру:

1. Забезпечення належного рівня стійкості банків є стратегічним завданням як для менеджменту банків, так і для органів банківського нагляду. Необхідність якісного його виконання зумовлена насамперед тим станом, у якому перебуває вітчизняний банківський сектор, та тенденціями, притаманними світовій фінансовій системі: ускладнення взаємозв'язків між банками, бурхливий розвиток світових фінансових ринків, загострення міжбанківської конкуренції, посилення ролі банків у соціально-економічних процесах, підвищення пруденційних вимог. Зазначені тенденції призводять до виникнення серйозних диспропорцій у розвитку банківської системи, наслідком чого є посилення ризиків та зниження ефективності її функціонування.

Під фінансовою стійкістю комерційних банків слід розуміти – комплексну, динамічну, багатовимірну характеристику здатності банків підтримувати стан, який уможливорює ефективне виконання належних їм функцій та забезпечує достатній рівень економічної ефективності в умовах впливу внутрішніх і зовнішніх негативних факторів.

2. Основними параметрами стабільного функціонування банківських установ, які визначають фінансову стійкість є: ліквідність, прибутковість, достатність капіталу, платоспроможність. Зазначені характеристики стану банків формують рівень їхньої стійкості і мають причинно-наслідкові зв'язки, які вимірюються статистичними методами. Їх можна розглядати як передумови фінансової стійкості, які в сукупності з середовищем діяльності банків (як внутрішнім, так і зовнішнім) формують фактори, що визначають рівень їх фінансової стійкості. Кожна складова фінансової стійкості банку

передбачає підтримання його фінансів на такому рівні, який забезпечує банку належний рівень ліквідності, платоспроможності та рентабельності, що дає можливість забезпечувати власний розвиток та зберігати конкурентоспроможність на фінансовому ринку.

3. Ліквідність є важливою системною характеристикою банку, яка свідчить про фінансову стабільність, спроможність банку розширювати обсяги активних операцій та протистояти негативним наслідкам кризових ситуацій. За результатами дослідження нами визначено, що сутність ліквідності банку доцільно розглядати з наступних позицій: 1) синтез запасу та потоку ліквідності, що у повній мірі визначають об'єкт управління ліквідністю; 2) розмежування понять “ліквідність банку” як поняття макро- та мікрорівня відповідно. Банківська ліквідність характеризує всю сукупність ліквідних коштів, що обслуговують розрахунково-платіжні відносини у банківській системі. Ліквідність банку передбачає спроможність окремого банку розраховуватися за зобов'язаннями вчасно і з мінімальними витратами; 3) ліквідність банку як спроможність розраховуватися за усіма зобов'язаннями банку, у тому числі, що виникають внаслідок його господарської діяльності; 4) врахування спроможності банку видавати нові кредити.

Таким чином, ліквідність банку – це спроможність банку вчасно та з мінімальними витратами розраховуватися за зобов'язаннями, що виникають у процесі його діяльності як фінансового посередника та як суб'єкта господарювання, а також задовольняти наявні й потенційні потреби клієнтів у кредитних ресурсах відповідно до стандартів кредитної політики та вимог законодавства.

4. Ефективна система управління має постійно забезпечувати достатній рівень ліквідності за мінімальних витрат, тому важливе значення має застосовуваний банком інструментарій управління ліквідністю, зокрема методи оцінювання потреби в ліквідних коштах, доступність джерел їх поповнення для кожного банку, стратегії управління ліквідною позицією. Система управління банківською ліквідністю складається із підсистеми

стратегічного управління і планування та підсистеми оперативного управління і моніторингу ліквідності.

Формування підсистеми стратегічного управління ліквідністю має відбуватися в контексті загальної стратегії банку і базуватися на обраних ним принципах та підходах до управління активами і пасивами Першу стратегію спрямовано на максимізацію прибутків, а отже свідоме прийняття підвищеного ризику незбалансованої ліквідності, друга має на меті мінімізацію ризику незбалансованої ліквідності та стабілізацію прибутків. Як відомо, банки повинні мати в стратегії ділового розвитку стратегічний план управління ліквідністю, який містить плани підтримання операційної ліквідності, плани на випадок виникнення кризи ліквідності.

Підсистему оперативного управління ліквідністю спрямовано на визначення щоденної потреби в ліквідних коштах та вибір раціональних джерел їх поповнення для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

5. Починаючи з другої половини 2008 року спостерігаються негативні тенденції як у розвитку вітчизняної економіки в цілому, так і банківського сектору зокрема, що пов'язано з впливом світової фінансової кризи. Так, загальні активи вітчизняних банків за 2016 р. зменшилися і на 1 січня 2017 року склали 1254,3 млрд. грн. В структурі кредитного портфеля комерційних банків України на 01.01.2017 рік найбільшу питому вагу займають кредити надані суб'єктам господарювання. Вони становлять 81,4% від загального обсягу. За результатами 2016 року загальні пасиви банківського сектору у порівнянні з попереднім роком зменшилися на 62467 млн. грн. і на 01.01.2017 р. становили 1254,3 млрд. грн. Основною складовою зобов'язань банків залишалися залучені депозити: на 01.01.2017 р. кошти фізичних осіб становили 33,8% від загальної суми зобов'язань, кошти суб'єктів господарювання – 27,6%. Різке зростання неплатежів за кредитами, зменшення обсягів залучення депозитів, скорочення залишків коштів на поточних рахунках юридичних і фізичних осіб, дострокове вилучення

депозитів – все це може викликати кризу ліквідності як окремого банку, так і банківської системи в цілому.

6. З метою управління ліквідністю банку необхідним є застосування фінансового механізму управління ліквідністю. Фінансовий механізм управління ліквідністю банку визначається, як сукупність фінансових відносин між об'єктами і суб'єктами управління ліквідністю банку через застосування фінансових методів та відповідного забезпечення, що сприяють підтримці достатнього рівня ліквідності при максимізації дохідності банку. До складу фінансового механізму управління ліквідністю банку слід включити наступні фінансові методи: прогнозування, планування, аналіз, контроль і моніторинг ліквідності банку.

7. Дослідження розвитку державного регулювання ліквідності банків дозволяє зробити висновок, що Національним банком переважно використовується нормативний метод регулювання ліквідності банків, що полягає у встановленні нормативних значень показників ліквідності. На рівні окремого банку державне регулювання ліквідності здійснюється з метою захисту інтересів кредиторів і вкладників банку. На макрорівні регулювання Національним банком ліквідності банків покликане забезпечити достатній обсяг ліквідності для ефективного та стабільного функціонування банківської системи в цілому.

8. Враховуючи те, що банківська криза має високий рівень впливу на інші сфери економіки, а також зважаючи на той факт, що вона набула систематичного характеру, важливим є формування підходів до антикризового управління банком та антикризового управління ліквідністю, зокрема, що дає можливість адекватно реагувати на негативні фактори зовнішнього та внутрішнього середовища.

З метою здійснення антикризового управління ліквідністю банку необхідним є розроблення проекту плану реагування на кризу ліквідності. За кожною групою антикризових заходів розробляється детальний перелік можливих шляхів подолання кризи ліквідності чи пом'якшення впливу

негативних факторів на ліквідність банку. Основними заходами з антикризового управління ліквідністю повинне бути:

- управління грошовими коштами в касі банку, що передбачає нарощування обсягу ліквідності пропорційно його зменшенню;
- управління кореспондентськими рахунками банків на основі виведення коштів із проблемних банків та переведення їх до надійних;
- управління кредитним портфелем банку шляхом проведення реструктуризації кредитів з метою оптимізації їх погашень, встановлення тимчасового мораторію на видачу нових кредитів клієнтам, посилення контролю за погашенням кредитів, виданих клієнтам;
- управління дебіторською заборгованістю у напрямку її скорочення;
- управління поточними та строковими рахунками клієнтів, що передбачає формування більш привабливих умов розрахунково-касового обслуговування, розроблення нових депозитних продуктів на основі застосування цінових та нецінових методів з метою збільшення надходжень коштів клієнтів;
- управління капіталом через встановлення тимчасового мораторію на виплату дивідендів акціонерам, а також проведення переговорів із власниками з приводу підвищення рівня капіталізації банку;
- підтримка зв'язків із керівництвом НБУ шляхом оперативного повідомлення про стан ліквідності банку, отримання стабілізаційних кредитів чи рефінансування, отримання рекомендацій щодо подолання кризи ліквідності.

9. Сучасна ситуація, що склалася на світовому та вітчизняному грошовому ринках вимагає пошуку нових підходів до організації процесу управління банком. Введення тимчасових адміністрацій у вітчизняних банках, свідчить про те, що навіть великі банки, які мають значні обсяги ресурсів, позитивну репутацію, добре розвинену мережу відділень та значну кількість клієнтів, можуть мати проблеми з ліквідністю.

Слід зауважити, що найбільшу модифікацію доцільно проводити з комітетом з управління активами і пасивами, оскільки за стабільних умов діяльності даний орган здійснює стратегічне управління ліквідністю та координує всі процеси, пов'язані з грошовими потоками банку. З огляду на це, у разі виникнення кризових ситуацій на базі комітету управління активами і пасивами створити антикризовий комітет, який би, крім членів комітету, включав голову правління та окремих його заступників, головного бухгалтера, керівників казначейства, управління ризиками, фінансовий департамент, управління по роботі з клієнтами, управління зв'язків з громадськістю та представників кредитного комітету. Чітке розмежування функцій кожного підрозділу забезпечує уникнення конфлікту інтересів, підвищує відповідальність кожного підрозділу, сприяє підвищенню організаційної культури установи банку.

Таким чином, проведені дослідження довели, що банківська ліквідність відіграє важливу роль в економіці країни. Щоденна робота з підтримки достатнього рівня ліквідності є неодмінною умовою самозбереження і виживання банку та забезпечує стійкість його функціонування. З огляду на це керівництво банку повинно не тільки вимірювати на постійній основі власну ліквідну позицію, а й здійснювати прогнозування потреби у фінансуванні за різних сценаріїв, включаючи несприятливі умови. Підвищення ефективності управління ліквідністю банків України залежить, перш за все, від професійно налагодженої аналітичної роботи, яка має здійснюватися ними за такими напрямками, як: оцінка ризиковості окремих активів банку, їх доходності й можливості перетворення на засоби платежу; аналіз впливу на стан ліквідності окремих банківських операцій, здійснення яких супроводжується зміною структури активів та пасивів банку, а отже, і зміною стану його ліквідності; передбачення зміни співвідношення обсягу залучених вкладів та виданих кредитів з урахуванням макро- і мікроекономічних факторів; оцінка можливостей використання зовнішніх джерел поповнення ліквідних коштів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Л.М. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок [Текст]: [українсько – англійсько – російський тлумачний словник]. – К.: Видавничий будинок “Максимум”. – Тернопіль : Економічна думка, 2000. – 592 с.
2. Аналіз банківської діяльності [Текст]: Підручник / [А.М. Герасимович, М.Д. Алексеєнко, І.М. Парасій-Вергуненко та ін.]. – К.: КНЕУ, 2006. – 600 с.
3. Антонов Н.Г. Денежное обращение, кредит и банки [Текст] / Н.Г. Антонов, М.А. Пессель. – М.: Финстатинформ, 1995. – 272 с.
4. Артус М.М. Фінансовий механізм в умовах ринкової економіки [Текст] / М.М. Артус // Фінанси України. – 2005. – № 5 – С. 54-59.
5. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента [Текст]: учеб. пособие / И.Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 477 с.
6. Банківські операції [Текст]: підручник / за ред. А.М. Мороза. – К. : КНЕУ, 2000. – 383 с.
7. Банковское дело [Текст]: учебник / [Лаврушин О.И., Мамонова И.Д., Валенцева Н.И. и др.]; под. ред. О.И.Лаврушина. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 672с.
8. Барановський О.І. Стійкість банківської системи України [Текст] / О.І. Барановський // Фінанси України. – 2007. – №9. – С. 75-87.
9. Батракова Л.Г. Экономический анализ деятельности коммерческого банка [Текст]: Учебник для вузов. – [изд. 2-е, перераб. и доп.] / Л.Г. Батракова. – М.: Логос, 2005. – 368 с.
10. Башкіров О. Проблеми розвитку сучасної системи управління ризиками банківської установи [Текст] / О. Башкіров // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т. 19 : збірник наукових праць. – Суми : УАБС НБУ, 2007.– С. 404-410.

11. Бланк И.А. Финансовый менеджмент [Текст]: учебный курс / И.А. Бланк. – изд. 2-е, перераб. и доп. – К. : Эльга, Ника-центр, 2006. – 653 с.
12. Большой экономический словарь [Электронный ресурс] / [под. ред. А.Н. Азрилияна]. – М.: Институт новой экономики, 1997. – 864 с. – Режим доступа: <http://www.booksite.ru/localtxt/bol/sho/buh/gal/ter/ski/slo/var/index.htm>
13. Буевич С.Ю. Анализ финансовых результатов банковской деятельности [Текст]: учебное пособие / С.Ю. Буевич, О.Г. Ковалев. – 2-е изд. – М.: КНОРУС, 2005. – 160 с.
14. Буковинський С. До питання оптимізації стратегії монетарної політики Національного банку України [Текст] / С. Буковинський, Т. Унковська // Економічна теорія. – 2014. – № 2. – С. 70-85.
15. Буруль Е. НБУ активно ліквідує проблемні банки [Електронний ресурс] / Е. Буруль. – Режим доступу: <http://dengi.ua/news/60385.html>
16. Васюренко О.В. Банківський менеджмент [Текст]: посіб. / О.В. Васюренко. – К. : Академія, 2001. – 313 с.
17. Васюренко О.В. Управління ліквідністю банку з погляду зміни швидкості його фінансових потоків [Текст] / Олег Васюренко, Ганна Лазаренкова // Банківська справа. – 2003. – № 1. – С. 60-64.
18. Висоцька Л. Напрямки формування комплексної статистичної системи показників ліквідності банків [Текст] / Людмила Висоцька // Банківська справа. – 2005. – № 5. – С. 39-51.
19. Волкова В.В. Управління ліквідністю як складова фінансової стійкості банку [Електронний ресурс] / В.В. Волкова, Н.І Волкова, О.М. Чорна. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/portal%20/SGum/Fkd>
20. Волошин И.В. Анализ ликвидности банка [Электронный ресурс] / Игорь Владиславович Волошин. – Режим доступа : <http://www.gaap.ru/biblio>
21. Головач А.В. Банківська статистика [Текст]: Опорний конспект лекцій / А.В. Головач, В.Б. Захожай, Н.А. Головач. – К.: МАУП, 1999. – 124 с.

22. Грищенко О.О. Управління поточними пасивами банку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 Гроші, фінанси і кредит [Електронний ресурс] / Оксана Олександрівна Грищенко. – Суми, 2007. – 21 с. – Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>

23. Гроші та кредит [Текст]: Підручник / [Савлук М.І., Мороз А.М., Пуховкіна М.Ф. та ін.]; За заг. ред. М.І. Савлука. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К.: КНЕУ, 2002. – 598 с.

24. Давиденко Н. Концептуальна модель оцінки фінансового стану банківських установ [Текст] / Н. Давиденко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 9. – С. 30-37.

25. Даль В.И. Толковый словарь живого языка: в 4т. [Електронний ресурс] / В.И. Даль. – СПб.: ТОО Диамант. 1998. Т. 4. – 780 с. – Режим доступу: http://biblioclub.ru/?page=dict&dict_id=87

26. Дані про вклади фізичних осіб у банках-учасників Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua/statystyka>

27. Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин в умовах ринкового реформування економіки України: автореф. дис. ... доктора екон. наук : 08.04.01 [Електронний ресурс] / О.В. Дзюблюк; КНЕУ, Міністерство освіти і науки України. – К., 2001. – 38 с. – Режим доступу: <http://library.tneu.edu.ua>

28. Дзюблюк О.В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи: монографія [Електронний ресурс] / О.В. Дзюблюк, Р.В. Михайлюк. – Режим доступу: http://www.library.tane.edu.ua/files/EVD/finansova_stiyk_bankiv_dzubly-ck.pdf

29. Динаміка дотримання банками України економічних нормативів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/index.htm

30. Довгань Ю. С. Оцінка ефективності управління ліквідністю на рівні комерційного банку [Електронний ресурс] / Ю.С. Довгань, О.М. Гребінь. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>
31. Довгань Ж. Фінансова стійкість банківських установ у період економічної кризи [Текст] / Ж. Довгань // Вісник Національного банку України. – 2009. – №4. – С. 20-26.
32. Дробязко А. Банки [Текст] / А. Дробязко, В. Матвійчик, Б. Нескораний // Финансовые риски. – 2006. – №2(6). – С. 21-26.
33. Дубихвіст О. Операції РЕПО як інструмент здійснення грошово-кредитної політики центрального банку [Текст] / О. Дубихвіст, В. Лановий // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 8. – С. 17-25.
34. Енциклопедія банківської справи України [Текст] / редкол. В.С. Стельмах (голова) та ін. – К. : Молодь, Ін Юре, 2001. – 679 с.
35. Єпіфанов А. О. Операції комерційних банків [Текст]: навч. посіб. / А. О. Єпіфанов, Н. Г. Маслак, І. В. Сало. – Суми : Університетська книга, 2007. – 522 с.
36. Живалов В.Н. Повышение устойчивости функционирования коммерческих банков [Текст] / В.Н. Живалов. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 156 с.
37. Загорій Г.В. Управління ліквідністю комерційного банку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 [Електронний ресурс] / Г.В. Загорій ; Одеський держ. економічний ун-т. – О., 2005. – 19 с. – Режим доступу: <http://www.irbis-nbu.gov.ua>
38. Иванов В.В. Анализ надежности банка [Текст]: Практическое пособие. / В.В. Иванов. – М.: Русская Деловая Литература, 1996. – 320 с.
39. Івасів І. Ліквідність банку в умовах маркетингового менеджменту [Текст] / І. Івасів // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 109-115.
40. Івасів І.Б., Фуксман О.Ю. Інтегрована система управління ліквідністю в банках [Текст] // Бізнес-Інформ. – 2014. – №4. – С.348-355.

41. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків України, затверджена постановою Правління НБУ від 28.08. 2001р № 368 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

42. Козьмук Н.І. Забезпечення ліквідності банківської системи України в сучасних умовах [Текст]: монографія / Н.І. Козьмук, А.Я. Кузнєцова, А.В. Лазня. – Київ: УБС НБУ, 2014. – 230 с.

43. Колесніченко Н.О. Економіко-математичне моделювання ліквідності комерційних банків в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.03.02 [Електронний ресурс] / Н.О. Колесніченко; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – 19 с. – Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>

44. Коцюба І.І. Управління ліквідністю – основа інтеграції стратегічного управління фінансовою діяльністю у банку [Текст] / І.І. Коцюба // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 6. – С. 81-85.

45. Ключко Л.А. Моделювання фінансової стійкості комерційного банку на підставі кількісного аналізу та прогнозування тенденцій основних показників його діяльності [Текст] / Л.А. Ключко // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 5. – С. 55-56.

46. Коваленко В.В. Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст]: навч. посіб. / В.В. Коваленко. – К. : Знання України, 2006. – 331 с.

47. Коваленко В.В. Методичні підходи до діагностики і моніторингу фінансової стійкості банківської системи [Текст] / В.В. Коваленко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 11(65). – С. 15-17.

48. Коваленко Д.І. Організація антикризового управління в банківському секторі економіки [Текст] / Д.І. Коваленко // Вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Григорія Сковороди. – 2013. – Вип. 20/2. – С. 288-296.

49. Ковальчук Т.Т. Ліквідність комерційних банків [Текст]: навч. посібник / Т.Т. Ковальчук, М.М. Коваль. – К. : Знання, КОО, 1996. – 120 с.

50. Коммерческие банки: Пер. с англ. [Текст] / Под ред. Є. Рида, Р. Картера. – Прогресс, 1993. – 502 с.

51. Конопатська Л.В. Деякі питання регулювання банківської діяльності в період світової економічної кризи [Текст] / Л.В. Конопатська, К.Є. Раєвський // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 2. – С. 22-27.

52. Кредитний ризик комерційного банку [Текст]: навч. посіб. / за ред. В.В. Вітліцького. – К. : Знання, 2000. – 251 с.

53. Криклій О.А. Визначення сутності та структури фінансового механізму управління філіями банку [Текст] / О.А. Криклій, Н.Г. Маслак // Вісник Української академії банківської справи. – 2007. – № 1. – С. 53-58.

54. Криклій О.А. Система комплексного управління ліквідністю банку [Текст] / О.А. Криклій, Ю.С. Ребрик // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. – Харків: ХІБС УБС НБУ, 2010. – Випуск 1 (8), частина 2. – С. 9-17.

55. Крухмаль О.В. Оцінка фінансової стійкості на підставі визначення критеріїв динамічної стабільної діяльності банку [Текст] / О.В. Крухмаль // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 9. – С. 45-46.

56. Ліквідність банківської системи України: Науково-аналітичні матеріали. Вип. 12 [Електронний ресурс] / В.І. Міщенко, А.В. Сомик та ін. – К.; Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2008. – 180 с. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=70688>

57. Лановська Г.І. Особливості антикризового управління в банківському секторі [Текст] / Г.І. Лановська, Т.І. Бодарева // Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. – 2016. – Т.21. Вип.3. – С. 148-152.

58. Липка В. Управління ліквідністю банку [Текст] / В. Липка // Банківські технології. – 2007. – № 3. – С. 74-76.

59. Лис І.М. Удосконалення управління ліквідністю банку в умовах світової фінансової кризи [Текст] / І.М. Лис // Банківська справа. – 2009. – № 4. – С. 19-25.

60. Лис І.М. Шляхи підвищення рівня ліквідності банківських установ [Текст] / І.М. Лис // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збі. наук. пр. – Суми УАБС НБУ, 2008. – Т. 23. – С. 74-83.

61. Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання і нагляду [Текст]: науково-аналітичні матеріали. – Вип. 11 / В.С. Стельмах, В.І. Міщенко, В.В. Крилова, Р.М. Набок, О.Г. Приходько, Н.В. Грищук. – К. : Національний банк України. Центр наукових досліджень., 2008. – 286 с.

62. Любунь О.С. Фінансовий менеджмент у банку [Текст]: навч. посіб. / О.С. Любунь, В.І. Грушко.– К. : Слово, 2004. – 295 с.

63. Малахова О.Л. Теоретичні засади банківської ліквідності та фактори, що її визначають [Текст] / О.Л. Малахова, В.Я. Рудан // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий збірник / [за ред. І. Г. Ткачук]. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – Вип. 6. – Т. 1. – С. 217-223.

64. Марущак М.В. Управління ліквідністю в банках України: стратегічний та операційний рівень [Текст] / М.В. Марущак // Наукові праці НДФІ. – 2009. – № 1 (46). – С. 126-131.

65. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [Електронний ресурс]: постанова Правління Національного банку України від 02.08.2004 № 361. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Bank_Supervision/Risks/361.pdf

66. Міщенко В. Ліквідність банківської системи України: сучасний стан, чинники та напрями підвищення ефективності регулювання [Текст] / В. Міщенко, А. Сомик // Вісник Національного банку України. – 2008. – №11. – С. 6-9.

67. Мних Є.В. Економічний аналіз [Текст]: Підручник / Є. В. Мних. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 412 с.

68. Молчанов О.В. Теоретичні підходи до управління ліквідністю сучасних банків [Текст] / О.В. Молчанов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 10. – С. 48-51.

69. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін [Текст] / за ред. В.С. Стельмаха. – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України ; УБС НБУ, 2009. – 404 с.

70. Москаленко В.П. Фининсово-экономический механизм промышленного предприятия [Текст] / В.П. Москаленко, О.В. Шипунова. – Сумы : Довкілля , 2003. – 174 с.

71. Мусієнко О.М. Ключові аспекти управління ліквідністю банку в сучасних економічних реаліях [Електронний ресурс] / О.М. Мусієнко, О.Ю. Шамрай // “Молодий вчений”. – 2016. - № 1 (28). Частина 1. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/1/29.pdf>

72. Оконська О.О. Банківська ліквідність: оцінка, регулювання та оптимізація : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 [Електронний ресурс] / О.О. Оконська ; Тернопільський держ. економічний ун-т. – Т., 2005. – 20 с. – Режим доступу: <http://library.tneu.edu.ua>

73. Олійник Д.М. Ліквідність комерційного банку: управління та регулювання: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 [Електронний ресурс] / Д.М. Олійник; КНЕУ, Міністерство освіти і науки України. – К., 2002. – 16 с. – Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>

74. Онищенко В.О. Стан та особливості формування ліквідності комерційних банків України у сучасних умовах [Електронний ресурс] / В.О. Онищенко, Ю.С. Довгаль // Фінансовий простір. – 2015. – № 1 (17). – Режим доступу: <http://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1501/15ovosto.pdf>

75. Основні показники діяльності банків України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

76. Основні принципи ефективного банківського нагляду [Електронний ресурс] / Базельський комітет з питань Банківського Нагляду. – Базель. – 2006

http://www.bank.gov.ua/Bank_Жовтеньsupervision/index.htm

77. Офіційний сайт Національного банку України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://bank.gov.ua>

78. Панова Г.С. Анализ финансового состояния коммерческого банка [Текст] / Г.С. Панова. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 270 с.

79. Пантелеев О. Фінансова стійкість комерційного банку: проблема регулювання [Текст] / О. Пантелеев, С. Халява // Банківська справа. – 1996. – №1. – С. 32-35.

80. Пантелеев В.П. Фінансова стійкість комерційного банку: деякі проблеми її регулювання [Текст] / В.П. Пантелеев, С.П. Халява // Вісник Національного банку України. – 1996. – №2. – С. 32-39.

81. Перешибкін М.М. Ліквідність та платоспроможність комерційного банку: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 [Електронний ресурс] / М.М. Перешибкін; Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України. – Харків, 2002. – 16 с. – Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>

82. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua

83. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 №679-XVI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua

84. Про порядок визначення та формування обов'язкових резервів для банків України [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України від 21.04.2004 № 172. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0595-04>

85. Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України : Постанова №259 від 30.04.2009. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua

86. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23 лютого 2012 р. № 4452-IV (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>

87. Романченко О.В. Фінансові ризики в діяльності комерційних банків: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.03 [Електронний ресурс] / О.В. Романченко ; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1997. – 23 с. – Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>

88. Ребрик Ю.С. Рання діагностика кризи ліквідності як інструмент попередження кризових явищ у банку [Текст] / Ю.С. Ребрик // Фінансово – кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – Харків: ХІБС УБС НБУ, 2010. – Випуск 2 (9). – С. 70-78.

89. Ребрик Ю.С. Система антикризового управління в банку [Текст] / Ю.С. Ребрик // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок України: стабілізація та євроінтеграція: збірник наукових праць. – Львів, 2009. – Вип. 2(76). – С. 204-210.

90. Роуз П. Банковский менеджмент [Текст]: Пер. с англ. со 2-го изд. – М.: “Дело Лтд”, 1995. – 768 с.

91. Рудан В.Я. Теоретичні засади банківської ліквідності та фактори, що її визначають [Текст] / В.Я. Рудан // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий збірник / [за ред. І.Г. Ткачук]. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – Вип. 6. – Т. 1. – С. 217-223.

92. Рудан В.Я. Управління ліквідністю банківської системи України : дис. канд. екон. наук : 08.00.08 [Електронний ресурс] / В.Я. Рудан. – Тернопіль: ТНЕУ, – 2016. – 304 с. – С. 45 – Режим доступу: <http://library.tneu.edu.ua/index.php/uk/component/content/article/62-resursy-biblioteky/pratsi-vykladachiv-tneu/r/1667-2013-01-15-14-55-08>

93. Савіна Л.О. Комплексне управління активами та пасивами комерційного банку [Текст] / Л.О. Савіна // Сталий розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2009. – № 7. – С. 152-155.
94. Сало І. В. Фінансовий менеджмент банку [Текст]: навч. посіб. / І. В. Сало, О. А. Криклій. – Суми : Університетська книга, 2007. – 313 с.
95. Серпенінова Ю. Чинники, що впливають на ліквідність банку [Текст] / Ю. Серпенінова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: погляд у майбутнє : зб. наукових праць. – 2009. – № 1. – С 354-359.
96. Серпенінова Ю.С. Побудова фінансового механізму управління ліквідністю банку [Текст] / Ю.С. Серпенінова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 2. – С. 159-166.
97. Серпенінова Ю.С. Теоретичні підходи до управління ліквідністю банку [Текст] / Ю.С. Серпенінова // Вісник Української академії банківської справи. – 2009. – № 1. – С. 57-62.
98. Синки Дж., мл. Управление финансами в коммерческих банках [Текст] / Дж. Ф. Синки, мл. – пер. с англ. 4-го изд. – М. : Gatallaxy, 1994. – 937 с.
99. Сомик А.В. Управління ліквідністю банківської системи: досвід Словаччини [Текст] / А.В. Сомик // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць. Т.20. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – С. 296-304.
100. Тарасевич Н. В. Управління ліквідністю банку в сучасних умовах [Електронний ресурс] / Н.В. Тарасевич. – Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream>
101. Україна: Банки сподіваються на повернення кращих часів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aub.org.ua/index.php?k=vmid=68>
102. Успенко В.І. Аналіз сучасного стану ліквідності банків України [Електронний ресурс] / В.І. Успенко, О.С. Хіжняк // Молодий вчений. – 2016. – № 1 (28). – Частина 1. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/1/44.pdf>

103. Фетисов Г.Г. Устойчивость коммерческого банка, рейтинговые системы её оценки [Текст] / Г.Г. Фетисов. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 168 с.

104. Финансовый менеджмент: теория и практика [Текст] : учебник / под ред. Е.С. Стояновой. – изд. 5-е, перераб. и доп. – М.: Перспектива, 2000. – 655 с.

105. Фінанси [Текст]: підручник / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова ; Мін-во освіти і науки України. – К.: Знання, 2008. – 611 с.

106. Фінансовий менеджмент [Текст]: підручник / ред. А.М. Поддєрьогін; Мін-во освіти і науки України, Київський національний економічний університет. – К. : КНЕУ, 2005. – 535 с.

107. Фуксман О.Ю. Методика вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення системи управління короткостроковою ліквідністю в банках [Електронний ресурс] / О.Ю. Фуксман // Ефективна економіка. – 2015. – №6. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4147>

108. Хіміч Н. Управління ліквідністю комерційних банків України в умовах нестабільності фінансових ринків [Текст] / Н. Хіміч // Регіональна економіка. – 2008. – № 3. – С. 76-83.

109. Храпкіна В.В. Ліквідність банківської системи – грошово-якісний показник дієвості кредитного регулювання [Електронний ресурс] / В.В. Храпкіна, В.В. Крутушкіна // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Випуск 14. Частина 3. – Режим доступу: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_14/120.pdf

110. Червінська О.С. Управління банківською ліквідністю як метод фінансового менеджменту [Текст] / О.С. Червінська, М.Р. Мокринська // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – С. 165-169.

111. Шаталов А.Н. Управление ликвидностью в рамках финансового менеджмента банка [Текст] / А.Н. Шаталов // Финансовый менеджмент. – 2004. – № 6. – С. 101-110.

112. Шевцова Н.В. Проблеми вибору стратегії банків [Текст] / Н.В. Шевцова // Вісник МСУ. – 2007. – №1. – С.98-101.
113. Шелудько Н. До визначення фінансової стійкості комерційного банку [Текст] / Н. Шелудько // Вісник Національного банку України. – 2000. – №3. – С. 40-43.
114. Ширинская Е.Б. Операции коммерческих банков: российский и зарубежный опыт [Текст] / Е.Б. Ширинская. – М.: Финансы и статистика, 1995. – 160 с.
115. Шпаргало Г.Є. Українська банківська система 2009-2011 років, наслідки кризи і перспективи розвитку [Електронний ресурс] / Г.Є. Шпаргало // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 21.11. – С. 315-321. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/portal>
116. Щибиволок З.І. Аналіз банківської діяльності [Текст]: навч. посіб. / З.І. Щибиволок. – К. : Знання, 2006. – 311 с.
117. Щуревич О.І. Удосконалення механізму регулювання ліквідності комерційних банків України [Електронний ресурс] / О.І. Щуревич // Вісник ОНКУ імені І.І. Мечника. – 2016. – Т.21. Вип.7-2 (49). – С. 164-168. – Режим доступу: http://visnyk-onu.od.ua/journal/2016_21_7-2/36.pdf

ДОДАТКИ